NOAH E. COTSEN LIBRARY OF
YIDDISH CHILDREN'S LITERATURE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02936

MAYNE ZIKHROYNES

Isaac Leib Peretz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פּרץ

מיינע זכרונות

באַאַרבעט פאַר יוגנט

ביבליאָטעק „ב"
פאַר אונזערע קינדער
פּאַריז — 1952

דאָס בוך וואָס מיר גיבן אַרויס — אַ חוץ דעם „פאָרווערטס“, „וויכטיקע דאַטעס אין פּרצעס לעבן“, „העברעאישע ווערטער“ אין דעם לעצטן קאַפּיטל אויף די זייטן 71-72 — איז איבערגעדרוקט פון אַן אויסגאַבע, וואָס איז געפונען געוואָרן אין לאָדזשער געטאָ נאָך דער באַפרייאונג.

„מיינע זכרונות“ — באַאַרבעט פאַר יוגנט — איז אין יאָר 1929 אַרויסגעגעבן געוואָרן ספּעציעל פאַר די יידישע שולן אין פּוילן דורכן פאַרלאַג ב. קלעצקין.

ביבליאָטעק

„פאַר אונזערע קינדער“

I. L. PERETZ

« **Meine Zichroynes** »

(Mes Souvenirs)

Bibliothèque

« Pour nos Enfants »

געזעצט און געדרוקט

אין דער דרוקעריי „אַבעצע“ — פּאַריז, לואי בלאַן-גאַס, נר' 11

Imp. Abécé, r. Louis-Blanc, Paris

י. ל. פרץ מײנע זכרונות

הונדערט יאר פרץ

אין דער יידישער וועלט איז פאַרן לעצטן יאָר אָפּגעצייכנט געוואָרן אַ וויכטיקער דאַטע — הונדערט יאָר י. ל. פּרץ.

עס איז געפּייערט געוואָרן דער געבוירן־טאָג פון אַ גרויסער גייסטיקער פּערזענלעכקייט ביי יידן.

אומעטום וווּ יידן זיינען דאָ, לעבן און פילן יידיש — איז די דאַטע פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ יום־טוב, וואָס האָט געברענגט פרייד און טיפן גלויבן אין דער יידיש־נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ און זיין המשכדיקער אַנט־וויקלונג.

עס וועט אונז נישט מעגלעך זיין דאָ איבערצוגעבן גענוי די ראָל פון י. ל. פּרץ אין דער אַנטוויקלונג פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור, זיין גרויסע השפּעה אויף דער גייסטיקער געשטאַלטיקונג פון יידישן מענטש אין אָנהויב פון 20טן יאָרהונדערט ווען מיר האָבן איבערגעלעבט אַ רענע־סאַנס־תקופה אין יידישן לעבן. מיר ווילן אָבער כאָטש אָנצייכענען עטלעכע שטריכן, וואָס זאָלן מער־ווייניק קלאָר מאַכן פאַר די יונגע יידישע לייענער, וואָס מיר האָבן היינט אַזוי ווייניק: „ווער איז פּרץ?“

די פראַגע ווערט געשטעלט וועגן איינעם פון די גרעסטע פּערזענ־לעכקייטן, וואָס דאָס פאַרגאַנגענע יאָרהונדערט האָט אַרויסגעגעבן.

צי זיינען דען אויך ביז פּרצן נישט געווען קיין גרויסע פּערזענלעכקייטן ביים יידישן פאָלק, גרויסע גייסטיקע פירער, וואָס דורות לאַנג ווערן זייערע נעמען דערמאָנט מיט דעם גרעסטן דרך־ארץ? — יאָ, עס זיינען געווען אַזעלכע אין משך פון אונזער געשיכטע. פּרץ איז זיי אפשר גאָרנישט אַריבערגעוואַקסן אויך — כאָטש צו זייער מדרגה איז ער צוגעקומען.

מיט פּרצן איז אָבער געשען דער גרויסער וווּנדער, וואָס געשעט זעלטן אפילו מיט גרויסע פּערזענלעכקייטן. ער האָט געפונען דעם קאָנטאַקט מיט זיין דור, וואָס ער האָט פאַרבונדן מיט דער אייביקייט. דערמיט איז ער געוואָרן פאַר אונז גרויס. און נאָך גרעסער — ווייל ער האָט געהאַט דעם כוח אַריינצוּוואַקסן אין די גרויסע פאָרגייער זיינע און אויפלעבן פאַר אונז נאָך אַמאָל דורך זיך — אויך זייער גייסט.

אַז מיר זאָגן היינט פּרץ. — גיבן מיר שטענדיק צו: „די גאָלדענע

קייט". און פאַרקערט: אַז מיר זאָגן „די גאָלדענע קייט", גיבן מיר שטענ־דיק צו: י. ל. פּרץ.

דאָס מיינט, אַז די „רינגעלעך", וואָס מיר באַצייכענען דערמיט די דורות יידן אין זייער אַנטוויקלונג, בילדן דעם קיום פון יידישן פאָלק — „די גאָלדענע קייט". און י. ל. פּרץ האָט געהאַט דעם כוח די גייסטיקע ווערטן פון פאָלק צונויפצוזאַמלען און געשטאַלטיקן אין די ווערק זיינע, וואָס ריידן צו אונז דורך זיינע העלדן פון דער „גאָלדענער קייט".

אַ וווּנדערלעכער פאַרערונג טראָגן מיר אין זיך פאַר דעם גייסטיקן ריז י. ל. פּרץ. און דאָס, ווייל ער האָט אונז אויפגעהויבן העכער — און אַמאָל אויך — „אויב נישט נאָך העכער!"

פּרץ האָט געזוכט אין יידישן לעבן — דער עיקר — שיינקייט. ער האָט געוואָלט דאָס יידישע לעבן אויפהויבן צו זיין מדרגה, צו זיין באַשטימונג.

מיט וואָס צייכענען זיך אוים זיינע העלדן?

זיינע העלדן טראָגן אין זיך די שליחותן פון גוטס, פון דערהויבנקייט, פון גרויסער מסירת־נפש, אַלס מענטשן און דער עיקר אַלס יידן.

פּרץ איז געקומען צו אונז, ווען אין יידישן לעבן האָט מען נאָך נישט געוווּסט וואָס עס הייסט אַזוינס מאָדערנע קולטור. מיט זיין שטאַרק טעמפּעראַמענטפול וואָרט האָט ער די פאַרחושכטע יידן, וואָס האָבן גע־לעבט אַ שווער לעבן פון אונטערדריקונג — גערייצט צו אַ שענער לעבן, וואָס ער האָט פאַר זיי אויסגעטרוימט.

און ער איז געוואָרן אַ פירער, אַ באַגייסטערער, אַ מאָנער און אַ שטראָפער.

און עס האָבן זיך אַרום פּרצן געזאַמלט גרויסע מאַסן יידן, וועלכע זיינען באַגייסטערטע געגאַנגען נאָך אים, האָבן זיך צוגעהערט צו זיינע שטראָף־רייד און צו זיין מאָנען.

ווייל די יידן פון זיין דור האָבן אים אויפגענומען ווי זייערן אַ רבין, אַ גרויסן גייסטיקן פירער.

ווייל די יידן פון זיין דור האָבן דערפילט, אַז מיט פּרצן איז אויפגע־גאַנגען אַ גרויס ליכט, וואָס האָט ליכטיקער געמאַכט די יידישע גאַס, וואָס האָט אַריינגעברענגט יום־טוב אין דער יידישער שטוב.

מיר פייערן הונדערט יאָר פון אַן גרויסער פּערזענלעכקייט.

דאָס פּרץ־ליכט, וואָס איז פאַרטונקלט געוואָרן צוליבן גרויסן יידישן חורבן, נעמט ווידער שיינען און באַשיינען די יידישע גאַס. און אַ דאַנק דעם פּרץ־ליכט וועט אויך צוריק ליכטיק ווערן די יידישע שטוב.

מ. וואַלדמאַן.

פּאַריז, 1952

מיינע זכרונות

... ערגעץ טיף אין מיר ליגן ז כ ר ו נ ו ת. איך וויל זיי פון דער טונקעלער טיפעניש אַרויסציען אויף דער ליכטיקער שיין, — ליגן זיי אָבער נישט, איינס נאָכן צווייטן, ווי אַ שנור באַגראָבענע, געפרוירענע ראָבן, מויל צו עק... זיי פליען דאָרט ערגעץ פריי אַרום, ווי אייזן־שטויב, טראָגן זיך לויז. און די מאַגנעטן, וואָס ציען זיי אַרויף און גרופּירן אַרום זיך, זיינען נישט קיין דאַטן, נאָר פאַקטן, הויפּטפאַקטן, גענעראַלע, אָדער אידעען און שטימונגען... איך געדענק קיין איינציקן דאַטום. ווער וועט נאָכקומען און צושרייבן, ווו מען דאַרף דעם „יום" — זייער גוט.

איך קען עס נישט.

קינדער־יאָרן און מלמדים

געווען בין איך, ווי מען האָט געזאָגט: אַן עילוי. אַ פֿלינקן. לאָגישן קאָפּ געהאַט און — פֿיל געמיט.

אין „מאָניש“, צווישן אונז גערעדט, האָב איך געוואָלט זיך אַליין קאָפּירן. האָב איך מיך אָבער פֿאַרשעמט: איך בין געווען מאָגער. שוואַרץ, נאָר ברענענדיקע אויגן געהאַט (פֿונקען זענען נאָך געבליבן) און גרויסע.

פֿון חורבה אַרויסגעזונגען האָט מיר נישט איין „מאַריע“.

און געדענקען געדענק איך מיך נאָך גאָר אַ קינד: 1) צווישן יינגלעך און מיידלעך אויף אַ הויף, 2) אויף אַ פּאָדלאָגע אין חדר. דער מלמד האָט געהייסן חיים־קעלבל. אַ יידל, זע איך איצט פֿאַר מיר, אַ קליינס, אַ קלײן בערדל, קליינע אייגעלעך און אַ קליין ספּאָדיקל, און 3) ביים בעלפֿער אונטערן אָרעם. אַ זאַווערוכע — און ער טראָגט מיך אין חדר אַריין...

צו דריי יאָר — אָנגעהויבן (גלייך מיט אַלע חברים) חומש. געלערנט „ויקרא“, זאָגן פֿלעג איך: „ויטרא“, נישט געקענט אַרויסברענגען קיין „ק“; קיין „ג“ אויך נישט. יאָרנלאַנג פֿלעגט מען מיך רופֿן: דד דדוד ידודנו (גד גדוד יגודנו)...

שבת נאָך דער סעודה האָט געזאָלט זיין ביים זיידן אין שטוב די שמחה. בשעת סעודה נעמט מיך דער זיידע (אַ קליין יידל, מיט אַ ציטעריק קעפּל, ווי איך בין געוואָרן גערוויר, פֿאַר עלטער), זעצט מיך אַרויף אויפֿן טיש, אינדערמיט. די מאַמע דערשרעקט זיך און כאַפּט געשווינד אַוועק פֿון אונטער מיר אַ גאָפּל. אַרום טיש זיצט די גאַנצע משפּחה: אַ זון, צוויי טעכטער, צוויי איידעמס און אַן אַל־

מנה, מיינע אַן עלטער־מומע (פון וועלכער איך האָב געמאַכט די „סקולער רביצין", גאָר נישט איבערטרייבנדיק), אַחוץ זיידן מיט דער באָבע. צו וואָס מען האָט מיך אַרויפגעזעצט, ווייס איך נישט. מיר געפעלט עס. אַ וואַזע שטייט אויפן טיש, פּרוּוו איך, צי וועל איך זי אַרומנעמען מיט די הענט. נעמט אָבער די באָבע די וואַזע צו און פרעגט מיך, צי איך וועל קענען שפּעטער די דרשה:

— טענען! (קענען) — ענטפער איך און וויל שוין אַראָפּ פון טיש, לאַנג אויף איין אָרט זיצן קען איך נישט. פאַרהאַלט מיך אַ פעטער, שוין דעמאָלט אַ שטיק משכיל, אין אַ שוואַרצן קאַפּע־ליוש, — דערזעלבער, וואָס וועט שפּעטער זיין דער מבין אויף מיינע יינגלשע שירים און וועט זיי זאַמלען און באַהאַלטן, — פרעגט:

— און אויסלייגן „ויטרא" (ער מאַכט מיר נאָך), קענסטו? ווייס איך נישט, וואָס אויסלייגן איז, פרעג איך:

— ס'טייטש?

— ווי אַזוי שרייבט מען ויקרא?

מיין איך, ער מאַכט חוזק.

— „ויטרא" — ענטפער איך פאַרדראָסיק — שרייבט מען נישט. „ויטרא" איז אַ פּסוק און אַ פרשה אין דער הייליקער תורה.

מען האָט מיר קוים אויסגעטייטשט, וואָס מען מיינט, און איך דערזע פלוצלינג פאַר די אויגן שוועבן אין דער לופטן די פרשה, אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט, און רוף אָן איין אות נאָכן צווייטן, אויסערן שם הויה.

דער מאַמען ווערן די אויגן פייכט (נישט צו גלויבן, ווי איך האָב אַלץ געזען), עפּעס האָבן ביי איר אָנגעהויבן צו פינטלען די אויגן, און הויבט זיך אויף און גייט אין ווינקל אַריין צום אויוון. די באָבע קוקט איר נאָך און שמייכלט:

שעמט זיך נאָך אַלץ!

מיך נעמט דער זיידע פון טיש אַראָפּ צו זיך אויפן שויס, און גיט מיר אַ קניפּ אין בעקל. איך זיץ אָבער נישט לאַנג, — ביי ניקע פּיס געהאַט, איז מיר נישט באַקוועם — און גיי איבער צום טאַטן, וואָס קושט מיך. —

מער פון זיידן ווייס איך נישט, געדענק איך נישט. געהייסן ווייס איך, האָט ער שלמה. געווען אַמאָל אַ דאַנציקער סוחר. פאַר־צײלט האָט מען, אַז איינמאָל איז ער אַהיימגעקומען, ווי מען זאָגט, מיטן בייטשל... געווען איז עס פריייטיק. געגאַנגען אין באָד אַריין,

דערנאָך צו קבלת-שבת. „אָפּגעפּראַווועט" דעם שבת, ווי אַלע מאָל. קיין סימן פון עינוי. און ערשט מוצאי-שבת, נאָך הבדלה, צוזאַמענגע-רופן אַלע בעלי-חובות זיינע און געזאָגט: „רבותי, איך בין געקומען אָן אַ גראָשן, נעמט אייך צו אַלץ, וואָס איך שטוב!".

— חנהלע, דערלאַנג! — האָט ער זיך געווענדעט צו דער באָ-בען.

און די באָבע חנהלע האָט אויסגעטון דאָס צירונג און געלייגט אויפן טיש, געעפנט די שאַנק מיט זילבער און גאָלד, אַריינגעברענגט די חפצים פון אַנדער שטיבל... קיינער אָבער האָט נישט גערירט.

די באָבע האָט איר קראָם געהאַט, האָט מען פון קראָם געלעבט, איינציקווייז די חובות באַצאָלט, מיט פּראָצענט. און קינדער אויס-געגעבן.

ווי ווייט די מעשה איז אמת, בין איך אייך נישט ערב. אַז די באָבע איז פּעאיק געווען דערצו, דאָס ווייס איך. דעם זיידן גע-דענק איך נישט מער, ווי דעמאָלט ביים טיש, ווען איך האָב אויסגע-לייגט. איך זע זיינע אויגן, קליינע, נאָר האַרציק-ליכטיקע...

ווען און ווי אַזוי דער זיידע איז געשטאָרבן, ווייס איך אויך נישט. מען האָט מיך געמוזט האַלטן בשעת מעשה פון דערווייטנס, אַזוינס פאַרגעסט מען נישט. געהערט האָב איך, אַז ער איז קראַנק געווען, האָט אים דער דאָקטאָר געהייסן מאַכן אַ הייסע וואַנע, און אין דער וואַנע איז ער געשטאָרבן...

צו זעקס יאָר האָב איך אָנגעהויבן גמרא. דעמאָלט — אַלע אַזוי.

דעם גמרא-מלמד געדענק איך בעסער.

אויך אַ קליין, מאָגער יידל. שלאָגן אָבער קען ער נישט. אַז ער קומט אין כעס אַריין, הויבן אים אָן די הענט צו ציטערן.

— הענע! — רופט ער דעמאָלט צו די רביצין — כאַפּ די קאַטשערע און שפּאַלט דעם עם-הארץ דעם קאָפּ!

הענע רירט זיך נישט. זיצט ביים אויוון, פליקט פעדערן אָדער שטריקט אַ זאָק. גייט עס ווענן מיר, ענטפערט זי:

— הערסט, ריר לייבישלען נישט אָן... איך וועל פאַרציילן רי-ווועלען...

ריוועלע איז מיין מאַמע. און די רביצין איז געווען אַן איינקוי-פערין פון ציבעלעס, גרינס... און פלעגט טראָגן צו אונז אויך, אַ דריסת-הרגל געהאַט. און ליב געהאַט די מאַמען און מיך, אַפּנים, דער מאַמען צוליב.

— אַ יידענע, פלעגט זי זאָגן, אַ צדיקות... קאַרג אויף זיך און אויפן הויז־געזונט — און גיט צדקה, אָבער צדקה! און ער, דער גזלן, וויל שלאָגן איר לייבישלען!

— נו, נו, ברומט דער רבי, זאָג איר, וואָס פאַר אַ תכשיט זי האָט...

זי פלעגט זאָגן... נאָר קאַפּויער.

דער טאַטע מיינער (ער לעבט שוין נישט) האָט אויך נישט געהייסן שלאָגן, איז דעמאָלט נאָך אַ קעסט־קינד געווען, אינדערהיים געזעסן.

אַז עס איז אַרוים אַ קלאַנג, אַז מען וועט נעמען צו מיליטער, און מען האָט זיך אָנגעהויבן שרעקן, האָט ער גערעדט: נישט שרעקן זיך און נישט גיין. קיינער זאָל נישט גיין...

— מען וועט שמייסן!

— אַ וועלט שמייסט מען נישט

— שמידן אין קייטן!

— נישטאָ אַזוי פיל קייטן!

— איינזעצן אין תפיסה!

— אַכיבאַ מאַכן די וועלט פאַר אַ תפיסה!

ער אַליין האָט מיך אין לעבן צוויי מאָל געפּאַטשט.

פון געבוירנהייט אָן האָב איך פיינט געהאַט זיסע זאַכן. אין מויל אַריין נישט גענומען. „איך וויל, מען זאָל מיך האַלטן פאַר קלוג", האָט מען זיך גערייצט מיט מיר. די באָבע פלעגט באַקן מכל המינים גוטע זאַכן: ווייסע לעקעך, האָניק־לעקעך, טאָרטן, שטע־פנס, פרעגלען איינגעמאַכטס... פאַר זיך פאַר די קינדער... פאַר קראַנקע אין הקדש, — אַלע אייניקלעך פאַרדאַרבן זיך פון צייט צו צייט די מעגעלעך. מען באַקומט און מען גנבעט אַביסל צו; איך איינער — אַן אויסנאַם. איך עס נישט ביז היינט.

מאַכט זיך מיין ייִנגערן ברודערס ברית.

קומען אָרעמע לייט אויף לעקעך און בראָנפן, פאַרזאַמלען זיי זיך אין מיטל־שטוב. רעכטס — די מאַמע די קינפּעטאָרין, אין דער שטוב לינקס — די באַלעבאַטישע געסט. איז געווען ביי אונז אַ סאַרוועך, זאָל ער מיר מוחל זיין, אַ „כלב שבכלבים", אַזוי האָבן אים אַלע גערופן. געווען איז ער, איך זע אים פאַר מיינע אויגן אַן אויסטערלישער הויכער, אַ דאַרער און אַ ווייסער, אָן אַ טראָפּן בלוט אין פּנים. געווען איז ער אַן אַלמן און אָן קינדער. עטלעכע ווייבער געהאַט און קיין איינציק קינד. אַז די לעצטע איז גע־

שטאַרבן, האָט ער זיך שוין מייאש געווען פון לעבן און געמאַכט זיך תכריכים. ביינאַכט, האָט מען פאַרציילט, שפּאַצירט ער אַרום אין די תכריכים אין הויף... שרעקט איבער לייט. אָרעמע לייט האָט ער פיינט געהאַט שנאת־מות. טראָגט דער רשע פון דער מאַמעס שטוב אַרויס, הויך איבערן קאָפּ, אַ טאַץ מיט לעקעך צו די באַלע־באַטים אַריין, איבער דער מיטל־שטוב. און איך זע, ווי אַ קראַנק מיידל קוקט מיט פאַרברענטע אויגן צו דער טאַץ אַרויף. פלינק בין איך געווען, שפּרינג איך אונטער, כאַפּ אַ שטיק לעקעך און דערלאַנג דעם בלאַסן מיידל... דער טאַטע, — איך האָב נישט גע־ווּסט דערפון, — איז געשטאַנען אין טיר פון דער מאַמעס שטוב. דעם שפּרונג אינדערהויך האָט ער געזען, וואָס איך האָב מיטן לעקעך אינדערנידער געטון — נישט. גייט ער צו און דערלאַנגט מיר אין באַק. צומאָרגנס, מיר זיצן אַלע ביים טיש, פאַרקלאָגט ער מיך פאַר דער מאַמען:

— דער קאָמעדיאַנט עסט מכלומרשט נישט קיין זיסע זאַכן און כאַפּט לעקעך פון טאַץ!

קומט אַריין די דינסט מיט דער יויך, — געהערט האָט זי, אַפּנים, הינטער דער טיר, — און פאַרציילט, וואָס איך האָב מיטן לעקעך געטון, זי האָט געזען.

די מאַמע האָט די ברעמען אַראָפּגעלאָזט איבער די אויגן. זי האָט שטענדיק געהאַט איר געמיט פאַר פרעמדע און אפילו פאַר היימישע אויגן. דער טאַטע איז בלאַס געוואָרן. די אויגן ווערן אים פייכטלעך, און ער הויבט זיך אויף און גייט אָפּ אין צווייטן צימער אַריין. פיל איך מיך שולדיק, וואָס איך האָב באַלד נישט פאַרציילט, וויל נאָכגיין און איבערבעטן, — און קאָן נישט. ביזן היינטיקן טאָג קאָן איך מיך אַליין נישט פאַרטיידיקן און קיינעם נישט איבער־בעטן...

דאָס צווייטע מאָל האָב איך געלייזט, ווען איך בין שוין אַ „יינגל“, נישט קיין „קינד“, געווען — אַ „בחור“ (אַ יאָר 14 אוו־דאי!). אָבער שוין דעמאָלט אַ „חוקר“ געווען, און בין אַרומגעגאַנ־גען אין עולמות העליונים, פאַרמרהשחורהט, מיט וועלט־טראַגישע חלומות און געדאַנקען! וואָס פאַר אַ תכלית האָט דער מענטש? די וועלט? אַ געמיט האָב איך געהאַט אַ שוואַרצס.

איינמאָל פרייטאָג בין איך פאַרפאַלן געוואָרן אויף אַ גאַנצן טאָג, איך געדענק שוין נישט, ווו איך בין געווען. געקומען אין בית־המדרש אַריין צו קבלת שבת בין איך גלייך פון שפּאַציר, אין

דער וואַכעדיקער קאַפּאָטע, מיט ליים פון הינטער דער שטאָט. דעם טאַטנס פּנים האָט אויפגעפלאַמט. ער האָט זיך דאָך איינגע־האַלטן פאַרן עולם. נאָר ביים קידוש קען ער קיין אויג נישט אָפּ־רייסן פון מיין פאַרחושכטן פּנים און גיט פּלוצלונג אַ שטעך אַוועק דעם כוס און דערלאַנגט מיר אין באַק מיט דער באַפּרייטער האַנט.

— שיינע שבתים מאַכט ער מיר! — און גייט אַרויס אויף אַ ווײַלע. די מאַמע ברומט:

— גלייך אַ קינד האָט נישט זיינע ווייטיקן...

אַז מיין ווייטיק איז געווען גאַרנישט קינדיש, איז איר נישט איינגעפאַלן...

איינגאַנצן צוויי מאָל געשלאָגן.

אַ פרעמדן אַרויפלייגן אויף מיר אַ האַנט וואָלט ער געווים נישט געלאָזט, פון דעם ווייסט ר"‏ בערישל און די רביצין, וואָס זיצט שטענדיק ביים אויוון, טוט עפּעס, פאַרקוקט אין די תּלמידים און פאַרהערט אינם לערנען.

איבער דער רביצין, אויפן גזימס פון אויוון, ליגט שטענדיק אויסגעצויגן די קאַץ, אַ גרויסע, אַ פוילע...

טרעפט זיך אָבער, אַז די רביצין דרימלט איין ביים שטריקן אַ זאָק, אפשר איינגעוויגט פון גמרא־ניגון, און פאַרלירט די קנויל גיט שוין די קאַץ, וואָס האָט דערויף געלאַקערט, אַ שפּרונג אַראָפּ פון גזימס צו דער קנויל און הויבט זיך אָן מיט דער קנויל צו שפּילן, ווי מיט אַ מויז, און פאַריאָגט זי ביז אונטערן בעט...

מיר פּלאַצן אויס מיט אַ געלעכטער... די רביצין כאַפּט זיך אויף, דער רבי ווערט בייז...

פאַר אַזאַ געלעכטער (איך פלעג לאַכן צום שטאַרקסטן) האָט ער מיך שוין איינמאָל געוואָלט ערנסט שלאָגן. איז אָבער פּונקט אַריינגעקומען דער טאַטע... די סצענע בייט זיך מיטאַמאָל.

— אַ, ר׳ יודל! וואָס מאַכט איר, ר׳ יודל? זעצט אייך, ר׳ יודל..

די רביצין פרעגט: וואָס ריוועלע מאַכט. און דער טאַטע ווענדט זיך גלייך צו מיר און פרעגט:

— וואָס שוויצסטו אַזוי, לייבעלע?

— וואָס הייסט? — פאַרכאַפּט דער רבי, אוים מורא, איך זאָל נישט פאַרציילן: — ווי הייסט, די תורה הקדושה, ברוך השם, וואַרעמט... און אַ זומער טאָג...

באַקומט דער טאַטע אָן איינפאַל און זאָגט צום רבי:

— ווייסט איר וואָס, ר׳ בערישל? לאָזט יעדן טאָג אַרויס די קינדער פאַר דער טיר אויף אַ שעה!

גלייך אַ דונער וואָלט אין בערישלען אַריינגעשלאָגן...

גלאָצט ער אויס אַ פּאָר אויגן און הויבט אָן שטאַמלען:

— וואָס רעדט איר? ווי הייסט? זיי זאָלן זיך שפּילן אין ליים? מען האָט געזאָלט אַרויפציען אַ נייעם שטאָק, האָט מען אָפּגעלייגט ליים פאַרן הויז.

— פאַרוואָס נישט? — ענטפערט דער טאַטע צוריק.

גיט זיך ר׳ בערישל האַלב אונטער:

— מילא, בנוגע צו אייער לייבישלען... אַז איר ווילט...

— איך אויך! איך אויך! — רופט זיך אָן מיין גליד־שוועסטערקינד, יחזקאל...

— פאַר ר׳מרדכין בין איך אייך ערב! — רופט זיך אָן דער טאַטע. יחזקאלס פאָטער האָט געהייסן מרדכי.

מיר צוויי באַקומען רשות און גייען טאָג־טעגלעך אַרויס אויף אַ שעה פאַר דער טיר, צום באַרג, צום ליים, זיך געשפּילט, געגראָבן

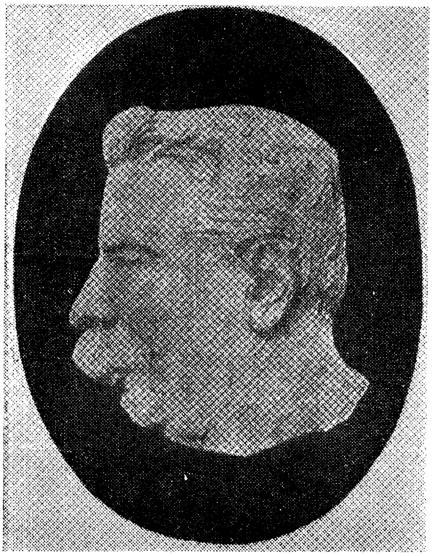

י. ל. פּרץ — פּאָרטרעט פון ש. קראַטקאָ.

(ערגעץ אַ לאַפּאַטע באַקומען), טאָלן, גריבער געמאַכט, אַ פעסטונג געבויט.

און די אַרבעט איז אונז שפּעטער צו־נוץ געקומען אַ מצוה צו טון. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען אײַנגעלייגט די זאַמאָש־צער פעסטונג. די מויערן האָט מען צעשאָסן און געדונגען אַרבע־טער אַראָפּצושיטן די וואַלן אין די פּאָסן אַריין. געצאָלט האָט מען פון קלאַפּטער. האָבן זיך אויך עטלעכע יידן צו דער אַרבעט גע שטעלט. אַלטע, צעבראָכענע יידן, וואָס האָבן שוין צו עפּעס אַנ־דערש נישט געטויגט. נאָענט צום חדר איז עס געווען, פלעגן מיר אויף דער שעה לויפן אויפן וואַל אַרויף און אַרבעטן פאַר די אַלטע לייט.

וואָס איך האָב געלערנט ביי דעם ר׳ בערישלען, געדענק איך נישט...

נאָך צוויי זמנים בין איך מיט מיין גליד־שוועסטערקינד יחז־קאל איבערגעגאַנגען צו מיכל מלמד. ער האָט אויך נישט געשלאָגן.

אַ מאָדנער ייד געווען דער „געלער מיכל“ — אַ בלאָנדע באָרד געהאַט. אַ מלמד געווען און דערביי — שמש אין בית־המדרש. געווען איז ער אַ גרויסער בעל־חשבון. לערנען, אויסער מיט אונז אין חדר, האָט אים קיינער נישט געזען.

אין בית־המדרש פלעגט ער קיינמאָל נישט רעדן. און גע־פרעגט, נישט ענטפערן וועגן לערנען. אויסער אַז עס איז געגאַנ־גען וועגן אַ גמרא מיט חשבון אָדער אַ משנה מיט מדידה. אַן אַנ־דערער מענטש געוואָרן. גערעדט, און מיט ליבשאַפט צום ענין. אַזוי לערנען איז ביי אים קיין עסק נישט געווען. אויף אַ „גראָב“ יינגל פלעגט ער קוקן מיט גרויס רחמנות: „פאַרשטאָפּט־נעבעך“. אויף „אַ ווויל יינגל“ — גלייכגילטיק. „וועסט זיין אַ למדן“ — און אין טאָן איז געלעגן: „הכלל וואָס?“ אַמאָל האָט ער נאָך געזאָגט, נישט אָן באַהאַלטענעם בזיון: „וועסט זיין אַ רב!“ — דאַווענען האָט אים אויך קיינער קיינמאָל נישט געזען. „אַ באַהאַלטענער קאָצקער“, — האָט מען געזאָגט; קאָצקער חסידים פלעגן נישט האַלטן פון דאַווענען. געמוזט האָט עס זיין בסוד, — אַ מתנגדישע שטאָט, אַ מתנגדישער בית־המדרש.

באַהאַלט, זעט אויס, ר׳ מיכל זיין קאָצקער חסידות, דרייט זיך בשעתן דאַווענען אַרום צווישן עולם אין טלית ותפילין, נאָר ער זאָל עס אַ ריר טון מיט די ליפּן. די תלמידים רירט ער נישט אָן, מיך אַוודאי נישט. ביי דער רביצין בין איך אַ חשוב, איר שוועס־

טער דינט ביי אונז! איך געדענק זיי בײדע און װונדער מיך נאָך, װי ענלעך די שװעסטער זענען זיך געװען. איך, אַ צעװאָרפּענער, פּלעג זיך גאַנץ אָפט טועה זיין, זאָגן אין חדר דער רביצין: „חנה, דערלאַנג מיר אַ ביסל װאַסער". און אינדערהיים דער דינסט: „זייט־זשע מוחל, רביצין"... און שיינהייטן, יידישע, צנועהדיקע, זענען בײדע געװען: לענגלעך־בלאַסע, דין־הויטיק־דורכזיכטיקע פּנימלעך, לאַנגע ברעמען איבערגעצויגענע, סאַמעטענע בליקן פון שמאָל־לענגלעכע מאַנדל־אויגן... און שוין. זיי פאַרשווינדן מיר בײדע פון זכּרון. װוּ זיי זענען אַהינגעקומען, ווייס איך נישט. איך ווייס שוין אויך נישט, וואָס איך האָב ביי דעם מיכלען געלערנט. געווים נישט מער, ווי אַ ביסל נאָכטראַכטנדיק שווייגן, געווים זיך אָנגענומען מיט אַ ביסל שטילן, גוטהאַרציקן אומעט, וועלכע איך דערקען אין מאַנכע פון מיינע זאַכן. אפשר האָט ער מיר מיט די שטילע אויגן איבערגעגעבן אַ ביסל חסידות?

איך און מיין גליד־שוועסטערקינד שטייגן ווייטער און קומען אָן צו ר' יודלען — צו אַ העכערן גמרא־מלמד. ביי אים זאָגט מען שוין אַ „לייענען" אויך.

צוויי זאַכן האָט ער ליב געהאַט, דער ר' יודל:

שמייסן איבער די פינגער מיט ריטלעך און — פּיראָגעס, וואָס די רביצין פלעגט אים מאַכן אין אַ יומא דפגרא — און אָוועקגיין... זי קען נישט ליידן, ווי ער פרעסט, ווי דאָס שמאַלץ רינט איבערן פּיסק"...

די רביצין מישט זיך נישט צום לערנען און איז אויך נישט קיין איינגעהערין ביי מיין מאַמען, זי זאָל סטראַשען, זי וועט פאַרציילן. דער טאַטע איז שוין סוחר, זעלטן אינדערהיים. און ר' יודל לאָזט זיך ווייל גיין, און איך גיי אַרום מיט געשוואָלענע פינגער גלייך מיט אַלע, און פיר מיט אים מלחמות גלייך מיט אַלע. דעם צווייטן זמן איז אויך די מלחמה שאַרפער געוואָרן. און באַקומען האָט מען גאַנץ אָפט בחינם. ר' יודל איז אַ בלינדלעכער געווען, קיינמאָל נישט געזען און געוווסט, ווער איז שולדיק, — האָט ער, פאַר וואָס עס איז, אַלע איבער די פינגער געשמיסן. די ריטלעך האָט ער מיט גרוים פאַרזיכטיקער ליבשאַפט אויסגעקליבן פון נייעם בעזים, וואָס די רביצין פלעגט ברענגען פון צייט צו צייט. דאַכט זיך מיר, זי האָט גאָר געהאַנדלט מיט בעזימער, שטענדיק געווען, נאָר אויך זיכער געדענק איך נישט. אויסקלייבן פלעגט ער די ווייכסטע, די דינסטע און געשמיסן האָט ער פאַמעלעך, נאָר לאַנג.

מיר האָבן אים אויך נישט געקאַרגט.

געהאַט האָט ער אַ לאַנגע ווייסע באָרד, האָבן מיר זיך איינמאָל גענומען זי צוצוקלעפּן צום טיש. אָוונט געווען, נאָך די פּיראָגעס. איז ער איינגעדרימלט געוואָרן. חתימה און טריוואַקס גרייט, דאָס ליכט אויפן טיש ברענט. מען רירט זיך צו. האָט ביי עמעצן, זעט אויס, פאַר שרעק אַ ציטער געטאָן די האַנט, אַ צופּ געטאָן אַ האָר פון באָרד. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט און געכאַפּט זיך צו די ריט־לעך. דערפאַר אָבער האָבן מיר דעם צווייטן יומא דפגרא געכאַפּט דער רביצינס קוואַקעדיקע הון און געזעצט אויף דער שיסל פּיראָ־געס אונטערן קישן. ער קומט, נעמט די שיסל, שטעלט זי פאַר זיך, קוקט מיט די בלינדע אויגן, און צעשמייכלט זיך פאַר נחת:

— איי, איי, אַזוי פיל גערייטשטע ציבעלעס! און האָט אַריינ־געביסן... — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

איינמאָל האָבן מיר אים אויף אַ גליטש פאַרנאַרט. הינטערן בית־המדרש איז געווען אַ גליטש. האָבן מיר זי צווישן מנחה ומעריב פאַרשיט מיט שניי און געשיקט אַ חבר אין בית־המדרש אַריין, ער זאָל די רעשט פאַרן רבין פאַרמסרן, אַז מען גליטשט זיך... גייט ער אַראָפּ, קומט אויף דער גליטש, קערט זיך איבער: אַ שווע־רער מענטש געווען, הייבט ער זיך און פאַלט, הייבט זיך און פאַלט. מיר לאַכן... ווילן אַנטלויפן. שרייט ער נאָך: רחמים! שווערט, ער וועט אונז נישט שלאָגן, גאָרנישט טון...

האָבן מיר אים אויפגעהויבן, און ער האָט וואָרט געהאַלטן. פאַר דאָס צום דריטן זמן אַן אַנדער קנעלונג זיך געשאַפּט. מיר (איך און מיין שוועסטערקינד) זענען מיר אַריבער צו גאָר אַ בייזן מלמד.

דער האָט שוין געקניפּן, אַ מוהל געווען, אַ נאָגל געהאַט! און מיר האָבן נישט געשוויגן. אַ ספּאָדיקל האָט ער געטראָגן, האָבן מיר אין ראַנד אַריינגעשיט שניי. זיצט ער ביים טיש, הייבט אָן רינען איבערן פּנים... טיי האָט ער ליב געהאַט. די רביצין שטעלט אים יעדן טאָג אַ בלעכערנעם סאַמאָוואַרל אויף, אָן אַ טשייניק, שיט אין סאַמאָוואַרל אַריין עטלעכע קערנדלעך טיי, ער ברומט: צו וויניק; זי הערט נישט. און די טיי איז ווירקלעך וואַסערדיק. האָבן מיר איינמאָל געברענגט שמירעכטס פון אַ ראָד און צוגע־שיט... דאָס סאַמאָוואַרל קאָכט אויף. ער גיסט זיך אָן אַ גלאָז: שוואַרץ ווי טינט. אַ מחיה. ער וואַרפט דער רביצין אַ דאַנקבאַרן

בליק און זעצט זיך און שטעלט דאָס גלאָז פאַר זיך אויפן טיש. ער וויל זיך שוין צורירן מיט די ליפן, קריגט מען מורא, ער זאָל זיך הס ושלום נישט סמען. גיט עמעץ מיט אַ פוס אַ זעץ אין טיש אַריין פון אונטן, דאָס גלאָז קערט זיך אום דעם רבין אין שויס אַריין, דער טיי איז געווען קאָכעדיק — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

דער גרעסטער להכעיס איז אָבער געווען אַן אַנדערער: ביים לערנען האָט ער געפייניקט מיט קשיות און פאַרלאַנגט מיטן מוהל־נאָגל תירוצים... קיין גרויסער למדן איז ער נישט געווען. מיר האָבן געוווסט, אַז עס איז נישט זיינע קשיות, נישט זיינע תירוצים. פלעגט מען זיך אַמאָל אַ שבת אַריינכאַפּן אין בית־המדרש אַריין, דורכקוקן אויף דער וואָך די תוספות און מהרש״א און זונטיק פרי האָגלען אויף אים מיט קשיות. אַ קיילעכדיק, פעט יידל געווען, — ער שוויצט, דרייט זיך ווי אַ וואָרם, די קיילעכדיקע אויגן וואַרפן זיך אין שרעק, און מיר פּלאַצן דערנאָך אַרויס מיט אַ געלעכטער... נעמט ער און קנייפּט...

פריי־טיק פלעגט ער אַלע איבערשמייסן, מכלומרשט אויף קאַ־טאָווּעס: אַן אַלטער מנהג, מען זאָל געדענקען שבת. עס פלעגט אָבער אָפּט ווי טון...

און דאָך האָבן מיר אים טיילמאָל ליב, זייער ליב געהאַט...

אין אַ יומא דפגרא פלעגן די ייִנגלעך ברענגען קליינגעלט (צווייערס, דרייערס, העכסטנס — צענערלעך). דערפון פלעגט מען מאַכן אַ סעודה. די סעודה איז באַשטאַנען פון דער רביצינס סחורה. הערינג, קיכלעך און הייסע באָבעס... זעצן צו דער סעודה פלעגט זיך צו אונז אויך דעם רבינס איינציקע טאָכטער... אַ בלאַס טרויע־ריק מיידל מיט לענגלעך־פאַרנעפּלטע אויגן... און דער רבי פלעגט זי גלעטן איבערן געלבלעך־גאָלדיקן קעפּל און איר און אונז מעשיות פאַרציילן... אַן אַנדער מענטש געוואָרן. אַזוי ווייך, אַזוי האַרציק. און דער קול איז אָנגעזאַפּט געווען מיט אַזאַ טרויעריקער גוטס־קייט, אַז די בייזע רביצין, ביים באַזונדערן טישל, האָט זיך די אויגן געווישט...

איי האָבן מיר אים דעמאָלט ליב געהאַט...

נאך נעפּלדיקע יאָרן

ווייטער נעפּלדיקע יאָרן.

אַ „קאַלטע" מומען האָב איך געהאַט, מיין חבר יחזקאלס מו־טער. אַ הויכע, מאָגערע יידענע, אַ בלאַסע, אַ קרענקלעכע. פון איר האָט ד"ר עטינגער זיין „סערקעלע" געמאַכט. שרייט שטענדיק „אוי, מיינע כחות!" טרינקט אַלץ אינאיינעם מאַנדל־מילך פאַרן האַלז און באַקט באַשטענדיק קעז־קוכן (דאָס איינציקע פון זיס־קייטן, וואָס איך האָב ליב) און עסט... און באַהאַלט אים אויף אַ הויכער שאַנק, די קינדער זאָלן זיך, חלילה, די מעגעלעך נישט פאַר־דאַרבן. און איך, אוים ליבשאַפט צום קעז־קוכן, איר להכעיס, און גלאַט אַ קוניץ צו באַווייזן — שפּרינג אונטער, כאַפּ מיך אָן גזימס פון שאַנק, שלעפּ שטיקער און פאַרדאַרב מיר ווירקלעך דעם מאָגן. און עס קומט דער אַלטער בייזער דאָקטאָר סקשינסקי, וואָס וועט מיך שפּעטער באַפרייען פון מיליטער, און פאַרשרייבט מיר עפּעס ביטערס און געזאַלצנס אין אַ פלעשעלע, אַ ווייסע פליסיקייט. און איך, אַז מען ווענדט זיך נאָר אָפּ פון מיר, גיס אוים די מיקסטור, גיס אַריין אַ ביסל מילך מיט וואַסער און נעם איין אַלע שעה אַן עס־לעפעלע, און בעט מיר יעדעס מאָל אוים אַן אַנדערע מתנה און פאַרקרים מיך דערביי, גלייך איך שלינג גאָט ווייסט וואָס... קוים ווער איך געזונט, — סקשינסקי ווינט צו אונז וויזאַ־ווי אַ פענסטער קעגן אַ פענסטער, — וואַרט איך אים אָפּ ביים פענסטער, און ווי ער באַווייזט זיך, שטרעק איך אים אַרוים די צונג. כאַפּט ער אַ שטעקן און לויפט צו אונז אַרויף, מיך מקיים פסק זיין, און אין שטוב בין איך אַליין... אָט לויפט ער שוין אַויף די טרעפּ... ריים איך אויף אַ גרויסע רויטע שאַפע אין שטוב, שפּרינג אַריין און טרעף מיט איין פוס אין אַ טאָפּ אייער אַריין...

פאַראַן ביי אונז אַ שטיקל גרין־באַוואַקסענע חורבה. שפּיל איך מיך דאָרט גאַנץ אָפט פאַרנאַכט מיט קליינע מיידלעך אין חתן־כלה. דער חתן בין איך. איך, מיט די פייערדיקע אויגן. די כלה — מיינס אַ קוזינע, אַ מיידל מיט לאַנגע צעפּ. און אַז דאָס שפּיל פאַרלאַנגט, חתן־כלה זאָל זיך קריגן, וואַרפן זיך מיט די מתנות, כאַפּ איך אַ שטיינדל, וואַרף, טרעף איר אונטערן אויג, און זי בלייבט ביי אַ צייכן ביז צו דער אמתער חופה... און דערביי בין איך גענעראַל און האָב אונטער מיר אַ גאַנצע מחנה הדר־יינגלעך... באַנקאָ־צעטל האָבן דעמאָלט פאַרפעלט, קליין־געלט — ווייניק, דערלויבט די רעגירונג, סוחרים זאָלן לאָזן אין קורס „קוויטלעך" אויפן אָרט פון קליינגעלט, — מאַכט דער טאַטע קוויטלעך, און איך — „שניעף". און גיב אוים אויף הילצערנע שווערדן מיט פאַפּירענע שיידן, אויף געפלאָכטענע שטריקלעך צו די לענדן פון מיינע גבורים, און גרייט מיך צו אַ מלחמה מיט די „לעשניטיקים", ווי מען פלעגט רופן די „יינגען" פון דער ניי־שטאָט, צוויי וויאָרסט הינטער זאַמאָשץ. דאָס „טרעפונג" וועט זיין אין מיטן וועג, הינטערן בשותפותדיקן בית־עלמין... איך עס אינדער־פרי קיין אָנבייסן נישט, איך טרינק נאָר די קאַווע, און טראָג אַוועק די בייגל מיט פּוטער פאַר אַן אָרעם יינגל, אַ יתום, וואָס וואַלגערט זיך אין בית־המדרש אַרום, אַביגדורל־מלמדס יתום... אַזוי האָט מיך געהייסן דער חובת־הלבבות.

איך ווייז חידושים אין בית־המדרש אין דאַמען־ און שאַך־שפּיל. דאָס ברעט — אויסגעצייכנט מיט קרייד אין דער הויך, אויף דער פאָדלאָגע פאַרן ארון־קודש, די שטיינדלעך און די פיגורן — געקנעטן פון ווייס און ראָזאָווע ברויט, און געטריקנט אָדער אויס־געשניטן פון קאַרטאָפליעס, די שוואַרצע — אין די שאָלן!

פּאַקטן פון קוים דריי „פאַרנעפּלטע" קינדער־יאָרן... וואָס טו איך מיט זיי? אויף וואָס פאַר אַ שנירל צי איך אויף די שטיינדלעך, גלעזלעך און די פאַר פּערל?

אָט בינדט זיך מיר צוזאַמען מיין באַקאַנט ווערן מיט פּיר־פּיסיקע! דאָס וועל איך קענען פאַרציילן, ווי מען דאַרף!

די שטאָט, וואָס איך האָב גרייט געטראָפן, און וואָס, אַריינ־געדרענגט צווישן וואָלין, פאַרגרעסערט זיך נישט און ענדערט זיך נישט, וועל איך ערשט זען אין שעבערשין, דריי מייל פון דער־היים, וואָהין מען האָט מיך צו אַ מלמד פאַרשיקט. אויף אַ גאַנצן זמן... מענטשן זע איך אויך עפּעס נישט. מהאי טעמא... אַ קליינע,

רואיקע שטאָט, פון וואַנדערן, עמיגרירן האָט מען נאָך קיין בייזן חלום נישט, זעלטן עמעץ „גייט אַוועק, פון וואַנען מען קומט נישט צוריק“, זעלטן ווערט עפּעס אין דער משפּחה געבוירן... איך געדענק נאָר דעם „הילך“, די קנאַלן, ווען מען האָט די פעסטונג צעשאָסן, דעם רבינס מיט דער רביצינס שרעק, די מויערן פון די הייזער וועלן זיך שפּאַלטן... אויך געדענק איך די שרעק, ווען עס האָט געברענט „אויפן זייגער“ אין טורעם איבערן מאַגיסטראַט. מען האָט זיך געפּאַקט. אַ שניי און אַ שטורם. דער טורעם, דער ברענענדי־קער וואַקלט זיך, ער קען פאַלן און אַרויפפאַלן אויף די הייזער, רעכטס אָדער לינקס. צעשמעטערן די שטאָט. אַוועקגיין מיטן רויך... מען פּאַקט זיך אינדערהיים, און איך לויף אין שול אַריין, ראַטעווען די ספרי־תורהס...

*

מיט קעץ האָב איך מיך באַקענט נאָך אין חדר ביים רבין ר׳ בערישל. ביי אונז אינדערהיים איז אויך אַ געוויסע צייט אַ קאַץ געווען, האָט מען זי משלח געווען, איך זאָל זיך נישט שפּילן מיט אַ קאַץ... קי און אָקסן זע איך גאָר ווייניק. איך ווייס פון וואַנען עס קומען: מילך, קעז, „פּאָדסמעטענע“ (זויער־מילך) און סמעטענע... פאַראַן אויך, מען ברענגט אַמאָל אויף אַ רפואה, ציגן־מילך... זעען זע איך קיין אָקס און קיין קו נישט. „בלעקען“ און „מע“ הער איך נאָר פון חברים, וואָס מאכן עס נאָך אין אַ קינדער־שפּיל. אָקסן און קי פירט מען צו „אונז“ (מיין זיידע איז פאַכטער געווען) אין שחט־הויז אַריין, נאָר איבערן שאָסיי, אַרום שטאָט.

מיט פערד — גוט באַקאַנט אויך. פאַרשטייט זיך, געגוג פון דער ווייטנס... אין הויף פון „הייפל“ אַ גרויס פיר־עקיק אַלט הויז, אויף פיר אַרומיקע גאַסן, אין עק שטאָט, ביי דער לעמבערגער בראָם, ווו מיין רבי האָט געוווינט, שטייען פויערן אין מאַרק־טעג מיט די פורן... פון איינעם פון די וועגן האָט מען דאָך באַקומען, פון ראָד אַראָפּ, אַביסל שמירעכץ צום רבינס סאַמאָוואַר. איך מאַך סמיטשקעס פון פערדס האָר, נאָר איך אַליין ריים נישט. אַ ביסל פּחד, אַ ביסל צער בעלי חיים...

די אָפיצירן פון גאַרניזאָן האָבן פערד. דער גאַרניזאָן גייט אַוועק, קומען קאָזאַקן, טיילמאָל אולאַנען, הוזאַרן... אויפן פּלאַץ, ביים געזעגענען דאָס מיליטער, וואָס איז געגאַנגען פון אונז צום

טערקישן קריג 1), האָט אַרומגעטאַנצט אַ יונגער גענעראַל אויף אַ פערדל, אַ שיינס, אַ סאַמעטנס, מיט אַזאַ חן, און מיט אַזויניע פּליטערלעך באַהאַנגען...

„פערד ווי לייבן" האָט ישראל זשדאַנאָווער, ביי וועלכן מען דינגט פערד, אויב מען דאַרף ערגעץ פאָרן אין אַ נויטיקער זאַך, נישט שלעפּן זיך מיט אַ פויערישער פור...

„זשדאַנאָוו", דריי וויאָרסט הינטער דער לעמבערגער בראָם, איז אַמאָל געווען אַ יידישע קאָלאָניע. די פּוילישע רעגירונג האָט געוואָלט צוציען יידן צו ערד־אַרבעט און צוגעזאָגט הנחות פאַר יידישע קאָלאָניסטן: יאָרנלאַנג פריי פון אָפּצאָלן און דער עיקר — פון מיליטער... פאַרלייגט די קאָלאָניע האָט ד"ר עטינגער 2), אַליין מיט די קינדער אין פעלד געאַרבעט... נישט מיינע צייטן, אין מיינע צייטן איז שוין ד"ר עטינגער לאַנג געווען אַ שוכן עפר. זיין זון האָט שוין צערקוועס געבויט, פון טאָג צו טאָג רייכער געוואָרן. „און פאַרט — האָט מען אים קנאה געזאָגט — פילט מען אים פון די הענט דאָס מיסט, וואָס ער פלעגט פירן..." און פון אַלע יידישע קאָלאָניסטן איז געבליבן איין ישראל, וואָס האָט געפירט נישט קיין שלעכטע ווירטשאַפט. געהאַלטן קי, דאָס ווייב צע־טראָגן די מילך אין שטאָט, אויף שבועות — אויך פּוטער און גאָמילקעס, און קאָנקורירט זייער שטאַרק מיטן מילכיקער פון שיטאַניעץ (אַן אַנדערע זייט הינטער דער שטאָט), וואָס האַלט אויך „פערד, ווי די לייבן"...

און איצט — די באַקאַנטשאַפט, וואָס ווערט פון מיר געמאַכט מיט הינט...

פריער הער איך פון הינט...

אַן אַלטע דייטשקע איז „אַוועקגעקומען", אַ פאַרזינדיקטע, געטראָגן אייגענע האָר 3), און נאָך אַנדערע פלעקן געהאַט אויף דער נשמה, פון וועלכע מען רוימט זיך אויפן אויער און מען פאַר־ציילט, אַז איר נשמה איז אַריין אין אַ הונט, אין אַ שוואַרצן, „קודלאַטן" הונט (ער איז אַריין אין מאַניש"), וואָס דרייט זיך

---

1) מלחמה צווישן רוסלאַנד און טערקיי אין יאָר 1856. — רעד.

2) ד"ר שלמה עטינגער אַ באַרימטער יידישער שריפטשטעלער, געבוירן אין זאַמאָשטש אין יאָר 1801, געשריבן אַ סך משלים און אַ קאָמעדיע א. נ. „סער־קעלע". — רעד.

3) אַמאָל האָט אַ יידישע פרוי געמוזט טראָגן אַ פּאַריק. — רעד.

נאַכט אויף נאַכט אַרום אויפן דאַך, איבערן הויז, ווו זי האָט געוווינט. דער בעלפער, וואָס מאַכט פרייטאָג ביי אונז די פיש, האָט אים אַליין געזען... סליחות־צייט גיי איך מיטן טאַטן, אַ שטיק נאָך פאַרטאָג צו סליחות, און זוך, נישט אינגאַנצן אָן שרעק דעם הונט אויפן דאַך — קיין זכר.

חברים אין חדר און אין בית־המדרש רעדן פיל פון הינט, יונגעלייטלעך — אויך. די הינט זענען אַ שטיין אין וועג... לאָזן קיין לעבעדיקן מענטש פון שטאָט נישט אַרויס...

הינטער דער לעמבערגער בראָם, נאָכן בית־עלמין, נאָך דער ניי־שטאָט, אַ צוויי וויאָרסט וויטער, איז פאַראַן אַ דאָרף יאַטוטאָוו. האָט יאַטוטאָוו אַ שענק מיט אַלטן מעד, באַרימט אין דער סביבה. פריצים קומען אַהין טרינקען. אַ יונגגמאַן אויף קעסט ווילט זיך אַהין... פאַרצייטנס, פאַרציילט מען, פלעגן באַלעבאַטים, יעדן זומערדיקן פרייטיק, נאָכן מרחץ, גיין קיין יאַטוטאָוו, אונטערלענען זיך, פאַר קבלת שבת, מיט אַ גלעזל מעד... נישט היינטיקע צייטן... היינט קען מען שוין נישט. עפּעס בייזע הינט איינגעפירט. אַ קעסט־קינד האָט זיך געוועט, ער וועט זיך אַראָפּכאַפּן... „האָסט אַ פּסוק?“ — לאַכט מען. ניין... ער האָט אַ „ספּאָסאָב“. הינט, האָט ער בקבלה פון אַן אַלטן פויער, פגרן פאַר ווייך־ברויט, אויסגעשמירט מיט שוויים פון אַ מענטש. וועט ער נעמען אַ שטיק ווייך ברויט, אויסקנעטן אין די הענט, ביז ער וועט עס דורכנעמען מיטן שוויים, און וואַרפן... מען געוועט זיך (אַזוי פאַרציילט מען). ער גייט, קומט, מחילה, צוריק אָן הויזן און אָן אַ שטיק „ווייך־פלייש“ פון אַ פּוס.

שיטאַניעץ, הינטער דער לובלינער בראָם. נאָכן שחט־הויז, האָט, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, אַ מילכיקער. האָט ער אַ שטיקל „מילכיקע אכסניא“. פאַרקויפט ער זומער־צייט ערדענע שיסלעך סמעטענע. פאַר אַ דרייער אַ שיסעלע. קאַלט, אַ מחיה, פון קעלער אַרויס, און גאַמולקעס מיט „קמינעק“ (קימל). אויך בייזע הינט אין דאָרף!... מען קען אפילו זיך אָפּשטעלן ביים שאָסיי, אַ געשריי טון: יאַסל! קומט ער אַרויס און פירט, דורך די כלבים, מיט אַ בייטש... קען אָבער אַמאָל יאַסל נישט זיין אינדערהיים, דערהערן וועלן די הינט! און אַליין דאָס בילן — איז ווייניק?

מען קען אפילו אין שחט־הויז אַריין, ווו די שוחטים בראָטן און זענען מכבד מיט אייטער, נישט קומען; אַזוינע כלבים מיט בלוטיקע פאַרגאָסענע אויגאַנעס. מיט די קצבים לעבן זיי גוט, די

חיות רעות לעקן ביי זיי פון די הענט און פון כאַלעוועס אַראָפּ דאָס בלוט, מיט וועלכע זיי באַשפּריצן זיך, — די שוחטים זענען שוין אַמאָל אין אַ סכנה, גייען לאַנגע קאַפּאָטעס, נישט שפּענצער מיט שטריק, ווי די קצבים, — און הינט האָבן דאָס נישט ליב...

הינטערן פלאַץ, וווּ די אָפּיצירן וווינען, זענען פאַראַן גרינע טאָלן; שענער, ווי די לאַנקעס ביים טייך הינטער דער שטאָט. און בלומען וואַקסן, אַ מחיה צו שפּאַצירן. דערצו ליגן דאָרט פון פעסטונג געבליבענע קוילן און גראַנאַטן, אין דרייעקיקע קופּעס (הויפן), כמעט אַ שרעק! און היינט מעג מען שוין קוקן, ווייזן מיט אַ פינגער, אַפילו אָנרירן מיט אַ האַנט (נישט טשעקאַווע?). דאָס פעסטונג איז דאָך שוין אוים פעסטונג, די מויערן צעשאָסן, דריי פערטל וואָלן אָפּגעשיט, — איז אָבער דער דורכגאַנג דורכן פּולקאָווניקס הויז, און אין פעדער־הויז שטייט אַ הונט, אַ גרויסער, אַ שוואַרצער, אַ קודלאַטער — גרויס ווי אַן אָקס! אַפילו אויף אַ קייט, אָבער, אַז ער רייסט איבער די קייט? וואָס איז ביי אַזאַ הונט אָפּרייסן זיך פון אַ קייט? בפרט, אַז ער וועט דערזען אַ קאַ־פּאָטע? אַהין גייט נאָר מיין רייכער קרוב (אַ קאַלטער פעטער) י. מ., וואָס האָט אַ הויז אין שטאָט, אַ פּאַלוואַרק הינטערן שטאָט, אַ הויז אין וואַרשע, וווּ ער פאַרברענגט חדשים, און איז פאַ־דראַטשיק, און קומט אין קלוב אַריין, און בעט אָפּט דעם פּולקאָוו־ניק, מיט וועלכן ער האָט עסקים, צו זיך, און גייט אָפּט צו אים... ער איז געוווינט צו הינט, האָט אַ ײ ג ע נ ע אין פּאַלוואַרק, ווייסט, ווי זיך נוהג צו זיין. און דער עיקר — טראָגט זיך שוין האַלב דייטש...

און אַפילו קליינע, חנעוודיקע, מיוחסדיקע הינטלעך האָבן פיינט יידישע קינדער... עס שטערט דעריבער דאָס באָדן זיך זומער, ביים טייכל. אַרום זענען לאַנקעס פון פעסטונג, פון געוועזענעם; נעמט אַראָפּ דאָס היי דער געוועזענער, ווי עס זעט אוים — דער פאַרגעסענער „סמאַטריטעל". וויל ער נישט, יידישע קינדער זאָלן גיין זיך באָדן, ווייל זיי האַלטן זיך נישט אינם שטעגל, וואָס פירט צום טייכל, און לויפן, און יאָגן זיך איבער גראָז און היי. און דער שמאָלער גאַנג פון שטאָט אַרוים, — אויב מען וויל נישט מאַכן אַ גרויס אומוועג, דורך דער שעבערשינער בראָם, איבערן שאָסיי און דערנאָך לינקס איבער די גריבער! — איז פונקט צווישן אַ פאַרגעסענעם וואַל און די פענסטער, וווּ דער סמאַטריטעל וווינט... וואָלט אייגנטלעך דער סמאַטריטעל נישט געווען אַזוי געפערלעך.

ער שפּילט גאַנצע נעכט אין קלוב אין קאָרטן, און בייטאָג האָט ער ליב דעם ביטערן טראָפּן — טרינקט ער און שלאָפט... ער וואָלט נישט געהערט, כאָטש זומער שלאָפט ער ביים אָפענעם פענצטער, און מען שלייכט זיך פאַרביי שטיל: פאַרן הויז נעמט מען שטיוול און שיך אַראָפּ, מען גייט אויף די שפּיץ נעגל, מען האַלט דעם אָטעם איין... מען הערט, ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפּט, און דער סמאָטריטעל שנאָרכט...

וואָלט גוט געווען? האָט ער אָבער אַ ווייב! און זי שפּילט

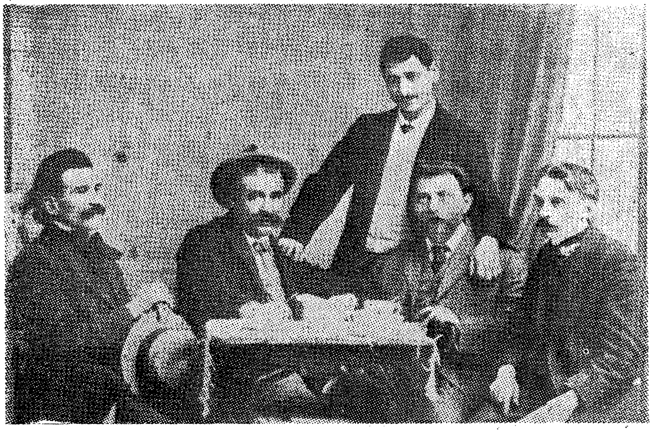

אויף דער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ.

פון רעכטס: ה. ד. נאָמבערג, ד"ר חיים זשיטלאָווסקי, שלום אַש, י. ל. פּרץ און אברהם רייזען.

נישט אין קאָרטן און טרינקט ממש גאָרנישט... „אַ הויכע ווי אַ דראָנג, אַ דאַרע, ווי אַ שטעקן, אַ פלאַכע, ווי אַ ברעט, אַ פּנים (נאָך פּאָקן!) ווי אַ רייב־אייזן, מיט אַ בעזעם־קווייטן איבערן שפּיציקן קאָפּ". — מען האָט דערפון אַ לידל געמאַכט, געווים האָב איך מיטגעהאָלפן...

וואָלט זי אָבער אויך נישט געפערלעך געווען. ערשטנס — אַ מזל־טוב פון אַ גויע. קינדער, אַפילו יידישע, אין קאַפּאָטקעלעך, האָט זי ליב אהבת־נפש; מען זאָל זיך לאָזן, וואָלט זי אין גאַס גע־כאַפּט און געקושט, קען זיין, ווייל זי אַליין האָט נישט און האָט נישט געהאַט קיין קינדער... און דריטנס, אויב זי לויפט נישט

אַרום איינקויפן אין מאַרק, אין די געוועלבער, וואָס פאַרנעמט איר דריי פערטל טאָג, זיצט זי איינע אַליין אין שטוב און לייגט זיך קאָרטן.

וואָלט זי, הייסט עס, קיין שטערונג נישט געווען! האָט זי אָבער — אַ הינטל! און אַ הינטל אַ „יקר המציאות“, אַ מיוחסדיקס... שפּעטער, אַז זי איז אַן אַלמנה געוואָרן, און אונזער פעלדשער האָט געכאַפּט דאָס גרויסע געווינס, האָט ער ביי איר דאָס הינטל אָפּגעקויפט פאַר אַ מטמון. מען זאָגט פאַר שש מאות זהובים! און — ער האָט זיך געקויפט אין שטאָט אַ הויז, ווו ער האָט געעפנט אַ מאַגאַזין פון ביכער „אויף אַלע לשונות“, צו בילדן די שטאָט, און אַ קליין הייזל הינטער דער שטאָט... דאָס הויז אין שטאָט מיטן מאַגאַזין האָט ער איבערגעגעבן די זין, און ער אַליין, (שוין אַן אַלמן) האָט זיך אַרויסגעצויגן מיטן הינטל אין הייזל הינטער דער שטאָט, און איך האָב דעמאָלט קוים אָפּגעהאַלטן מיינע חברים, זיי זאָלן נישט נוקם זיין אינם „יידיש געוואָרענעם הינטל“ פאַר זיינע חטאים, ווען עס איז אַ גויש הינטל געווען...

דערווייל אָבער איז נאָך דאָס הינטל ביים סמאַטריטעלס ווייב, און איך דאַרף עס דאָ פאַרציילן זיין גרויסע זינד!

איזן איז עס אַ הינטל, ווי דערמאָנט, אַן איידלס, אַ סאַמעטנס, אַ שוואַרץ־גלאַנציקס, מיט אַ ווייסן פלעק צווישן די אייגעלעך, וואָס זעען דעריבער אויס, ווי געבלענדט און פיסלעך האָט עס דינינקע, אונטן — די פיסבלעטלעך — איבערגעבויגענע, עס זעט אויס, אַז עס גייט אויף קניען... און אינגאַנצן אַ ציטעריקס, מיט אַ ציטעריק ביי־קולעכל. און אַז עס ווערט מיד, זיצנדיק ביי דעם סמאַטריטעלס פלוניתטע אויף דער שויס, און עס כאַפּט זיך אַ ביסל לופט צו שעפּן, אַ ווײַלע אַרויס פאַר דער טיר, און דערזעט אונז, אונז יידישע קינדערלעך, הייבט עס אויף דאָס ציטעריק ביי־קולעכל און וועקט אויף דעם סמאַטריטעל, וואָס ווייסט שוין, וואָס עס באַטייט. און שיקט אונז נאָך זיינע לייט, אונזער אָנטון צו פאַרנעמען... איז אַ חרפה און אַ האַרצווייטיק — די ציצית ביי די גויים אין די הענט! מוז מען זיך אָפּקויפן, אָדער אַזוי לאַנג שרייען און וויינען, ביז די לייט קריגן רחמנות, אָדער עמעץ קומט אָן און לייזט אויס.

טאַטע־מאַמע זאָגן: „אַ לעבונג אויפן סמאַטריטעלס קאָפּ! עס וואָלט דען אייגעזעסן אין חדר נאָך ספירה!?

פון הינט פאַרציילט אויך מיין קראַנק ברודערלס ניאַניע. אַ

קרענקלעך ברודערל געווען, נאָך מיר דאָס דריטע... עס דאַרף השגחה. דער טאַטע פאָרט אַרום צו פּריצים וועגן מסחר, די מאַמע — אין געוועלב, דאָס שוועסטערל — צו קליין, שפּילט זיך נאָך אין צייכן, אָדער פאַרן געוועלב אין זאַמד. צום ברודערל נעמט מען צו אַ גויע פון דאָרף.

איז עס אַ קליינע, אַלטע גויע, שיטערלעכע ווייסע האָר, אַן אויסגעדאַרט פּנים; קליינע, נאָר שטילע אייגעלעך, און פייכטע האַלב־פאַרשכורטע; זי טרינקט, און טרינקענדיק ווערט זי נאָך בעסער, נאָך געטרייער. האָט אַ מאַן אין דאָרף, צו וועלכן זי בענקט, כאַפּט זיך אַרויס פון צייט צו צייט, און קומט צוריק — צעשלאָגן, צעביילט, אָפּגעצויגן, האַלב נאַקעט... און ווערט צום הויז נאָך צוגעבונדענער, נאָך געטרייער... שלעפּט זי מיין קראַנק ברודערל איין מיט געזאַנג און מיט מעשיות... פאַרשטיי איך ווייניק פּוי־ליש, נאָר איך שטוים מיך, טרעף, וואָס מען מיינט. כאַפּ איך מיך אַמאָל, פאַרנאַכט, אין שטוב אַריין, לייג מיך אויפן בעט, מכּלו־מרשט — קאָפּ־ווייטיק, און הער מיך איין, ביז די מאַמע קומט און גיט „וויעטשערע".

זינגט זי אים „קאָלענדים", געצויגענע, לאַנג־געצויגענע, און איך ווארט אָפּ מיט שטילן האַרץ־קלאַפּעניש אויפן רעפריין:

— העי, קאָלענדאָ, קאָ—לענדאָ!

אַמאָל, פאַלט איר איין, פאַרציילט זי (האַלב שיכּור) פון אַ גוישן מלאך־המוות — אַ פּאַנע, וואָס פליט אַרום אינדערלופטן און האַלט, און פאָכעט מיט אַ ווייס לייכל... און דער, אויף וועלכן זי פאָכעט, — גייט פון דער וועלט; איז עס אַ שטאָט, ווערט אַ מגפה... נאָכמער טעות! איך ווייס דאָך: דער מלאך־המוות איז אַ מאַנספּאַרשוין, האָט טויזנט אויגן...

איז אַמליבסטן, ווען זי פאַרציילט וועגן חיות ובהמות פון דאָרף. ליבער — פון פּריצישע און דאָרפישע הינט. דאָס פאַרציילט זי לעבעדיק, מיט באַוועגונגען, מאַכט נאָך ממש דאָס בילן, דאָס כאַפּן, דאָס לויפן...

די פּריצישע הינט זענען פלינקע, גייען אויף געיעג; אויף לאַנגע שנירן געפירט. אַז מען גיט אַ בלאָז, לאָזט מען זיי אָפּ, פליען זיי, ווי די ווינטן... יאָגן נאָך די חיות... און — גבורים! — פאַלן אָן אפילו אויף ווילדע חזירים, אויף בערן און וועלף, כאַפּן געשיקט האָזן און פּיקסן... אויף חזירים — אַ מצוה! אויף די האָזן וועקט זיך רחמנות, אויבוויל איך האָב קיינמאָל קיין האָז נישט

געזען און ווייס פון אים נאָר פון דער תורה, ווו ער ווערט פאַ־רעכנט צווישן די „נישט ריינע"... אָבער אַ ציטריקס איז עס, לויט זי פאַרצײַלט, אַ שטיל־ציטעריקס. אויף די פיקסן — אויך אַ מצוה; ווערגן די הינער, אַזוי פאַרציילט זי! און לויפן, דאָס ווייס איך, איבער די חורבות פון בית־המקדש... און פון „שיר השירים" ווייס איך, אַז זיי פאַרדאַרבן די וויינגערטנער אין ארץ־ישראל... ק ל ו ג זענען זיי, די פיקסן, אָבער וואָס טויג מיר זייער חכמה, אַז עס איז נאָר צום שלעכטן?

די פויערשע הינט זענען אויך בריהס. היטן פאַר גנבים... זיי ליידן פיל. מען האַלט זיי, דאָס מערסט, אויף קייטן, אַזוי הייסט די פאָליציי. און די גנבים סמען זיי... און די הינט זענען אַזוי גע־טריי! זיי בילן און וועקן דאָס דאָרף, קוים באַווייזט זיך אַ פונק, אַ שרפה. אָדער ווינטער־צייט, אין די גרויסע פרעסט, ווען די חיות, פון הונגער געטריבן, לאָזן זיך פון וואַלד אַרויס צום ישוב — באַלד אַ רעש, אַ געפילדער! כאַפן זיך די פויערן אויף, לויפט מען אַרויס מיט שטעקנס, מיט דרענגער, מיסט־גאָפּלען, הו־האַ! מען רינגלט אַרום, מען קלאַפּט דער חיה אין קאָפּ אַריין. מען צעשמעטערט איר דעם קאָפּ.

„און פאַרוואָס כאַפּן זיי אין שטאָט די „היצלעס" (הינטשלע־גער)?

— — — — — — — — — — — — — —

און באַלד איז מיר באַשערט געווען צו באַקענען זיך מיט לע־בעדיקע פריצישע הינט.

דער טאַטע, ווי דערמאָנט, האַנדלט מיט פריצים. דאַרף ער אַמאָל, אין אַ ווינטער־טאָג, אַרויספאָרן צום פריץ קיין סטאַבראָוו, פאַלט א"ם איין, מיך מיטצונעמען. פאַרפאָרט ער צום „הייפל" צו, קומט אין חדר אַריין. — עס איז קיין מנהג נישט, צו פאָרן איבער דער שטאָט. ווער דאַרף וויסן, ווער וואוהין עס פאָרט, וואָס פאַר אַ געשעפטן עמעץ האָט? אַ קליינינקייט: קאָנקורענץ און עין הרע!

אפילו מיין רייכער, קאַלטער פעטער, דער דערמאָנטער י. מ., וואָס גייט איבער דער שטאָט מיט פאַרלייגטע הענט הינטער זיך, אפילו ער, וואָס מען שיקט נאָך אים זיינע אייגענע פערד פון פאָלוואַרק, פאָרט אויך אַרויס נישט פון מאַרק, נאָר פון הינטער־געסל; גייט דורכן הויף צו דער בריטשקע. אַנדערע גייען אַרויס פון שטאָט און זעצן זיך אויף. מאַכט מיין טאַטנס פאַרפאָרן פאַרן הייפל אַ רושם. אַז ער גייט אַרויף אויף די טרעפּ, גייט מען אים

נאָך; עס מוז נישט זיין אומזיסט! געעפנט די טיר, לאָזט מע זי אים נישט צומאַכן: הינטער אים, אין טיר בלייבט שטיין מיט אויסגעגלאָצטע אויגן אַ ייד, הינטער אים — עטלעכע ווייבער. דאָס חדר גאַפט. און אַז דער טאַטע זאָגט, נאָך וואָס ער איז געקומען, גאַפט מען נאָכמער.

— ר' יודל — פרוווט זיך דער רבי, — ס'טייטש, בטול־תורה?

דער טאַטע צעלאַכט זיך. ער ווייסט און אַלע ווייסן, אַז איך און יחזקאל זענען מיר פריי אויף פינף און זעקס טעג אין וואָך. ער, אַ געלאַפּענער, הערט זיך איין צום שיעור באַלד זונטיק און פאַרטרעט דעם רבין, וואָס איז אַמאָל פאַרנומען מיט אַ ביי־פּרנסה, אַ שדכנות, צי אַ בוררות, און גאָריט מיט די חברים. איך, ווייטער, לערן ערשט פרייטיק... פרייטיק קריגט דער רבי „בחצי חינם" אַ באָבעלע פון ר' משה יצחקס גאָרקיך פאַר אויספירן עפּעס אַ שידוך: איז פאַרן באָבעלע — די ערשטע רעפּעטיציע צום פאַרהערן אויף שבת, און איך לערן, — נאָכן באָבעלע. האַלט זיך דער רבי ביי איין ווישן די פּעטע וואָנסן און אָפּשאָקלען די באָרד.

פאָר איך. יחזקאל וויל מיט. דער טאַטע האָט אים מורא צו נעמען. ער וועט זיך, חס ושלום, פאַרקילן, וועט ער זיך ביי פריידעלען (זיין מוטער) קיינמאָל נישט אויסקויפן...

מען קומט אין פעלד אַריין — עס כאַפּט מיך אָרום אַ ווייסע, דאָס ערשטע מאָל געזעענע, ווייטקייט. דער טאַטע איז שוין פאַרטראַכט אין די חשבונות מיטן סטאַבראַוווער פּריץ, און איך בין געבלענדט פון שניי, און פון די „בריליאַנטן" איבערן שניי, פון דער ציכטיקייט און ריינקייט... איך גיב אַ קוק צום הימל, און כאַפּ אָן דעם טאַטן ביים אַרבל:

— טאַטע, טאַטע, זע אַ געגליווערטע זון, ווי אונזער אתרוג־פּושקע!

געווען ביי אונז אַן אתרוג־פּושקע אַ מאַט־זילבערנע...

דער טאַטע אָבער לאָזט זיך פון זיינע חשבונות נישט אָפּפירן!

— רעד נישט קיין נאַרישקייטן... זיץ שטיל...

דערזע איך דעם שמייסערס אַקסל, אַזוינע ברייטע, און די קאָמישע, פוטערנע, קוטשמע אויפן קאָפּ... און קוק פאַר מיר... און זע, ווי די פערדלעך לויפן... קליינע, פלינקע פערדלעך, שפּריצן פון אונטער די פיסלעך גאַנצע וואָלקן שניי־שטויב. און דער פויער זיצט און ריִרט זיך נישט, ווי אַ שטיק זאַלץ זיצט ער, און די בייטש שטייט אים ביי דער זייט. ער דאַרף זי נישט! דער שליטן

גליטשט זיך! נעמען די בייטש? וואָס וועט זאָגן דער פויער? אַ בייטש איז דאָך אַ יצר־הרע! איך שטרעק אויס די האַנט, דער טאַטע, אומגעדולדיק:

— ניטע!

איך צי די האַנט צוריק. עס ווערט מיר קאַלט, דעם טאַטן זאָג איך נישט, איך בין אויפן ברוגז. דערווייל פאַרפאַרט מען פאַרן הויף, ווי אַ שטעטיש־הויז... נאָר הינט שפּרינגען אַרויס, ערגעץ פון אַ ווינקל... איינס, צוויי, דריי, פיר — — איך צייל, נישט אָן שרעק... הינט גרויסע, מיט די צונגען אויס די מיילער, טייל בילן... אַלע שפּרינגען צו... דער טאַטע מאַכט זיך נישט פון זיי. שפּרינגט אַראָפּ פון דער פור, טוט אויס דעם פעלץ, וויקלט מיך מיט אים אַרום, גייט צום הויף צו. טייל הינט גייען אים נאָך, בילנדיק... צוויי אָבער בלייבן, שטעלן זיך, פון ביידע זייטן שליטן, אויף די הינטערשטע, אָנגעשפּאַרט אויפן שליטן מיט די פעדערשטע פיס. איך זע בחוש, זיי נישטערן מיט די אויגן אין שליטן, זוכן מיט די ציטערדיקע נעז, — נישטאָ עפּעס גוטס? דער פויער, וואָס האָט אָנגעהאָנגען האָבער פאַר די פערד און זיך אויך גענומען צום עסן, וואַרפט זיי שטיקלעך ברויט און שטיקלעך חזיר־פעטס. דאָס ברויט רירן זיי נישט, דאָס חזיר־פעטס שלינגט מען!

דאָס געפעלט מיר נישט!

— — — — — — — — — — — —

ווערט אַ גרויסע ענדערונג.

שבת פאַרהער איך מיך ביי ר' משה וואהל, ביים רב... אַ מזג טוב. מיך האָט ער ליב, און זאָגט דעם טאַטן:

— ער דאַרף אַן אַנדערן מלמד.

— ווו נעמט מען?

— שיק אים קיין שעבערשין צו פּנחסלען...

— וואָס וועט זאָגן ריוועלע?

— ווייסטו וואָס, יודל? פּרווו אַ זמן אין בית־המדרש, זאָל ער לערנען אַליין.

בלייבט אַזוי. עס איז טאַקע ענדע זמן. איך זאָג צו, אַז איך וועל גוט זיין, פרום זיין, אַ מתמיד זיין. אָנן ווער פריי! און כאַפּ מיך מיט געשמאַק צו חקירה און קבלה־ספרים... און נאָכמער לויף איך אַרום... טו מעשים.

טויג נישט. בלייבט, מען מוז באַקומען אַ רעכטן מלמד. דער־ווייל זאָל איך לערנען אינדערהיים. און כדי איך זאָל נישט קענען

אַרומלויפֿן, נעמט מען מיר די שטיוול צו אויף אַ גאַנצע וואָך. מיר מאַכט נישט אויס. לויף איך אַרום אין די שטעק־שיך אין הויף. ווערט ענג, וואַרף איך מיט פֿיס־באַוועגונגען די שטעק־שיך אויפֿן דאַך אַרויף, און כאַפּ מיך, דורך אונזער גאַניק אַרויף אויפֿן דאַך פֿון צווייִשטאָקיקן הויף אַרויף, אַראָפּצונעמען זיי. דערזע איך די שטאָט דאָס ערשטע מאָל פֿון דער הייך, מאַכט עס אויף מיר קיין גרויסן רושם נישט. העכערע, דריי־שטאָקיקע הייזער, פֿאַרשטעלן זיי... דערמאָן איך מיך, וואָס איך האָב געהערט, אַז פֿון גאַניקל, אַרום זייגער־טורם איבערן מאַגיסטראַט, זעט מען נישט נאָר די גאַנצע שטאָט, נאָר אַרום און אַרום שטאָט אויף אַ מהלך! כאַפּט מיך אָן אַ גליסטונג דאָס צו זען. קריך איך אַראָפּ פֿון דאַך און גיי אַרום טעג און טראַכט, ווי אַזוי גנבעט מען אַוועק די שטיוול, און ווי אַזוי באַקען איך מיך מיטן אַלטן זייגער־מאַכער, וואָס גייט יעדן טאָג אַרויף, אָנציען דעם זייגער, ער זאָל מיך מיטנעמען...

זאָגט מען: אַביסל געלאַסענער געוואָרן... שמייכל איך אין מיר אַריין און טראַכט ווייטער... דערווייל שטייענדיק פֿאַרטראַכט אויפֿן גאַניקל, הער איך, ווי דער טאַטע, אַרויסקומענדיק פֿון טיר צום גאַניקל (מיך, שטאַרק פֿאַרנומען, זעט ער נישט), רופֿט צו דער צווייטער טיר, אין קיך אַריין:

— מירל, זייט־זשע מוחל, לויפֿט אַראָפּ, נעמט אַ שליח און שיקט צו ישׂראלן קיין זשדאַנאָוו, ער זאָל תּיכּף ומיד קומען מיט די פֿערד...

מירל ענטפֿערט: „גוט, גוט! זי וועט זיך נאָר אָנטאָן, נאָר כאַפּן אויף זיך עפּעס...“ דאָס וועט דויערן! נעם איך, כאַפּ און לויף קיין זשדאַנאָוו. דאָס גאַניקל פֿון זייגער ווערט דערווייל אָפּגעלעגט. לויף אין די שטעק־שיך. אין גאַס קוקט מען מיר נאָך, מען רופֿט: משוגענער! מען וויל מיך פֿאַרהאַלטן. איך דריי מיך אויס, ווי אַ שלאַנג. כאַפּט מען מיך אומגעריכט, רייס איך מיך אויס, און לויף, און קום... און פֿרעג (אַזוי פֿיל פּויליש קען איך שוין) אַ פּויער פֿון דאָרף, ווו ישׂראלס הייזל איז? „טאַם“, און ווייזט מיר מיטן פֿינגער. איך מיין, איך ווייס, און לויף, און פֿאַל אַריין צו אַ שכן אַ דייטש, אַ רייכן קאָלאָניסט. און באַלד נאָך דער פֿורטקע פֿאַלט צו אַ הונט, גיט אַ שפּרונג צו דער ברוסט, לייגט מיר די פֿעדערשטע לאַפּעס אויפֿן אַקסל, און קוקט מיט זיינע גרויסע, רויט־קלוגע אויגן אין מיינע אויגן אַריין: „ביסט אפשר אַ גנב!“ אַ געלערנטער הונט, און וואַרט, עמעץ זאָל אַרויסקומען...

וואָס איך פיל, מאַלט אייך אַליין. דעם הונט פאַרשטיי איך וויניק. און אַ הונט איז ער אַ גרויסער, אַ ברוינער, אַ האָריקער... דער מוטערס מילך ווערט מיר אַנטרינען. און שרייען קען איך נישט, פאַרשנירט דער האַלז. אַ מערכה, מען האָט מיך נאָך אויפן וועג, פון ישׂראלס פענצטערל דערזען. באַלד שפּרינגט איבערן פּלויט אַ מיידל, כאַפּט אָן דעם הונט ביים אָקסל, גיט אים אַ שליידער אַוועק און פירט מיך אַרויס צו ישׂראלן...

זיין טאָכטער געווען...

אַ מיידל, אַ יונגס — בלוט אין מילך. אויגן קלאָרע, קלוגע און זיסע. אַ נעץ פון שוואַרץ-גלאַנציקע האָר. און אַזאַ גבורה... וואָלט אייך געקאָנט קומען פון די לעמפּערט-בערג...

פאַלט מיר איין גאָר צו באַווייזן אַ גבורה און אָנכאַפּן אַ געלן גרויסן הונט ביים עק... און ער גיט זיך אַ רוק אָפּ, אַ שפּרונג אַרונ-טער, און אַ שפּרונג אַרויף מיר אויפן אַקסל...

איך האָב ביז היינט אַ צייכן...

האָט זיך שוין איבערגעפילט די מאָס, שיקט מען מיך קיין שע-בערשין, צו ר׳פּנחסלען...

— — — — — — — — — —

זאמאשץ — שעברשין — זאמאשץ
די לעצטע צוויי מלמדים — חלומות

געבוירן און דערצויגן אין זאַמאָשץ, מוז איך, אום זאַמאָשץ צו זען, פאַרטריבן ווערן דריי מייל ווייט — קיין שעברשין.

ערשט אין דער הילצערנער שטאָט (די איינציקע מויער איז דעמאָלט געווען דאָס פּריצישע איינקונפטס הויז אין מיטן מאַרק — אַן איינפאַר־הויז, טראַקטיר און קלייטן צוזאַמען); ערשט אין ני־דריק־געבויטן, שינדל־ און אויך שטרוי־גערעקטן שעברשין, פלאַנצט זיך און שטעלט זיך אויף, פאַר מיינע פייכט־פאַרבענקטע אויגן, מיין געמויערטע, דריי־שטאָקיקע, אייזן־ און דאַך־ציגל־גע־דעקטע היים, וואָס ציט זיך נישט אוים אין דער לענג, „ווי אַן אָפּ־געשטאַנענער פיש", נאָר מוז, צווישן וואַלן געדרענגט, וואַקסן אַרויף צו דער הייך.

איך האָב געמוזט באַקומען צו זען דעם אומגעלומפּערטן היל־צערנעם שטאָט־זייגער אין שעברשין, — איך זאָל דערפילן די גאַנצע הויכע פּראַכט פון מיין היימישן זייגער־טורעם, וואָס קראַצט, ווי מיר האָט זיך דעמאָלט געדאַכט, די וואָלקן!

שוין אויפגעזעסן בין איך אַ פאַרחלומטער...

מען האָט מיך איבערגעגעבן אַ שעברשינער ייד, וואָס האָט מבטיח געווען, אַז ער וועט מיך בשלום צושטעלן צו ר' פּנחסלען אין שטוב אַריין, — איך זע אים נישט; פאַרנעפּלטע אויגן האָב איך. איך פיל אים נאָר מאָגער — אַזוי פיל פלאַץ האָט ער מיר איבער־געלאָזט אויפן געזעס, שאַרף־ביייניק — אויב ביי אַ וואָגן־באַוועגונג אונזערע עלנבויגנס שטויסן זיך צוזאַמען. און הויך, — זיין שטימע קומט אין מיין אויער אַריין פון דער הויך. דאָס אויער מיינס איז אָפן: איך האָב נישט געזען, ווער עס איז אַראָפּגעקומען פון דער

היים צו דער פיר, נאָר איך האָב געהערט, ווי דער ייד האָט גע־זאָגט:

— זאָרג נישט (בלשון דו — אַ היימישער ייד!) ריוועלע, — עלי וועל צוארי.

און זיך צום פורמאַן ווענדנדיק:

— וויאָ!

די פור רירט. קולות: פאָרט, לחיים ולשלום! געמישטע: יונגע און אַלטע. דער טאַטע:

— און זיי אַ מענטש...

קלאַפּט דער וואָגן איבערן ברוק פון גאַס, פאַלט אַריין אין שאָטן פון קלויסטער, נעמט זיך לינקס, אַריין אין טונקלקייט פון שעברעשינער בראָם; אַרויס אויף דער ליכטיקער שיין. ווערט באַלד שטילער; שוין שאָסיי.

הייסט עס: איך פאָר קיין שעברעשין. לערנען ביי ר׳פנחסלען! ווער ר׳פנחסל איז און וואָס ער איז, ווייס איך נישט. אפשר האָט מען מיר אויסגעזוכט אַ תלין? איך דערפיל אַ ביטערקייט אויף דער צונג. און אינעווייניק הער איך אַ שטימע:

— שאַד נישט!

שעברעשין איז מיר נ י ש ט פרעמד... די שעברעשינער יידן רופט מען שעברעשינער „פּלאַכטעס". פאַרוואָס, ווייס איך נישט, ווי איך ווייס נישט, פאַרוואָס מען רופט די ניישטעטער: „לעשני־קעס" און אונז — „זאַמאָשצער פּרעסער"; נישט אַלע זענען דאָך מומע־פריידלס, וואָס באַקט שטענדיק קעז־קיכן... ביי אונז אינדער־היים עסט מען אַלע טאָג קאַשע מיט יויך...

פון שעברעשין האָב איך אפילו פיל געהערט. זאַמאָשץ האָט באַשטענדיק מגע ומשא מיט שעברעשין. פאַרענגט, ווי געזאָגט, צווישן וואַלד, אַלס געוועזענע פעסטונג, וואָס לאָזט זיך נישט צע־שפּרייטן, האָט זאַמאָשץ נאָך היינט איר פּאָסט־אַמט אויף דער ניי־שטאָט, און דעמאָלט — דעם אַלטן סאָנד (סוד, געריכט) אין שעברעשין. דאָרט זיצט דער אַסעסאָר, וואָס פּסקנט אי דיני ממו־נות, אי דיני נפשות און האָט צו שאַפן איבער טויט און לעבן. פון זאַמאָשץ פירט מען צו אים אין קייטן גנבים... פון טאָמאַשאָוו וואָס ביי דער גרענעץ, אַפּטרעטנדיק אין זאַמאָשץ — ביים פּאָוויאַט ווו מען מאַכט נאָך אַמאָל אַ פּראָטאָקאָל — קאָנטראַבאַנד, אַרומגערינגלט מיט אַ וואַך פון גרענעץ־זעלנער אין גרינע לאַמפּאַסן... פון הויף פון פּאָוויאַט האָט איינמאָל דודל גנב, אביגדור מלמדס פאַרלאָזטער

יתום, אראָפּגעגנבעט פון דער פור, אין דער וואַכס אויג, אַ פּעקע־לע זיידנצייג און באַפּרייט אַ ייד, אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ פּאָטער פון אַכט קינדער, פון תפיסה. דעמאָלט האָט די שטאָט אים אַלץ מוחל געווען; געגלעט איבערן היטל, געקניפּט, פאַר דער קונץ־שטיק, אין בעקל. און נישט איינער האָט געזאָגט:

— קום צו מיר אַריין נאָך אַ העמד.

קיין שעבערשין פאַרט אָפּט מיין חבר יצחקלס פאָטער פּ. ג.

פּ. ג. איז אַ מושלם און אַן אפּיקורס, אויף וואָס די וועלט שטייט; און ער האָט עס בירושה, זיין פאָטער איז שוין אויך געווען פון די לייט...

זיין זון פּ. ג. שטייגט אים נאָך איבער.

גאַנצע מעשיות פאַרציילט מען פון אים, די אויערן ווערן פול.

זענען די מעשיות וועגן פּ. ג. וואָר? מען פאַרציילט אַזויפיל נישט אמת... און איך קען פרעגן מיין חבר יצחק. היינט — אַרצט אין זאַמאָשטש, און ער וואָלט מיר באַלד געענטפערט דעם אמת. איך וויל עס נישט טון.

פּ. ג. איז אַן אפּיקורס: שפּייט נישט אויס ביי „עלינו“, היפּט איבער די מלאכים פון שופר־בלאָזן, בלייבט שטיין ביי „כורעים“. און איר ווייסט, וואָס ער טוט אינדערהיים? דאַוונט שחרית, אין טלית ותפילין, זאָגט שמונה עשרה, און זיך איילנדיק צו פאָרן קיין שעבערשין, פּוצט ער זיך אין איין וועגס מיט באַרשט און שוואַקס די שטיוול... אויפן טיש שטייט שוין ברויט מיט פּוטער מיט קאַווע, און אַז דאָס מעסער איז שטומפּיק, שאַרפט ער עס אָן אָן דער רצו־עה... כפרות שלאָגט ער נישט, הושענות — אויך נישט. און קען דווקא גאַנץ תנ״ך פון אויסנווייניק.

און — אַן אייזערנער מוח... און אַ מלומד פון זיך אַליין. האָט איינמאָל צופעליק געקויפט אין מאַרק ביי אַ שכורן גוי, פאַר אַ צענערל אַ פּוילישן קאַדעקס, און האָט זיך אויסגעלערנט „פּראַווע מיט פּויליש צוזאַמען“, אַזוי אויך — געפונען, ערגעץ אויף אַ בוי־דעם, אַ פראַנצויזישע מאַטעמאַטיק, און אויסשטודירט פראַנצויזיש מיט חשבון צוזאַמען; דער פון וואַרשע געקומענער לערער לאַכט אפילו אין די פויסטן. באשר בכן — דאָס פראַנצויזישע לשון, רעדט מען, נישט ווי עס שרייבט און דרוקט זיך, און פּ. ג. לייענט דברים כהויתן... לאַכט מען אויס אויפן לערער. ער קען פּלאַפּלען פראַנ־צויזיש מיטן אַפּטייקערס ווייב; און דער קען טאַקע חשבון.

— איר שפּילט אייך מיט פּ. ג.?!

איינמאָל איז מען צוריקגעקומען און פאַרציילט, ווי אַזוי פּ. ג. האָט זיך אַרויסגענומען אַ שלעכטן צאָן. נ י ש ט געגאַנגען צום רופא. פּ. ג. האָט פיינט אַרויסצוואַרפן געלט! גענומען אַ גרויסן נאָגל, אַריינגעשלאָגן כמעט ביזן קעפּל אין גרויסן טיש אַריין. גענומען דערנאָך אַ קורץ שטריקל, איין עק פאַרקניפּט ביים נאָגלס קאָפּ, גענומען אַ האַמער און נאָך אַ זעץ אין קאָפּ אַריין, ער איז אַריין אין בלאַט פון טיש. דערנאָך אַרומגעבונדן מיטן צווייטן עק פון שטריקל דעם שלעכטן צאָן... שטייט ער אַזוי אַ ווײַלע איינגעבויגן איבערן טיש — אַ שפּרינג אונטער, דער צאָן — אַ שפּרונג אַרויס...

אפילו זיך נישט אויסגעוואַשן דאָס מויל און גענומען די משנה, און געזאָגט...

חשבון קומט אים ווייניק צונויף. יורי האָט אים בעסער געדינט, געגעבן פרנסה, נישט די גאַנצע; דאָס ווייב האָט עפּעס אַ געוועלבל. אָבער ער פירט גאַנץ אָפּט פּראָצעסן, שרייבט „פּראָשבעס". פאַרט צום אַסעסאָר קיין שעבערשין. אין דעם פאַך איז ער אַ גרויסער בעל-נצחון, טרעט נישט אָפּ. דער אמת מוז אַרויס, ווי בוימל אויפן וואַסער. קיין פאַלשן פּראָצעס וועט ער נישט אָננעמען; די ערלעכקייט אַליין. האָט ער, פאַרציילט מען, געפירט 12 יאָר נאָכאַנאַנד אַ פּראָצעס וועגן אַ פונט פוטער. די פּראָצעסן-קאָסטן האָבן דערגרייכט ביז 600, זאָג אַרויס: זעקסהונדערט גילדן; „אַזויפיל, וויפיל עס האָט געקאָסט דאָס הינטל וואָס דער (רייך-געוואָרענער) פעלדשער האָט געקויפט ביים סמאָטריטעלס פלוניתטע"... וועלכער צד עס האָט געזאָלט די קאָסטן באַצאָלן, ווייס איך נישט...

סיי-ווי-סיי, פאַרציילט מיין חבר יצחקל גאַנץ אָפט:

— מיין טאַטע איז געפאָרן —

און עפּטער:

— מיין טאַטע איז געגאַנגען קיין שעבערשין...

פּ. ג. פירט זיך פּראָסט, נאַטור-מעסיק.

„אַ ייד — זאָגט ער — דאַרף זיין געזונט, ווי אַ פּויער". און אים — זאָגט דער עולם — איז זייער לייכט צו זיין געזונט: „כאַפּט זיך אויף ביינאַכט, און כאַפּט אַריין אַ מאָן-קיכל". (מען מיינט: אַ גאַנצע חלה) און — אומגעוואַשן! גייט דער ייד דריי מייל קיין שעבערשין צופוס...

— ס'טייטש ר'פּ., אין אייערע יאָרן — דריי מייל...

— איך גיי צו פוס נאָר אַ וויאָרסט...

— און דערנאָך?

— דערנאָך — נאָך אַ וויאָרסטע און נאָך אַ וויאָרסטע... און אַזוי ביז ער קומט קיין שעבערשין.

און גיין גייט ער אויפן וועג — באָרוועס, מיט די שטיוול אויף אַ שטעקן איבער די אַקסל, דער שאָסיי האָט שאַרפע שטיינדלעך. אַ פיס היילט זיך אַליין אויס, אַ שטיוול מוז מען שיקן צום שוסטער! און שפּרינגט! מאַרשירט, ווי אַ זעלנער אין פראָנט, און קאָמאַנדירט זיך אַליין:

— ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ!

ווייס איך, אַז איך פאָר אויף פּ. ג.ס וועג.

און קוים אַזאַ טראַכט געטון, דערזע איך אים! ווער איך אי־נגערלעך פאַרגאַפט, ווי שאַרף און בולט איך זע אים! אָט גייט ער... גלייך מיט דער פור. עפּעס טראַכט ער... די ברעמען — די לאַנגע, די געלע און שטעכעדיקע — איבער די אויגן אַראָפּ. איך האָב קיינמאָל זיינע אויגן נישט געזען, און ווייס נישט, וואָס פאַר אַ קאָ־ליר זיי האָבן געהאַט... נישט ב אַ ה אַ ל ט ן האָט ער זיי, אַן אָפענער מענטש געווען, — אַן אָפענער, גערעכטער און פעסטער מענטש! — נאָר אַזוינע לאַנגע, געלע, שפּיציקע ברעמען געהאַט, וואָס האָבן נאָך לענגערע שאָטנס געוואָרפן;

דערווייל גייט ער, מאַרשירט ער... אַ קורץ, פעסט יידל, די פּאָלעס פאַרקאַשערט. די הענט — רעכטס, לינקס, רעגלמעסיק גע־וואָרפן, נאָר קאָמאַנדירן קאָמאַנדירט ער זיך נישט.

טו איך עס פאַר אים, הייב אָן:

— ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ!

מיין הויכן שכנס קול:

— פּע!

„אַ יינגל פאָרט צו ר׳ פנחסלען, תורה לערנען... ווייסט, קונדעס איינער, ווער און וואָס אַזוינס ר׳ פנחסל איז? ר׳ פנחסל איז אַן אַלטער קאַצקער...“ — — —

...איך פאָר קיין שעבערשין! וואָס איז, פאַרשיקט האָט מען מיך? דער טאַטע האָט מיך געלאָזט? די מאַמע — פיינט געקריגן?! איך בין אינדערהיים! אויף דער סאָפע ליג איך, ביים פענסטער.

אָבער פאַרוואָס ליג איך? מן הסתם — קראַנק. יאָ, די פּלייצעס ברעכן מיר אַזוי. עס מוז אָבער נישט זיין געפערלעך, דער טאַטע איז רואיק אוועקגעגאַנגען צו קבלת שבת, און די מאַמע נעמט זיך צו בענטשן ליכט. אַ שיינע צוויי פאָר זילבער לייכטער מיר האָבן.

דער עיקר די הויכע פּאָר, די מיט די רייזעלעך און קנײדעלעך... די מאַמע בענטשט ליכט ערנסט, אוי, ווי פרום מײַן מאַמע איז! און דאָך בין איך זיכער, אַז זי קוקט אויף מיר פון צווישן די פינגער... אַזוי, גלײַך, קוקט זי נישט... קוקט און שמייכלט אַוודאי... אָט, שטייט זי שוין בײַם צווייטן פענצטער... ליכט אָפּגעבענטשט און קוקט אַרויס דעם טאַטן. לכבוד שבת: אין שטוב אין דער טערקי־שער שאַל; די לאַנגע אוירינגלעך ציטערן איר אין אויערן. וויל אָפּווישן די פאַרהויכטע שויב, דערמאָנט זיך: שבת, און טוט עס נישט. אין גאַס איז פינסטער, און דעם טאַטן וועט זי דערקענען אינם גאַנג... פאַרוואָס קומט נאָך דער טאַטע נישט? שטיקער ליכט שוין אָפּגעברענט... פאַררעדט זיך אַוודאי... קלויבט זיך אַן אורח צום טיש... און אָט — עס עפנט זיך די טיר...

— גוט שבת, גוט שבת! דער טאַטע — פריילעך. נאָך אים דער אורח — עפּעס גרילעכציק און גרעבלעך. די מאַמע ענטפערט שטיל: „גוט שבת, גוט יאָר", און גייט איבער דער שטוב און שטעלט זיך מיר צוקאָפּנס. איך ענטפער נישט, מיר האָט דער טאַטע קיין „גוט שבת" נישט געזאָגט, ער האָט מיך נישט געזען! זאָל ער זיך דערמאָנען און פרעגן, ווו לייבוש איז. ער פרעגט נישט, מאַכט קידוש. קוקט אויף מיר, און רעדט נישט אַ וואָרט. איך בין קראַנק, און ער מיינט, איך שלאָף. קוקט מיט גרויס באַרמהאַרצי־קייט. ער וואָלט געקרעכצט, נאָר שבת... עס מוז מיר זײַן ערגער דעריבער שטייט מיר די מאַמע צוקאָפּנס. פאַרוואָס לייגט זי מיר נישט די האַנט אויפן שטערן? זי וועט עס טון, זי מוז עס טון. אַנישט וועל איך מיך צעוויינען! — דערווייל וואַשט 1) מען זיך; דער טאַטע, דערנאָך — דער אורח. נעמט ער, דער אורח, אונזער גרויסע, שווערע, צוויי־אויערנדיקע פולע קופּערנע קוואָרט אין איין האַנט אַרײַן, גיט מיטאַמאָל אַ גאָס אויף דער צווייטער, — שעפּט אָן פון פעסל, טווישט די הענט — ווידער מיטאַמאָל אַ פולע קוואָרט וואַסער. און אַזוי דריי מאָל... ביי אונז טראָגט וואַסער דאָס קראַנ־קע, קליינע אייזיקל, וואָס איז מפרנס מיט וואַסער־טראָגן אַ ווייב מיט אַכט קינדער, און נעמען נעמט מען ביי אונז נישט פון דער קאַן, נאָר פאַר דער וואָך; דאָס פעסל טאָר נישט זײַן ליידיק... מאַכט די מאַמע, וואָס שטייט מיר צוקאָפּנס, שטיל צו זיך, נאָר איך הער:

— פרום אויף אייזיקלס חשבון!

1) פרומע יידן וואַשן זיך צום עסן מאַכנדיק אַ ברכה. — רעד.

דעם טאַטנס „אַ וועלט זעצט מען נישט איין", און דער מאַמעס: „פרום אויף אייזיקלס חשבון" — די צוויי זאָמען, די צוויי קערנדלעך, וואָס מען האָט מיר, אין דער יונגער נשמה אריינגעוואָרפן, זענען קיינמאָל נישט פאַרלוירן געגאַנגען. שטענדיק שטיל און באַהאַלטן, געשפּראָצט און אין אַלע מיינע זאַכן אויסגעשפּראָצט...

דערווייל אָבער עסט מען אָן מיר.

בין איך ווירקלעך אַזוי קראַנק?...

אָבער, איך פאַר נישט קיין שעבערשין! קראַנקערהייט אַוודאי נישט! ווי די פלייצעס ברעכן, אָבער צו וואָס שעבערשין? קיין שעבערשין פאָרט ר' זלמן דער שענקער. צום ברייהויז, הייוון באַשטעלן... דינגט ער ביי ישראל זשדאַנאָווער די פור. מוז מען דאָך פאָרן אָדער מיט דער פּאָסט אָדער מיט א י י ג ע נ ע פערד, אָדער אַפּצאָלן שטייער פאַר נישט נוצן די פּאָסט... שיקט ער אין מאַגיסטראַט אריין, אויף דער ניי-שטאָט אַרוים, און לאָזט זיך ברענגען אַ צייגניש, אַז עס זענען זיינע אייגענע פערד. דער שומר וועט צולייגן נאָז און אויגן צום חותם מיט דער חתימה און פּרווון, און אפשר נאָך אַ פרעג טון: אפשר געפעלשט? און ר' זלמן שענקער וועט דער מוטערס מילך אַנטרינען, — שיקט ער דעם אייגענעם שליח נאָכאַמאָל אויף דער ניי-שטאָט און קויפט אוים אַ דערלויבניש צו פאָרן אויף אַ געדונגענער פור... און איז זיך מיישב: און שיקט צום דריטן מאָל אויף דער ניי-שטאָט אַרוים און לאָזט זיך ברענגען די פּאָסט...

דאָס פאָרט ער קיין שעבערשין...

מען טראָמפּייטערט — טראַ-טראַ-טדאַ...

און, אינמיטן טראָמפּייטערן:

— טפרו—ו—ו! — — — —

*

אָנגעקומען...

דער לאַנגער ייד כאַפּט זיין פּעקל און ווערט נעלם אין דער פאַרשאָטנטער הילצערנער פּאָדציענע 1), צווישן קלייטן קלייטן, שטעלן און שרייענדיקע ווייבער... ר' פּנחסל, האָט זיך אויסגעוויזן, איז נישט אינדערהיים...

1) אונטערן שאָטן. — רעד.

מיך מיטן קעסטל נעמט אַראָפּ די רביצין. אַ שוואַרצע, האַריקע, הייך־געוואַקסענע יידענע...

זי נעמט מיך אַראָפּ, מיך מיטן קעסטל, רייסט אונז ביידע קוים אַרויס פון צווישן אַ קרענצל ווייבער, וואָס האָט זיך שוין אַרום אונז פאַרזאַמלט... פון די ווייבער פליען צו מיר ווערטער:

— ר' יודלס... ריוועלעס... זון... עלטסטער זון... אַהערגעשיקט... מן הסתם — סחורה! צו ר' פנחסלען — ער וועט אים שוין מאַכן פאַר אַ לייט... אַ שאלה... אַ יינג בוימל...

— אָבער, וואָס פאַר אַן אויגאַנעס! זעט! זעט! —

לאָז איך די אויגן אַראָפּ, און די רביצין פירט... און זי פירט מיך אַריין אין אַ פאַרשאָטנטער שטוב, נאָר אַ טיר מיט אַ פענצטער אויף דער טונקעלער פּאָדציענע אַרויס... אין שטוב, קוים איך דערזע — קוימען־אויוון, אַ טיש און אַ לאַנגע באַנק, אַ פּאָר בענקלעך... ביי די ווענט — זעק... זעק... גראָע, ווײַנענדיקע ווענט. זעק מיט קאַרטאָפל, פון איינעם אַ ביסל אויסגעשיט... הויפן ציבעלעס, מייערן... זי ציט מיך ווייטער, אין אַ נאָך פינסטערער שטוב אַריין, וואָס ציט איר ליכטיקע חיונה דורך אַן אָפענער טיר אין ערשטן צימער אַריין, און האָט נאָך אַ פאַרמאַכטע טיר צום אַלקיר...

— ר' פנחסלס אַלקיר, צינד פאַרנומען... מיין טאָכטער, נעבעך... מיט גאָט זיין הילף... געזונט אָפּפאָרן די טעג... ר' פנחסל וועט קומען... אין אַלקיר וועסטו לערנען מיט אים תורה...

דאָס קול איז אויך שוואַרצלעך און האַריק, און פאַרגעסט נישט צוצוגעבן:

— ליכט, יינגעלע, וועסטו קויפן...

און גיט עפּעס אַ וויסטן שמייכל אין דער פינסטער:

— נישט אמת, יינגעלע, די מאַמע האָט דאָך דיר מיטגעגעבן קליין־געלט...

און דרינגענדיק:

— יאָ?

— יאָ, יאָ! — זאָגן אָבער קען איך נישט, קלינג איך מיט דער האַנט אין קעשענע.

— אַסך, אַסך... נו, יינגעלע, דערווייל זעץ דיך... ביסט דאָך מיד פון וועג. אָט דאָ יינגעלע! ד אָ ס בענקל שאָקלט זיך נישט... זי זעצט מיך.

— און דאָ, זעסטו ביי דער וואַנט, צווישן דער שאַנק און דעם פעסל וואַסער. דאָ וועט זיין דיין געלעגער, איך וועל דיר פיין אויס־

בעטן. און דערווייל איז אַט זעסטו, אַ שיסעלע ציבלקעס, ערשט געמאַכט; געוווּסט, דו קומסט. און רעטעך אַביסעלע, שווייצן פון זאַלץ... עס, עס... איך לויף נאָר אַקעגן דעם דאָקטאָר, ברענג איך דיר נאָך אַ גלאָז מילך... אָט אַן אייער־קיכל. זאָלסט דיך נישט דאַרפן וואַשן.

זי פאַרשווינדט. דער הונגער טוט זיינס, איך וויל אויך „פאַרעסן“ דאָס קרעכצן פון אַלקיר... איך עס, און די טרערן רינען מיר פון די אויגן איבער די באַקן אין שיסעלע אַריין... אָבער — פאַרוואָס האָט מען עס מיך פאַרטריבן פון דערהיים? וואָס האָב איך אַזוינס געזינדיקט? — איך וויל נאָכקלערן, דערמאַנען זיך, פאַרטראַכט זיך און קען זיך נישט דערמאַנען. פאַרטראַכטערהייט, אויפגעגעסן דאָס גאַנצע שיסעלע, עס וועקט מיך אַ שרעקלעכער דורשט. געוויינט שוין אַביסל צו דער פינסטערקייט, דערזע איך אויפן טיש אַ גלאָז מילך. מיין איך, די רביצין איז שוין געווען, געבראַכט, און איך האָב נישט געהערט. כאַפּ איך, טרינק אויס.

— — — — — — — — — — — —

ווייסט שוין שעבערשין פון מיין משוגעת, פון מיין פאַרהלומטקייט, טון אַלץ קאַפּויער. און ווער עס וויל, נעמט אין בית המדרש אַ שטיקל קרייד, מאַכט אויפן טיש אַ ראָד, אין מיטן ראָד — אַ פּינטעלע. אַרום ראָד שרייבט מען אויף אַלע מעלות טובות, וואָס אַ מענטש קען האָבן: אַ גוטער קאָפּ, אַ גוט האַרץ, אַ גוט אויג... און אין מיטן, ביים קליינעם פּינטעלע — „מעשוגע“...

„אַביסל משוגע וואָלט נישט געשאַדט, נאָר, אַז דאָס משוגעת איז אין דערמיט און אַלע מעלות אַרום, — איז אַלץ משוגע“...

דערווייל איז דאָס ווייבל געזונט געוואָרן, אָפּגעפאָרן געזונטערהייט. ר׳ פּנחסל — געקומען, דעם אַלקיר פאַרנומען.

ליכט צו באַלייכטן דעם אַלקיר נעמט מען ביי מיר; נישט ער, די רביצין... יעדעם מאָל זאָגט זי: „ר׳ פּנחסל זאָל וויסן, וואָלט ער מיר די קאָפּקע אָפּגעריסן...“ איך באַמערק, אַז ער איז „צום גראָם“, און בין איר מוחל... אָבער לערנען אין אַלקיר לערן איך זייער זעלטן. ביי טאָג איז ר׳ פּנחסל דאָס מייסטע פאַרנומען מיט בוררותן... פאָרט אַמאָל אויף אַ טאָג אין אַ בוררות ערגעץ אין אַ דאָרף, צי אין אַ נאָענט שטעטל אַריין. ביינאַכט האָט ער אין אַלקיר התבודדות, טרעט אויף און אָפּ, אָדער זיצט און שרייבט „חדושי תורה“...

און דער עיקר לערנען איז פאַרטאָג...

און ער טוט זיך זיינס ביי מיינע ליכט אין אַלקיר גאַנצע נעכט.

און מיר שאַפט ער אַ חבר, צו לערנען פֿאַרטאָג אין בית־המדרש...
אַהיים דערפֿון שרייב איך נישט. ערשטנס — פֿויל צום שרייבן
בריוו, ביזן היינטיקן טאָג! צווייטנס — עס שמעקט מיט מסירה!
דריטנס, אַז „זיי" האָבן מיך אָוועקגעשיקט, איז נישט זייער דאגה...
פֿאַראַן נאָך אַ פֿערטנס — און דאָס איז דער עיקר — איך בין
אים דאַנקבאַר פֿאַרן חבר. דעם עלטערן חבר האָב איך ליב באַקומען
אהבת נפש. מיט פֿרייד כאַפּ איך מיך אַראָפּ, פֿיר פֿאַרטאָג, פֿון
געלעגער. און לויף צום חבר... און וואַרט אָפּ זיין קומען מיט יונג־
האַרץ־קלאַפּעניש! אַ יונגערמאַן, וואָס דערמאָנט מיך מיין פֿעטער
שמואל־לייבוש מיט די בלויע, טאַנצנדיקע, דינע אָדערלעך ביי די
שלייפֿן. יענער האָט אויך ליב צו לערנען פֿאַרטאָג. איך בין אַמאָל
קראַנק געלעגן ביי דער באָבען אין דער גרויסער שטוב. און יעדן
פֿאַרטאָג זיך איינגעהערט, ווי ער לערנט, שטיל, שטיל־זינגנדיק.
דער יונגערמאַן, מיין חבר, לערנט אויך האַרציק. די שטימע —
ווייך, סאַמעטן, פֿאַרגנבעט זיך אַזוי צום האַרץ. און שוואַרצע,
שוואַרץ־גלאַנצנדיקע פּאות, געלאָקטע האָט ער. און כאַפּט אָפּט
אַן עק פּאה אין מויל אַריין, דורך די רויט־זאַפֿטיקע ליפּן, צווישן
די מילך־ווייסע ציין. און אויגן אונטערן שטערן, היינט וואָלט איך
געזאָגט: „פֿייכט פֿאַרבענקטע", דעמאָלט: „אַזוינע גוטע, גוטע"...
„גוט" און „טרויער" איז דעמאָלט ביי מיר דאָס זעלבע. און באַקן
עטוואָס געלבלעכע, פֿאַרשאָטנטע, נאָר מיט אָפּגלאַנצן פֿון די „גוטע"
אויגן... איינמאָל, לויפֿנדיק אַזוי פֿאַרטאָג אין בית־המדרש אַריין,
האָב איך דערזען אַ „רוח". ער האָט זיך געוויגט אין דער לופֿט,
אַראָפּהענגנדיק פֿון אַ פֿענצטער אין אַן אַלט הויז... „נישטאָ קיין
רוח", ווייס איך! דאָס האַרץ אָבער קלאַפּט, דאָס בלוט פּולסירט
אָבער — איך זע דאָך פֿאָרט... דאָס האַלט מיך נישט אָפּ. איך
לויף פֿאַרביי, נישט צום מקום קדוש, נישט צו „זבחים", — איך
ווייס איצט באַשטימט — צו מיין „חבר"... זיינע אויגן רופֿן מיך...
שפּעטער האָט זיך אויסגעוויזן: עמעץ האָט אַרויסגעהאָנגען אַ
העמד צו טריקענען... אָבער מיין שרעק, און דער לוין פֿאַר דער
שרעק — זיין צערטלעכקייט!...

שטיי איך אויף, ווי געזאָגט, פֿיר פֿאַר טאָג, און ביינאַכט שלאָף
איך זייער שלעכט. דאָס פֿעסל־וואַסער קילט מיר דעם קאָפּ; וויל
איך איבערדרייען דאָס געלעגער; מי שוואַרצע רביצין פּאַטשט
מיט די הענט:

— אַזאַ משוגעת, מיט די פֿיס צו דער טיר וויל ער ליגן...

שלאָף איך און שלאָף נישט, און הער אַלץ, וואָס אַרום טוט זיך. הער איך, ווי ר׳ פּנחסל גייט אויף און אָפּ אין זיין אַלקיר, אָדער סקריפּעט מיט דער גענזענער פעדער איבערן פּאַפּיר אָדער שטעלט זיך אַרויף אויף אַ בענקל און זוכט אַ ספר אין הענגענדיקן וואַנט-שענקל... געוואָלט אַרויסגעבן אַ ספר מיט פּשטלעך פאַר בר-מצוהס און חתנים...

די רביצין קלאָגט זיך אַמאָל:

— ער זאָל מיר עס אַמאָל צוהעלפן צו דער אַרבעט...

און ער ענטפערט אין דער דריטער פּערזאָן:

— זאָג איר, אַז איך וועל מיין ספר ענדיקן, וועל איך איר קויפן פּערל...

און אָפט באַקום איך צו הערן, ווי די רביצין רעכנט זיך, ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין, מיט שכנות, מיט וועלכע זי האָט גע-קויפט און פאַרקויפט בשותפות אַ מציאה...

הייבן הייבט זיך עס אָן שטיל, זייער שטיל... גלייך שטילע פּייערלעך צישן, שלענגלעך וואַרפן זיך איבער צישנדיק און אַלע מאָל: „טסס... דאָס יינגל שלאָפט". אָדער: וועקט נישט דאָס משו-געתל", און „ר׳פּנחסל שרייבט תורה!" פּלוצלינג -- אַ הויך וואָרט, באַלד אַ גראָבס, און נאָך, און נאָך...

— „גנבטע, גנבטע"... אַ קללה אַ שאַרפע... און שטענדיק מיינט מען „מיין" רביצין... און: שאַ, שאַ!

זי גיט נאָך! איר געלט, זייער נשמה! לאָמען נאָר איר פּנחס-לען נישט וועקן... און דעם „תכשיט", וואָס קען אַהיים שרייבן אַ בריוו..

און עס ווערט רואיקער... און נאָך די חשבונות — גלאָט אַ גע-רייד... מען גענעצט, און עס פּעדעמט זיך איין אַ שמועס. דאָס מערסט רעדט די רביצין, וואָס זיצט ביים קוימען-אויוון, נישט ווייט פון טיר און מיין געלעגער. און רעדן רעדט זי גאַנץ אָפט פון מיר...

דעמאָלט ווער איך אינגאַנצן וואַך. עס אינטערעסירט מיך. איך ווער פון איר זייער פיל געוואָר און דערמאָנט.

זי רעדט, שטריקנדיק אַ זאָק, אָדער צערינדיק אַן אַלט בגד. אַנדערע טוען דאָס זעלבע: מען גייט נישט פון שטוב אַרויס, אָן אַן אַרבעט אין בוזעם. און אַלע אינטערעסירן זיך מיט מיר, מיטן „תכשיט", מיטן „משוגעת", מיט די „גרויסע, ברענענדיקע אויגן". „ווי ברענענדיקע חבדלות", האָט איינע פאַרגלייכט; איך האָב עס געכומען אין „מאַניש" אַריין. און די רביצין רעכנט אויס

מיינע שגעונות. פאַרציילט, ווי איך ריים אַלץ פון מיר אַראָפּ. ווי איך שלייף אָפּ די אָפּצאַסן פון שטיוול. „אפילו דאָס היטל צערייסט ער"...

— אַ וווּנדער! אַז אַ יינגל לויפט אַרום גאַנצע טעג... ר' פּנחסל איז דאָך שטענדיק אַ פאַרטראַכטער, אַזאַ למדן! און איידער ער קוקט זיך אום, והילד איננו. זוכט מען, ווו געפינט מען אים? הינטער דער שטאָט. ווו איז ער דער בחור? ביים וואַסער, אויף דער לאָנקע אויסגעצויגן. קוקט אין הימל אַריין אָדער מיטן פּנים צום גראָז... אָדער רוקט זיך ביז צום ראָד פון דער וואַסער-מיל און „אַז ער גיט אַ קאַלער זיך ווייטער? און אַז אַ קי, וואָס פּאַשעט זיך, וועט אים געבן אַ כאַפּ אויף די הערנער? — ווער וועט זיין שולדיק?"

— און מיינט איר — גייט מען איבער, נישט אָן גדלות, צו מיין אָפּשטאַמונג! — מיינט איר „אַבי ווער? — פון אַ שטיין? אין גאַס געפונען? פון פאָטערס — ר'יודלס צד — אויסגעווייקט אין תורה, אין גדלות, אין עשירות, ביז צום רבין ר' העשל!.."

אַ שפּרונג, ווייל פון דעם צד נישט „באַהאַוונט". פאַר דאָס — אויספירלעכער פון דער מאַמעס צד, — זאַמאָשץ! —

און איך ווער געוואָר (אויב אמת), אַז מיין עלטער זיידן פון דער מאַמעס צד האָט מען גערופן „דער סטאַראָסטער". „ר'לייבוש סטאַראָסטער"; איך הייס נאָך אים — דער משוגענער לייבוש! און פאַרוואָס האָט מען אים גערופן סטאַראָסטער? ווייל ער האָט זיך געפירט ווי אַ סטאַראָסטאַ, ווי אַ שררה! געהאַט זיך זיין באַזונדערע שטוב, נישט קיין אַלקיר! רויט-געפאַרבטע טיש און בענקלעך, געטראָגן זיידענע זאָקן, גערעדט דייטש ווי אַ וואַסער, און אַז עס איז געקומען דער שררה זאַמאָיסקי, דער אָרדינאַט, וואָס האָט זאַמאָשץ געבויט, פלעגט ער אים רופן און רעדן מיט אים פּה-אל-פּה. און נישט: „סלוכיי זשידקו!" נאָר מיט גרויס דרך-ארץ...

און די עלטער-באָבע האָט אַ געוועלבל געהאַט, אַ גרויס געשעפט פון קאָלאָניאַל סחורה, טאָקע מכל טוב און — מעבר לים... סחורה פון לייפּסק: היינט האָט דאָס געשעפט בירושה מיין פעטער אינם הארטן קאַפּעליוש. און אין דעם געוועלב — הערט, וואָס אַ יידענע אַ צדיקות קען! — זענען געוועזן אָפּגעטיילט צוויי שופלאָדן: איינס מיט ראָזשינקעס, דאָס צווייטע מיט מאַנדלען, פאַר אָרעמע לייט. דער גאַנצער פדיון — אויף צדקה! און קומט אַריין אָן אייגן קינד און וויל אַ ראָזשינקע, קריגט עס איבער די הענטלעך; מוז עס

אַריינוואַרפן אין באַזונדערן שופלעדל פאַר אָרעמע לייט אַ גראָשן... אַ פרוטה... (דעמאָלט נאָך פרוטות געגאַנגען).

און ווערט שטיל, אָדער איך דרימל עטוואָס פעסטער איין, בויט זיך אויף פאַר מיר „מיין" און מיין זאַמאָיסקים זאַמאָשץ — דאָס קליינע פאַריז. און, ווי דערמאָנט, אויסגעמישט מיטן עלטערן זאַמאָשץ, פון וועלכן איך האָב קינדווייז געהערט.

און איך זע זאַמאָשץ נאָך אַלס פעסטונג אין איר מאַכט, פראַכט און קרומגעוואַרפענער שרעק... אַרום — נישט פאַרלאָזטע, נישט אָפגעשיטע, נישט אָפגעשטאָכענע וואַלן; צווישן וואַלן און וואַלן — פאָסן מיט וואַסער; טיף, קלאָר וואַסער... אַ זעלנער, פון אַ דאָרף אין טיף רוסלאַנד, האָט זיך אַמאָל אַהיים פאַרבענקט, אַנטלאָפן פון קאַזאַרמע, געוואָלט אַריבערשווימען דאָס וואַסער, צו שווערע שטיוול געהאַט, און — דערטרונקען געוואָרן. אַרום, אויף די וואַלן — אַרמאַטן, קאַרטעציען, דריי און פיר עקן מיט קוילן, — מען טאָר אויף זיי נישט ווייזן מיט אַ פינגער! עס גייט אויף און אָפּ אויף דער וואַך אַ באַוואָפנטער זעלנער, און גיט מען אַ ווייז מיט אַ פינגער — „פיף-פאַף", געשאָסן, און ס'קומט אַזוי!

אינדערפרי בלאָזט אַ טראָמפּייט, עפנט מען. פאַרנאַכט שפּילט מען „זאַרים" — פאַרמאַכט מען... די לובלינער בראָם איז ווי-זאַ-ווי צו די בית-המדרש-פענצטער... צווישן דער וואַך אין דער בראָם איז פאַראַן אַ זעלנער, אַ קאַנטאָניסט 1) אַ גאַנצן טאָג ליגט ער אין דרויסן, מיט די אויגן פאַרקוקט און די אויערן אויסגעשפּיצט צו די בית-המדרש-פענצטער צו... נאָך זאַרים, אַז די וואַך גייט אויף און אָפּ, פאַרגנבעט זיך דער קאַנטאָניסט אין בית-המדרש אַריין און זעצט זיך לערנען...

און איבער די „וואַסערן" פון די פאָסן, הינטער אַלע דריי בראָמען, — דריי אייזערנע הענגל-בריקן אויף קייטן... פאַרן עפענען די בראָם לאָזט מען זיי אַראָפּ, פאַרן פאַרמאַכן, ווערן זיי אויפגעהויבן...

פּלוצלונג ענדערט זיך דאָס בילד, און איך זע „שעלמעוועץ", אַ פאַרזינדיקטן אינמיטן מאַרק... איך בין נאָך אַ קינד, גיי אַהיים

---

1) אין דער צייט פון רוסישן צאַר „ניקאָלאַי דער 2טער", פלעגט מען כאַפּן קליינע יידישע יינגלעך און אָפּגעבן פאַר זעלנער. זיי האָבן שפּעטער געדינט אין מיליטער 25 יאָר. די זעלנער האָבן געהייסן „קאַנטאָניסטן". — רעד.

פון דרדקי־חדר און קען אַהיים נישט קומען. „מען וועט שעלמע־ווען"...

אין מיטן מאַרק שטייט אַ טיש, אויפן טיש ברענט, אין עפּעס אַ כּלי, אַ פייערל. אויפן טיש שטייט דער האַלב־נאַקעטער פאַרזינג־דיקטער... ביי אים — דער היצעל (הונט־שלעגער, תּליון), ער האַלט מיט דער לינקער צו דעם זינדיקן, און אין דער רעכטער — אַ היל־צערנער שטול פון אַ חתימה, וואָס גליט אין פייער... עפּעס אַ מיאוס שרעקלעך וואָרט שטייט אויף דער חתימה. גנב, צי רוצח... איך געדענק נישט... אַרום טיש — דער גאַרניזאָן מיט דער מוזיק, אַרום מיליטער מיט דער מוזיק — עולם... שטאָט־לייט. „מיעשטשיאַנעס" פון די פאָרשטעט — קינד און קייט, אפילו פויערן מיט פויערטעס, וואָס זענען צופעליק פון דאָרף געקומען. דער מאַרק — געפּראָפּט. פול קעפּ — די פענצטער, פול — דעם אַפּטייקערס באַלקאָן... קליי־נע מענטשעלעך — אויף די דעכער, אַרום די קוימענס. דודל גנב קריכט אַרויף אויף אַ בלעכענע רינע... מען באַמערקט עס:

— די רינע וועט זיך אָפּרייסן!

שפּרינגט ער אַראָפּ ווי אַ קאַץ...

פּלוצלונג — אַ שטילקייט פון פאַר שופר בלאָזן. דער היצעל כאַפּט אַרויס די חתימה, די מוזיק גיט אַ שמעטער, די חתימה ווערט צוגעלייגט צום זינדיקנס שטערן, דערנאָך — צום נאַקעטן עלנבויגן...

ווערט מיר פּלוצלינג קאַלט, כ'צי אַרויף די קאָלדרע, איך ציטער אינגאַנצן, עפּעס אַ האַנט (אַ האַרטע, דער רביצינס!) טאַפּט מיר דעם שטערן...

— פּנחסל, פּנחסל... היץ האָט ער!

— — — — — — — — — — — — —

געזונט געוואָרן, צום זמן איז קיין סך נישט געבליבן, שיקט מען מיך אָפּ. ר'פּנחסל דאַרף סיי־ווי־סיי פאָרן כשרן מילך אויף פּסח. און אַזאַ תּלמיד דאַרף ער נישט. פון מיין קרענק אָבער פאַרציילט מען נישט, און מען שיקט מיך אָפּ מיט אַ גאַנץ פּעקל מסירות. „עס איז פון מיר נישט אויסצוהאַלטן. אמת משוגע". פאַקטיש, וואָס מען האָט געמסרט, געדענק איך נישט. עס האָט מיך ב אַ ל ד נישט אינטערעסירט, אָבער וואָרט ביי וואָרט פאַלש. מיך צו פאַרטיידיקן האָב איך קיין צונג נישט אין מויל. דער טאַטע שרייט אַ ביסל, וועט ער זיך אויסשרייען. די מאַמע וויל אַ ביסל וויינען, וואַרפט אָבער אויף מיר אַ בליק, זעט מיין רואיקייט און ציט צוריק די טרערן.

אין בית־המדרש רעדט מען אַ ביסל. דערנאָך אינטערעסירט מען זיך מער צו וויסן, וואָס און ווער ר׳ פּנחסל איז... איך ווייס נישט, וואָס צו זאָגן. כמעט אים נישט געזען אָדער פאַרגעסן.

— וואָס האָט ער מיט דיר געלערנט?

דאַכט זיך גאָרנישט...

און עס גלוסט זיך נישט דערמאָנען. גוט, אַז אויסגעלייזט, פריי געוואָרן...

אָבער נישט אויף לאַנג, „וועסט לערנען אינדערהיים" — (שלעכט!) „אַ פּאָר שעה אין טאָג" (אַ!) ביי ר׳אברהם יהושע... דו און... — מען רופט מיר אָן אַ חבר, מיט וועלכן איך האָב ווירק־לעך אַ קורצע צייט געלערנט, און קען מיך איצט בשום אופן נישט דערמאָנען, נישט מיין חברס נאָמען, נישט זיין געשטאַלט, און נישט וואָס מיר האָבן צוזאַמען געלערנט.

ר׳ אברהם יהושע איז פריער דיין געווען. פאַרוואָס אויס דיין געוואָרן? אַז איך פרעג, פאַרשווייגט מען.

קומט אָבער צו „קענטעניש", קריכט שוין זיין גאווה אַרויס פון דער שייט אינגאַנצן.

שפּראַכן? הבלים! ווען ער זאָל וועלן קענען אַ שפּראַך, נעמט ער אַ ווערטערבוך און לערנט עס אויס. אין אַ חודש צייט, אויסנ־ווייניק, קען ער די שפּראַך...

— און אייערע חכמות!

— רבי, ווי אַזוי, למשל, קען מען וויסן, ווי ווייט עס איז פון אונז די זון?

חוזק!

„מען נעמט אַ ליכט, מען מעסט אויס די הויך מיט דער ברייט — דעם גאַנצן פאַרנעם פון פלעמל. דערנאָך נעמט מען און מען רוקט פּאַמעלעך, פּאַמעלעך פון זיך אָפּ דאָס ליכט, למשל: אויף ד׳ אמות, און מען מעסט איבער... זעט מען, אַז דאָס פלעמל איז, אויף ד׳ אמות, אויף אַזויפיל און אַזויפיל קלענער געוואָרן, ווייסט מען, אַז אויף ד׳ אמות ווערט אַ פלעמל אויף אַזויפיל און אַזויפיל קלענער. טיילט מען דאָס מהלך צו דער זון אויף ד׳ אמות, אַ פּשו־טער חלוק, און מען טאָפּלט מיט דער צאָל פון קלענער ווערן... אַ פשוטער כפל"...

פּלאַצן מיר אויס מיט אַ געלעכטער.

— און ווי מעסט מען דעם מהלך פון דער זון?

— אויך פשוט, און נעמט אַ שמעק טאַביק. — אַ פשוטער חשבון, נאָר פאַרקערט... אַז מען ווייסט, ווי גרויס די זון איז און ווי קליין זי זעט אויס, דאָס מעסט מען שוין מיטן אויג.

— — — — — — — — — — — —

עס הילכט אַ ניי געלעכטער. באַליידיקט, פאַרשווייגט ער און נעמט זיך צום לערנען.

אַ בילבול — אבֿרהם מאַניס

די השׂכּלה, אַז זי וועט זיך באַווייזן, וועט ביי אונז קיין אַסי־מילאַטאָרישע פאַרבן נישט טראָגן.

קליין פּאַריז איז אַ באַזונדער, שאַרף־אָפּגעגרענעצט וועלטל.

עס פאַלט גאָרנישט איין, זיך מיט עמעצן צו מישן, און עס איז נישטאָ מיט וועמען!

אַ באַזונדער יידיש־באַלעבאַטיש קעניגרייך. אַ פיר־עקיקער מאַרק (הינטערגאַסן קומען צו שפּעטער) מיט אַ שתי וערב פון צוויי ברוקירטע גאַסן. שטעלט איר אייך, למשל, אינמיטן שטאָט, אויפן פונקט, וווּ די ברוקירטע גאַסן לויפן זיך צונויף, מיט געזיכט צום מאַגיסטראַט מיטן זייגער־טורעם, — האָט איר אַרום זיך די גאַנצע, שאַרף־אָפּגעגרענעצטע, רוּאיק־באַלעבאַטישע מלוכה.

האָט איר פאַר זיך אַ שמאָל געסל צום טאַרג; פון טאַרג — אויך אַ שמאָלס, צו דער לובלינער בראָם.

רעכטס, עטוואָס הינטער זיך — די לעמבערגער בראָם... אַמאָל — נאָענט געווען לעמבערג. היינט דאַרף מען אַן אויסלענדישן פּאַס, אַהינצוקומען. מיר זענען יוצא מיט טאָמאַשאָוו, פון פאַר דער גרע־נעץ, אין דער רעזידענץ פון „שמע ישׂראל“.

צווישן ביידע בראָמען, און אין איבערן וואַל — קאַזאַרמען. קאָשאַרן גרויסע, פעסטע, מיט רויטע ציגל באַזעצטע, געדעקט מיט אייזן.

לינקס, פירט די ברוקאָוואַנע גאַס צום שלאָס. אַ גערטל, פון דער שטאָט זייט — פון הינטן — דרייקאַנטיק אַרומגעמויערט מיט הייזער, וווּ די אָפיצירן וווינען. צוויי דורכגענג, נישט זייער צוגענ־גלעכע, צווישן די הייזער, ביי די ווינקל, וואָס פירן צו אַ פּאַסע אַראָפּ, צום צער־הויז, צום פּלאַץ פון קוילן און אַרמאַטן, און דאָס

אַלץ לויפט צו צום קאָסעמאָט ביי דער שעבערשינער בראָם, וואָס איר האָט הינטער זיך, לינקס, — אויף דערזעלבער, האַלב-רונדער ליניע. — דאָס שמאָלע וועגל, צום סמאַטריטעלס הויז, צום טייך; דער אָפיצירן-קלוב. פאַרן קלוב — די רייטשול, און ווייטער — ביז דער לעמבערגער בראָם ווידער — וואַלן, קאַזיאָנע געביידן א. ד. ג. אַרום געקריידט...

וועמען האָבן מיר אין שטאָט פון פּאָליאַקן?

דעם אַפּטייקער, וואָס פאַרקויפט מיט אַ שטיל-שטאָלצער איינ-געהאַלטנקייט פון אַן אָפּגעקומענעם שררה — מעדיקאַמענטן און זיצט זיך, אויב ער האָט צייט, ביי זיך אויפן גאַניקל אין מאַרק אַריין, און בלעטערט אַ בוך מיט בילדער פון אַלט-פּויליִשע מלכים. זענען די שויבן-טירן אין שטוב אַריין אָפן, הערט זיך פון דאָרט אַ פּיאַנע. דאָס ווייב און צוויי טעכטער שפּילן. און שפּילן נישט שיין. — דער זון זייער, וואָס וועט אים אַמאָל פאַרטרעטן, שטודירט נאָך ערגעץ.

דער קוימענקערער-מייסטער, וואָס וווינט אין הייזל מיטן גרויסן הויף לעבן דער רייטשול; פאַרברענגט די ווינטער-אָוונטן שפּילנדיק מיטן ווייב אין קאָרטן. זעצט און פלאַנצט פרילינגס-צייט זיין גערטל אין הויף. און באַווייזט ער זיך זומער אַ מאָל אין מאַרק, אויף דער פּאָדציענע, בליען אים די אייגעלעך, רויטלען זיך די בע-קעלעך, און מאַכן מאַכט ער טריטלעך, ווי אויף ריסאָרן; ווייכע, האַלב-רונד געהויבענע, — ווייכט מען אים; האָט אַ שוואַכקייט —זיך צו קושן! רעדט אַ פּאָר ווערטער יידיש.

דעם דאָקטאָר סקשינסקי, דעם גוט-האַרציקן, נאָר לעבערלעך צאַרניק-שוימענדיקן אַלטן „אינטעליגענט“, אויך — אַ ווייב און דריי טעכטער, און ער אַליין — אויסגעוועפּט. נאָכן עקזאַמען דאָס בוך פאַרמאַכט און מער נישט געעפנט. פאַרזאָרגט זיין פּאַך, גע-דענקט אויסנווייניק, קומט אין שפּיטאָל אַריין, גייט דורך צווישן די צוויי רייען בעטן, וואַרפט אַ בליק, הייסט ווייזן און באַקוקט די צונג, — רעכטס, צוריקצוועגס — לינקס, און לאָזט זיך אין קאַנצע-ליי אַריין. דער פעלדשער — נאָך, קומט צום טיש, פאַרשרייבט מיט אימפּעט עטלעכע דרייסיק רעצעפּטן מיטאַמאָל און — „מאַש, פשאַקרעוו“; גיט איבער דעם פעלדשער...

וואָס עס איז געשען אין דער מעדיציִן נ אָ ך זיין עקזאַמען, — נישט זיין זאַך. שפּעטער, אַז מיין רייכע קאַלטע מומע, מיט די בריליאַנטן אין די אויערן, מיטן קעלנערל, אויסגענייט מיט פּערל,

י. מ...ם קליין שמייכלדיק ווייבל, וועט קראַנק ווערן, און מען וועט אַראָפּברענגען אויף אַ קאָנסוליום אַ באַרימטהייט פון וואַרשע, און די באַרימטהייט וועט אויסהערן דאָס האַרץ, — וועט זיך סקשינסקי נישט איינהאַלטן מיט אַ געלעכטער:

— קאָלעגאַ, דו גלויבסט אויך אין די שוואַרצע קונצן?

וועמען נאָך?

איך געדענק נישט מער. אַ שבת-גוי? דאַכט זיך, גאָר אַ שבת-גויע...

עפּעס אַ „לאַפּיי" — אַזוי רופט מען אַן אַלטע, נישט-גאַנץ-ביימשכלדיקע, גראָע, אַזוי-געררופענע „לאַפּיי", וואָס גייט איבער דער שטאָט נישט אויפן גאַנצן געשטעל פון פוס, נאָר אויף די שפּיץ-פינגער, מיט די פוס-באַלן קאַפּויער, מיטן גראָען קאָפּ, וואַסערדיקע אויגן און האַלב-אָפענעם מויל, מיט צוויי קרומע ציין, און מיטן קאָפּ אַרויף, גלייך — צום הימל מיט אַ טעמפּע טענה: צו וואָס האָסטו מיך באַשאַפן? צו וואָשן פּאָדלאָגעס? — בין איך אָבער נישט זיכער, צי איז לאַפּיי נישט קיין יידיש קינד...

וואָס נאָך? אויף דער לאַנגע פּאָדציענע זיצן אַלטע גויעס, ביי שטעלן פון דינע. שוואַרצע קעלבאַסעס און חזיר-פּעטס... אין דער טיף פון דער לינקער פּאָדציענע צום מאַגיסטראַט — אַ קריסטלעך הויז פאַר אַלטע; שיטן זיך אַמאָל פון דאָרט אַרוים אַלטע גויעס (מענער זעט מען נישט), געהויקערטע, בלינדלעכע, געבויגענע, שוואַרץ-געקליידעטע, מיט שוואַרצע ציפּקעס אויף די קעפּ, שוואַרצע קרייצן אויף דער ברוסט, שוואַרצע „פּאַציאַרקעס" אויף שוואַרצע שנירלעך — אויפן האַלז. און עס גייט און שטאָלפּערט, און ברומט עפּעס בייזלעך, און מורמלט עפּעס — צום קלויסטער צו און צוריק...

אַן אָפּטער גאַסט אין שטאָט איז: „דיעדע". אַ מולער פון פאַרשטאָט. אַ הויכער, שטענדיק שיכור, שטענדיק שלעכט געגאָלט, אַ האָריק געל פּנים, ווי אַן ערשט אָפּגעשניטן פעלד, — גייט איבער די פּאָדציענעס, מיט די פאַרנעפּלטע אויגן, עפּעס אין דער לופט זוכנדיק, גלייך, פאַר זיך, און קרועה-בלועה אָפּגעריסענע לייוונט... שטאָלפּערט מיט די לאַנגע קרומע פיס, איבער וואָס עס ליגט אויף דער פּאָדלאָגע, פאַרציפּעט מיט די אומגעלומפּערטע הענט בייגל און אויבס אויף די שטעלן, און שילט מיט שוים איבערן מויל, און קיינער הערט נישט וועמען.

רעכטע פּריצים האָבן מיר נישט. אַן אָרדינאַט זאַמאָיסקי, וווינט

ער זיך נישט... קומט, זאָגט מען, אַמאָל אויף „קבר אָבות“ אין ווייסן קלויסטער אַריין, ווו זיי ליגן אין אייזערנע, שטאָלענע, בראָנז און זילבערנע טרומנעס אין די קעלער, און הענגען אינדערהייך אין קלויסטער אַלס פּאָרטרעטן אין דעליעס, מיט אַ מין שטריימלעך אויף די קעפּ און געלע שטיוול אויף די פיס. אָפט קומען זייַנע פּאַסעסאָרן 1). אַמאָל, זאָגט מען, זענען עס יידן געווען, איינציקווייז אַרויסגעשטופּט, איין י. מ. ביי אַ פּאַסעסיע געבליבן. קומען זיי אַמאָל אויף רייט- און פעלד־וועגעלעך, קויפן עפּעס איין, מענער — אין די אייזן־געשעפטן, די פרויען — אין קאָלאָניאַלהאַנדלען, אַמאָל אויך אין איינציקן מאָדע־מאַגאַזין, וואָס עס האַלט אַ יידישע אַלמנה און — עסן אַמאָל אַ מיטאָג אין ק—נס וויינהאַנדל אויף דער „ברוקאָוואַנע“ גאַס.

בלייבט דאָס פּויערן־פאָלק אַרום, וואָס קומט זונטיק אויפן מאַרק, זונטיק אין יעדער חגאַ נאָך אין קלויסטער אַריין. אַ שטיל אונטערטעניק פאָלק... ערשט פון דער „פּאַנשצינאַ“ באַפרייט; די אַלטע בענקען נאָך נאָך איר, ווי מיר אַמאָל, נאָך מצרים צום פליישטאָפּ, די יונגע — ווייסן נאָך נישט מיט דער פרייהייט וואָס צו טון. לעבן נאָך אונטער דער השפּעה פון די אַלטע, פון וועלכע מען קריגט נאָך פּעטש, אויב מען גריסט נישט דעם פּריין מיטן קאָפּ צו דער ערד, אָן אַ היטל, צו די קניען צופאַלנדיק... אין שטאָט זענען זיי עפּעס אַפּהענטיק, אומרויק. געפערלעך ווערן די יונגעלייט נאָר דאַן, ווען זיי קומען צו דער „סוברעוויזיע“: צוגענומען, פון דאָרף־רעזשים באַפרייט, אין מיליטערישע נאָך נישט אַריין, — מאַכט מען „סוקצעסן“, אַ רים אַ ייד ביי אַ פּאה, אַ כאַפּ אַ בייגל ביי אַ זיצערין, אויסגעהאַקט אַ שויב אין שענק... און ווידער שטיל און מיט דרך־ארץ פּאַרן ייד, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געשטאַנען צווישן אים און דעם פּריץ. אין דאָרף איז מען מיט מאַשקען „כל ולך“. אָן אים גייט מען צו קיין רופא נישט, ראָט מען זיך מיט קיין אַדוואָקאַט נישט, — און ער איז אויך אָפט דער בורר אין דאָרף...

בלייבט דאָס מיליטער אין שטאָט.

דעם סאָלדאַט לאָזט מען אַפילו נישט איבער דער פּאָדציענע. „אַ מזיק, לקחנט מיט די אויגן“... די אונטעראָפיצירן, די פעלד־

1) מענטשן וואָס פלעגן אָפּדינגען גיטער אָדער שטיקער ערד ביי פּריצים. — רעד.

פעבלס, שוין לייטישער, זיצן ביי מענדל שענקער אין באַזונדערן אַלקער און לאָזן זיך שמעקן די יידישע פּופּיקלעך מיט די העלזלעך, וואָס וועדן דאָרט געבראָטן. פאַרטרינקען זיי מיט יי״ש. 1).

קיין „געזעלשאַפט" איז דאָס מיליטער נישט...

בלייבן די אָפיצירן...

מיט זיי האָט מען שוין מגע ומשא... זיי טרינקען וויין ביי ק—נען אין וויין-הויז, צעברעכן נאָכן טרינקען די גלעזער קריצן אויס זייערע נעמען מיט די דימענטענע פינגערלעך אויפן גרויסן שפּיגל אין דער מאַכאָגאָנער רעם, אויף די שויבן פון פענצטער. זיי באָרגן ק—נס קליינער, בלאָנדער, שטילער טאָכטער רוסישע ביכלעך...

סיי ווי סיי — אַ פרעמדע וועלט. און דאָך עס הויבט זיך אָן שפּינען אַ שטיקל באַציאונג... נישט חס ושלום קעגן פּאָליאַקן... פּאָליאַקן זענען מיר הייסע! ווי לאַנג איז, ווי מיר האָבן תהלים געזאָגט פאַרן נצחון פון דער צווייטער מרידה? — — — — —
— — — — — — — — — — — —

צווישן אונז און די רוסישע אָפיצירן שטעלט זיך אַ וואַנט און זי וואַקסט...

אין גערטל פאַרן שלאָס, וווּ די אָפיצירן וווינען, שטייט, צווישן די קליינע גרינעביימלעך, די קאַסע פון פּאָלק. באַוואַכט, פאַר־שטייט זיך, פון אַ זעלנער, אין שווערד און ביקס באַוואָפנט. קומט ווער אין זיינע ד׳ אמות — שיסט ער!

און איינמאָל, פאַרטאָג, מען קומט אים אָפּוועקסלען, מיין סאָל־דאַט מיטן קיווער, מיטן גאַנצן געווער ליגט אין אַ זאַק געבונדן. די קאַסע — אויפגעבראָכן, דאָס אייזערנע קעסטל מיטן געלט — פאַרשוווּנדן!

דאָס אייזערנע קעסטל געפינט דעמזעלבן טאָג אַ פּויער הינ־טער דער שטאָט, אויפגעשלאָגן און אין גראָז אַריינגעוואָרפן.

ווייס די גאַנצע שטאָט, וואָס דאָס אַלץ באַטייט:

דריי יונגע אָפיצירן פאַראָן — מאַכן חובות... שטעלן אויס וועקסעלעך... צום טערמין טוישט מען די וועקסעלעך... און אַזוי לאַנג ווערט געטוישט, ביז מען מוז אַמאָל צאָלן...

פאַר זיי האָט זיך דער טשאַסאָוואָי, אַ פרישער סאָלדאַט פון קאָסטראָמאַ, אַ פּויערן-יונג — געקאָנט דערשרעקן...

---

1) אַ שטאַרקער געטראַנק. — רעד.

די שטאָט וויסט, אָבער נישט דער שלאָס! בפרט, אַז איינער פון די דריי לעב־יונגען איז דער אודיטאָר אין פאַלק.

דעם קאָסטראָמער גבור וואַרפט מען קודם־כל אין קאָסעמאַט אַריין... איבערן וועג פאַלן אויפן האַלב־דערשטיקטן, פאַר שרעק האַלב־טויטן סאָלדאַט קלעפּ ווי האָגל, מיט די שווערדן, מיט די קאָל־בעס — פאַרשוועכט דעם כבוד פון גאַנצן פאַלק! פון דער גאַנצער אַרמיי! דער שלאָס קלערט אַליין: וואָס טוט מען? און דער סאָל־דאַט שוין צוויי טעג אויף ברויט און וואַסער, נאָר אָן ברויט און וואַסער... און ערשט צום דריטן טאָג באַווייזט זיך אונזער אודיטאָר אין דער באַגלייטונג פון סאָלדאַטן מיט ריטער... מען שמייסט, און דער אודיטאָר פרעגט און פאַרשרייבט...

דער סאָלדאַט זאָגט: יידישע גנבים... געקומען פלוצלינג... באַרוועסע... דעם זאַק פון הינטן פאַרוואָרפן... ער האָט זיי קיינמאָל פריער נישט געזען... נאָר יידן... באָרד און פאות... און — — —

פאַרגייט אינם בלוט...

אַליין איינם, — אונטערשרייבן סיי־ווי־סיי נישט געקאָנט. דער אודיטאָר שרייבט אונטער און שיקט צום פּולקאָווניק דעם פּראָ־טאָקאָל...

שיקט דער פּולקאָווניק נאָך די סאָלדאַטן, וואָס זענען דערביי געווען.

— איר האָט געהערט?
— טאַק טאָטשנאָ!
— וואָס?
— ער האָט געשריבן...
— וואָס האָט ער געשריבן?...
— ניע מאָגים זנאַט! (מיר קענען נישט וויסן)
— נישט גוט געהערט?
— טאַק טאָטשנאָ (ריכטיק).
— און דער אודיטאָר האָט געהערט?
— ער איז עפּעס אַנדערש, אוטשאָני!

און שוין בייזלעך:

— ער האָט געהערט?
— מן הסתם...
— זאָג בפירוש? שאַרף!
— טאַק טאָטשנאָ!
— שווערן דערויף?!

— אַז מען וועט הייסן...

— ערלעך שווערן?

— טאַק טאַטשנאָ...

בלייבט — „יידישע גנבים“...

גייט באַלד אַ פּאַפּיר צום מאַגיסטראַט: היות די קאַסע, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן, האָבן באַגנבעט יידישע גנבים, זאָל דאָס מאַגיסטראַט תיכף ומיד צושטעלן די אַדרעסן פון אַלע יידישע גנבים אין שטאָט...

ענטפערט דער מאַגיסטראַט: נישטאָ! געווען אַ יינגל דודל, נעלם געוואָרן. נאָך אַ יינגל, באַגנבעט אַ געוועלבל מיט באַקאַליען, — זיצט ער תפוס אין שעבערשין... אויסער אויף דער ניי־שטאָט...

— זאָל זיין — ניי־שטאָט.

מאַכט מען אַ רשימה... שיקט מען נאָך די פאַרצייכנטע, ברענגט מען זיי פון דער ניי־שטאָט אין קייטן, און מען וואַרפט זיי אַריין אין פינסטער־נאַסן קאַסעמאַט אין וואַל...

קומען באַלד ווייבער און קינדער אין שטאָט אַריין מיט אַ געוויין... באַרואיקט מען זיי, דער אמת וועט אַרויס, ווי בוימל אויפן וואַסער, נישט אַמאָליקע צייטן!

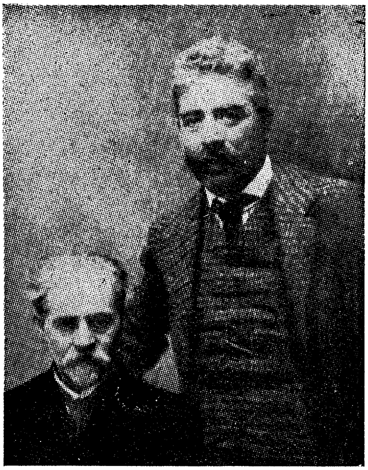

י. ל. פּרץ און יעקב דינעזאָן

גייט אָבער אַזוי אַוועק אַ וואָך, און עס לאָזט זיך פּלוצלונג אַרוים אַ קול:

— מודה געווען!

נישט מעגלעך... קומט אָבער צו די אויערן: גענייט!

אויף הייסע, אייזערנע פּליטעס באַרוועס געלאָזט... אונטער די נעגל געברענט... נעגל פון די פיס מיט צוואַנגלעך געריסן... האָר פון די ברעמען געצופּט...

ווייטער אַ יללה פון ווייבער און קינדער...

שווייגט מען שוין נישט. שרייבט מען פּראָשעניעס. ווער שרייבט? אונזער אַדוואָקאַט פּ. ג.

שרייבט ער פּויליש, שיקט מען צוריק... שרייבט ער רוסיש, קען ער ווירקלעך קיין רוסיש נישט, שיקט מען ווייטער צוריק...

רופט מען מיין לערער... ער וויל נישט, ער טאָר נישט... גיסט מען אַריין אַ כוסע, אַ צווייטע, אַ דריטע אַ געמישטע, אַ פערטע — אַ געמישטע מיט עפּעס צוגעמישט. מיין לערער צעוויינט זיך אויף אַ קול. כאַפּט זיך קושן... ער וועט שרייבן. ער האָט אונז ליב דאָס לעבן און ער שרייבט...

דעם צווייטן טאָג — דער שרייבער נעלם געוואָרן... מען האָט אים מער נישט געזען. אָבער די פּראָשעניע האָט געפּועלט. געקומען אַ פּריקאַז פון העכער: נאָכאַמאָל איבערפרעגן די תפוסים, איבערפרעגן אין מאַגיסטראַט, און דערביי זאָל זיין דער רב פון שטאָט...

זענען זיי זיך מודה, אין קעגנוואַרט פון רב, ר׳ משה וואל: זיי האָבן דעם זאַק פאַרוואָרפן, די קאַסע באַרויבט... דאָס קעסטל אויפגעהאַקט אונטערגעוואָרפן...

און ר׳ משה וואל מוז אונטערחתמענען...

און ער קומט אַראָפּ פון מאַגיסטראַט, און מען פרעגט אים:

— וואָס הערט זיך, ווי זעען זיי אויס?

צעוויינט ער זיך, ווי אַ קליין קינד...

מוז מען שוין עפּעס טון, זיך נעמען צו דער זאַך. מען מוז דאָך דערגיין, מיט וואָס מען האָט אויף זיי אַזאַ שרעק געוואָרפן... לאָז נאָר קומען י.מ. פון וואַרשע, ער וועט געוואָר ווערן... אָבער אסיפות מאַכט מען, קלערט מען, טון עפּעס מוז מען...

פּלוצלונג אַ נייע מעשה:

אַ קול לאָזט זיך אַרוים אין שטאָט, מען ווייסט נישט פון וואַ־

נען, נאָר אויף זיכער — איינער פון די יידן איז געשטאָרבן אין קאַסעמאַט!

און מען ווייסט שוין אויף קלאָר, אַז יציאת נשמה איז געווען נאָך פאַר עטלעכע טעג... זיי ווילן אים נישט אַרויסגעבן. אויס מורא, מען זאָל נישט זען, וואָס מען האָט אים געטון. זיי ווילן, ער זאָל פאַרפוילט ווערן... און אפשר וועלן זיי אים ערגעץ אין אַ הייל אַריינוואַרפן, צי אין וואַסער, — דער ייד וועט גאָר צו קבר ישראל נישט קומען! און מען ווייסט שוין, ווער עס איז דער קרבן: משה! און אין אַלע גאַסן שטייט איין קול: משה! משה! משה! און נישט אָפּ־גערעדט, מיטאַמאָל אַלט און יינג, קינד און קייט, מענער און ווייבער, — אַ לאָז זיך געטאָן צו דעם קאַסעמאַט! און איין געשריי, איין יללה:

— גיט אונז אָפּ, דעם בר מינן! 1)

שטייט אַן אָפיציר ביים קאַסעמאַט, שרייט ער:

— משה לעבט...

און רופט אין קאַסעמאַט אַריין: זאָל ער זיך באַווייזן! און אין שמאָלן קאַסעמאַט־פענסטערל אין דער הייך באַווייזט זיך משהס קאָפּ, אַ לעבעדיקער —

מען גלויבט זיך קוים, שרייט מען צו אים אַרויף:

— מאַך מיטן מויל, מאַך מיט די אויגן.

ער טוט עס. איז נאָך ווייניק:

— שריי אַרויס אַ וואָרט.

ער מאַכט מיט די ליפּן, הערן הערט מען נישט... קיין כוח נישט צו רעדן... אָבער אַבי ער לעבט, מען גייט אַהיים מיט אַ פרייד: ער לעבט, ער לעבט...

אין דעמזעלבן טאָג גייט אַ דאָקלאַד קיין לובלין:

— יידן אַ בונט געמאַכט, באַפאַלן דעם קאַסעמאַט, געוואָלט אויפרייסן... געמוזט זיי ווייזן די גנבים... געוואָלט זיי מיט גוואַלט באַפרייען... אַ מערכה — דער און דער אָפיציר... קריגט דער אָפּי־ציר אַ דאַנק, ווערט פאַרגעשטעלט אויף אַן אָרדער: און אין שטאָט ווערט איינגעפירט קריגס־צושטאַנד. נישט מאַכן קיין רעדלעך, מער ווי צוויי צוזאַמען נישט גיין... נאָך אונטערגאַנג פון דער זון — די לאָדן פאַרמאַכן, אין גאַס זיך נישט ווייזן... קיין אסיפות נישט מאַכן, נישט אין בתי־מדרשים נישט אין הייזער... און קאָזאַקן אויף פערד

---

1) דעם טויטן.

רייטן אַרום אַלם פּאַטרולן מיט נאַגייקעס... ביינאַכט — טאָפּלטע פּאַטרולן... באַווייזט זיך ווער — מיט נאַגייקעס אין קאַסעמאַט אַריין... פיל ווערן אינמיטן גאַס באַפאַלן אויך בייטאָג און באַזוכט. געפינט מען עפּעס אַ צייכן וועגן ענין — מיט נאַגייקעס, אין קאַסעמאַט אַריין... אַ שרעק באַפאַלט...

לויפט מען אין בית-המדרש אַריין תהילים זאָגן. — מען צעטרייבט מיט נאַגייקעס... ווייבער לויפן איינרייסן די שול — קאָזאַקן רייטן אָן, רייטן אַרויף מיט די פערד... מען רייסט אַראָפּ די קאָפּקעס, די שאַלן, און ווערן נעלם... פון דער ניישטאָט לויפט מען אויפן בית עולם אַרויף. זאָלן זיך די טויטע מיען... אַרויסגעלאָפן שטילערהייט, ביינאַכט, אין אַ פינסטערער נאַכט, צוגעפאַלן צו דער ערד, מיט די מיילער צו די מצבות, פאַרשטיקטע יללות... דער שלאָס דערהערט, אַרומגערינגלט דאָס בית עלמין, אייניציקווייז אַרויסגעלאָזט פון טויער.

זיי האָבן מורא פאַר טויטע!

אָן אויסגעשטאָרבענע שטאָט... און י. מ., די איינציקע, די לעצטע האָפנונג, קומט אַלץ נישט... טייל זאָגן: קראַנק, אַנדערע: מורא צו קומען...

און אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך:

— אַ פעלד-געריכט געקומען...

אַ פאָר טעג שפּעטער:

— ווידער מודה געווען...

— געפסקנט — תליה! 1)

— אַוועקגעשיקט דעם פּסק צום באַשטעטיקן...

דערמאָנט מען זיך:

פאַראַן דאָך ערגעץ יידן, וואָס האָבן אַ דעה! וואָס קענען, וואָס מוזן העלפן!

אָבער ווי קומט מען צו זיי? די בראָמען — טאָפּלט באַוואַכט, קיין פּעסער גיט מען נישט; קיין אויסלענדישע וועט מען געוויס נישט געבן... קיין דעפּעשן וועט מען נישט אָננעמען, און ווער עס וועט גיין מיט אַ דעפּעש, וועט אַריינפאַלן אין קאַסעמאַט...

זאָל זיך עמעץ מוסר-נפש זיין, אַריבערכאַפּן די גרענעץ אין טאָמאַשאָוו. דריי מייל אינגאַנצן, פון דאָרט קיין לעמבערג, פאַראַן

---

1) הענגען.

דאָרט אַ פּרעדיקער לעווינשטיין, פון דאָרט טעלעגראַפירן צו משה מאָנטיפיאָרע קיין לאָנדאָן, צו קרעמיע קיין פּאַריז [1]...

— ווער וויל זיך קויפן עולם-הבא, זוכה זיין אין אייביקן לעבן? געפונען זיך אַזוינער...

אברהם מאַנים — זיין נאָמען.

ווער איז ער?

אַן אַלטער ייד, קרוב לשמונים, קלייבט זיך שוין לאַנג צו פאָרן שטאַרבן קיין ארץ-ישראל, נאָר זוגתו ראַניע תחי' וויל נישט. זי וויל נישט און קען נישט איבערלאָזן דאָס זאַמאָשצער בית-עולם, וווּ זי האָט איר גאַנצע משפחה... און אַן ראַניען וועט אברהם מאַנים נישט פאָרן...

און שפּעטער מיט אַ צוויי יאָר, אַז ער האָט איבערגעדייבערט, און זי פאָרט מיט אים, איז זי אים פון צפת, וווּ זי האָט אים איבער־געגעבן אין זיכערע הענט אריין, אונטער די הענט אַוועקגעקומען, אַהיים, צו איר בית-עלמין אַנטלאָפן... צוגעפאַלן איז זי צום בית־עלמין מיט אַ פרייד און אַ געוויין, די ערד געקושט און געקושט, קוים מען האָט זי אָפּגעריסן...

ביי די זייטן האָבן מיר זיך דעמאָלט געהאַלטן!

און ער, דער אַלטער בטלן, וועט פאָרן...

און ער איז געפאָרן...

די „אויסאַרבעטונג" וועגן ענין, וואָס מען האָט אים איבער־געגעבן פאַרן פּרעדיקער לעווינשטיין, און אין וועלכער איך האָב אויך אַ חלק געהאַט, האָט מען אים אין העמד פאַרנייט... דורך בשלום די בראָס... אַריבער בשלום, אַן אַ פּאַס, די גרענעץ — אין דריי טאָג אַרום:

— בטל דאָס משפּט!

די אָפּיצירן האָט מען שפּעטער געזען אין וואַרשע, אַן עפּאָ־לעטן, אפילו אַן שטיוול... אָפּגעריסענע...

— — — — — — — — — — — — —

1) משה מאָנטיפיאָרע און קרעמיע באַרימטע יידישע שתדלנים, וואָס פלעגן זיך באַמיען, אַז יידן זאָלן אין ערגעץ קיין עולות נישט געשען. — רעד.

השכלה.(1) — ר׳ משה וואל. — אין וואלד. — דער גארטן. — טויט־שרעק

עס קומט קיין זאַמאָשץ צו י. מ. אין הויז אַריין — יעקב רייפמאַן, דער גרויסער אַפּיקורס. מיין פֿעטער, וואָס וועט זאַמלען מיינע כתבים — טראָגט זיך דייטשמעריש, נישט גאָר קורץ, אָבער נישט איבער די קניען. (צוויי מאָסן געווען: ביז צו קניען — דייטשמעריש. גאָר קורץ, אַז מען זעצט זיך און די מאַרינאַרקע רירט קוים אָן מיט די זוימען דאָס געזעס — עכט דייטש). פֿאָרן דורך בראָדער זינגער, קומען זיי צו אים, זינגען... ביי אים איז דאָ אַסך קליינע ספּרימלעך אין אַ „גלעזערנער" שאַנק. צווישן אַנדערע: ד"ר עטינגערס „סערקעלע", זיין „קוגל". און דעם אַלטן ר׳ זלמנל הויז? ער אַליין — אַ פֿאַרצייטישער פּליישיקער ייד. אין אַ ברייטן טיזליק, אין דער האַנט — אַ שטאָק מיט אַ זילבערנע גאַלקע, גייט (צוזאַמענמאַכנדיק נדבות) מיטן שטאָק פֿאָרויס, דער שמש טראָגט נאָך די זילבערנע פּושקע... זיין ווייב (איר נאָמען האָב איך פֿאַרגעסן), אַ יידענע מיט אַ דריי־גאָרנדיקן גוידער, נישט קיין געלעכערטע אויערן; די „געהענגען" — לאַנגע בריליאַנטענע אויערינג — באָמבלען זיך אויף זיידענע פֿעדעם פֿון שטערנטיכל אַראָפּ. און אין זייער הויז: אַ גערטל אינמיטן הויף, אַ הילצערנער גאַניק, וואָס לויפֿט ארום שטאָק, פֿאָרהאַנגען אין די פֿענצטער. און הינטער די פֿאָרהאַנגען (איז לינדער דאָס וועטער — אויפֿן גאַניק, זומער־צייט — אין גערטל, אויף אַ באַנק אַרום דעם איינציקן בוים אינדערמיט, אינמיטן קראַנץ פֿון אַלערליי בלומען אַרום), זיצט אַ טאָכטער אַן אלמנה, צוויי מיידלעך און לערנען פֿראַנצויזיש און לעזן דייטש „ווי

---

1) אַ באַוועגונג ביי יידן וואָס האָט געפּרעדיקט וועלטלעכקייט. — רעד.

אַ וואַסער". עפּעס אַ גרויסע ביבליאָטעק דאָרט פאַראַן, שפּעטער האָב איך פון איר אַרויסבאַקומען אַ פיזיק.

און א... ל... טראָגט זיך שוין אַליין דייטש, עכט דייטש, וווינט אין עק שטאָט, רעכטס (פון מאַרק גערעכנט) צום אָפיצירן־קלוב, אין אַ באַזונדער הייזל, שוין מיט אַ ג ר ו י ס ן גאָרטן, הויך מיט ברעטער אַרומגעצוימט, און דורך די שפּאַלטן פון צווישן די ברעטער, אַז מען, גייט זיך באָדן, — עס איז ביים שמאָלן וועגל, — זעט מען ווי אין גאָרטן דרייט זיך אַרום זיין איינציקע טאָכטער, אַ הוי־קערל, וואָס שעמט זיך אַרויסצוווייזן אין גאַס אריין און רייסט בלומען אָדער קוקט אריין אין אַ ביכל.

פאַראַן אין גערטל עפּל־ און באַרן־ביימלעך. — מיר קריכן נישט איבערן פּלויט. דרך־ארץ און אָפשיי פאַרן קליינעם געבילדעטן הויקער און — פאַרן סמאַטריטעלס הינטל...

און ק..., דער וואָס האַלט דעם ווינהאַנדל, ווו די אָפיצירן טרינקען און פּריצים פון אַרום — עסן און קויפן אַהיים ווין און באַקאַליע. פאַראַן דאָרט אַ פיין, בלאָנד „פאַרצעלייען" מיידל, מיט זיידענע, לאַנגע, בלאָנדע צעפּ (זי וועט דערמאָנט ווערן), וואָס לעזט ביכער, געבאָרגטע פון פּריצים און אָפיצירן.

און י. מ.׳ס הויז, ווו גרויסע אָפיצירן שפּילן קאָרטן, וואָהין דער גרויסער אַפּיקורס יעקב רייפמאַן וועט קומען אַלס לערער?! און — אַ היימיש מנין דאָרט פאַראַן, מער פאַר די קינדער; י. מ. אַליין איז דאָס מערסט אין וואַרשע. פאַרן עמוד אַלס חזן שטייט אַ היטלמאַכער, דער כאַר — זיינע ברידער, אויך היטל־מאַכער. נישט זייער קיין פרומע יידן. אַ ברודער האָבן זיי אַ שטיקל אַפּיקורס — אַ לערער פון קאַליגראַפיע, וואָס שרייבט יידישע שירים, אלא עטינ־גער! איינער פון די „זינגער" וועט אין קורצן גיין פון דער וועלט, און זיי זאָגן אַלע „עברי!" נישט ליטוויש, דאָס וואָלט מען נאָך דעמאָלט נישט פאַרטראָגן. אַ ליטוואַק איז „אַ צלם קאָפּ". אַ ליטוואַק איז נאָך אַ יקר המציאות אין דער גאַנצער געגנט. אין זאַמאָשטש ג ע ו ו ע ן איינער, אפילו גראָד אַ פיינער, גאָר אַ פיינער יונגערמאַן, טאַקע ר׳ זיינוולס איידעם, איז ער נעבעך אַוועקגעקומען.

ז י י זאָגן פּוילישע עברי. שמחת תורה, די גבירה, און די גרויסע בריליאַנטן אין די אויערן, מיטן קעלנערל, מיט פּערל אויס־געשטיקט, איבערן האַלז — די גבירה שמייכלט ליבלעך און דער־לאַנגט כיבוד: טאָרט, (איך מיין, איר שוועסטער און מיין באָבע

באַקט אים) ניס, ביר, צוקער־בראָנפן; עטוואָס ווײַן אויך. און זיי, דער חזן מיט די משוררים, זינגען לידער פון גאָלדפאַדן.

און דער מנין זאָגט קיין פּיוט נישט. צו יזכור טרעפט זיך דער געמישטער, נישט פּאַריטומטער עולם, פון מענער־שטוב און פון דער ווייבער־שטוב (די סאַלע) אין הויז. — יום־כּפּור איז מען זיך קעגנזייטיק מכבד מיט האַרץ־טראָפּן, אָבער פריער מוז מען ווייזן די צונג, צי מען פאַסט...

און דאָרטן דאַוונט קינדערפרייִנט, אַן אַלטער בחור, אַ געגאָל־טער, האָט אַ סידור און אַ מחזור מיט דייטשער איבערזעצונג.

אמת, אין דערזעלבער געזעלשאַפט אַריין, אַז עס איז אַמאָל (איך געדענק שוין נישט, צוליב וואָס) אַריינגעקומען אַ געוויסער רפאל עסיקמאַכער, אַ שטאָמלדיקער ייד, וואָס האָט אַן עסיק־פאַבריק, און וואָס איז ערשט געקומען פון ערגעץ, צוליב אַן אָפּע־ראַציע פון אויסלאַנד, און האָט פאַרציילט, בעיני ראיתי, ער האָט אַליין געזען, אַ וואָגן איז געפאָרן אָן פערד, האָט מען זיך אַזוי צע־לאַכט, אַזוי לאַנג חוזק געמאַכט, אַזוי לאַנג זיך געוויצלט און אַזוי לאַנג מיט ווערטלעך געשטאָכן, ביז דער ייד, ר׳ רפאל, האָט גע־מוזט „מודה" זיין, ער האָט אויסגעטראַכט... אָבער אַן התחלה איז שוין געווען! אַ זאָמען פאַר נייע צייטן — שוין געוואָרפן!

און אַפילו אַ פּשוטער ייד, דאַכט זיך, נישט זייער קיין ניכ־טערנער, פאַלט אַמאָל איין און ער קומט פלוצלינג אין חדר אַריין, ווו זיין איינציק יצחקל לערנט, און זאָגט:

— רבי! (אַ גרויס־פּוילישער, מיט דער ריש) נייע צייטן; מען דאַרף זיין געבילדעט!

ערגעץ אַנדערש פילדערט, רוישט. חסידים שמייסן די משכי־לים, — משכילים שרייבן שירים און וועגן די פיר צייטן פון יאָר, און — דאַנק־ און לויב־געזאַנגען צו דער ממשלה, פאַר איר חסד צו כנסת ישראל און מסירהלעך אויף די שוואַרצע און אַ מלחמה מיט תקיפים און קהל, אַ מלחמה מיט רבנים, אַ מלחמה מיט חסידים, מיט רביים...

ביי אונז — פון דעם אַלעם קיין צייכן.

קיין רביים לאָזט מען אין זאַמאָשץ נישט אַריין. מען וויל נישט קיין מחלוקת; הערט זיך עמעץ פאַרט, לויפט מען צום נאַטשעלניק, שטעלט ער וואַכן ביי אַלע בראָמען.

באַווייזט זיך די בויד: קודי? נאַזאַד!

חסידים זענען ווייניק אין דער צאָל און האָבן גאָר קיין דעה

נישט. אַ יונגערמאַן, נאַטירלעך פון דער פרעמד, קריגט בענקשאַפט, כאַפּט זיך אַרויס, לויפט צו אַ רבין. — מען שיקט נאָך רייטער, מען כאַפּט אים, מען מאַכט אים אַ פּעקל. מען פירט אים אַזוי איבער דער גאַס, אינדערהיים — מקיים פּסק, דערנאָך צום רב. — —

ר׳ משה וואל — איז רב אין זאַמאָשץ. אַ שונא בצע, זיצט ער שוין אויף דער שטול אַ יובל, און לאָזט זיך נישט געבן קיין הוספה. „מאַכט מיר נישט קיין רייכן האַלז!" דין־תורה גלעלט צעטיילט ער צווישן די באַזיצער — דיינים אָדער בוררים. נעמט נישט אין מויל אַריין, וואָס זיין רביצין קאָכט נישט. אויף אַ סעודת־מצוה זיפּט ער אַ ביסל, אַ ברכה צו מאַכן; עסט אַ טרוקענעם כזית, צוליב וואַשן און בענטשן.

און — אַ קליין זים יידעלע, אַ ווייס־זילבערן בערדעלע. אויגן — ווירקלעך „טויבן־צוגלייך"! קינדער — דאָס גאַנצע לעבן! אין גאַס, אין בית־המדרש, ער באַווייזט זיך נאָר, רינגלט אים די יונגע חברה אַרום, זעט מען אים אַרויס קוים עטוואָס העכער — אַן על־טערם צווישן הענדלעך. און האָבן האָט דאָס יידעלע אַ קינדיש־ציטעריק קולעכל — אַ פיין זילבערן גלעקעלע. און אַז ער דאַוונט, כל נדרי אין שול, קלינגט עס, צעגיסט זיך עס און מען הערט עס אין דער גרויסער טיפער שטילקייט, אין אַלע ווייטסטע ווינקעלעך, ווי אונטן, אַזוי אויבן אין דער ווייבערישער שול...

און פאַר דעם קליינעם, צעשמייכלטן יידעלע, ציטערט מען אימת המלכות פון גביר ביזן חסיד.

מען הייבט אָן צו נעמען צום מיליטער. מיין טאַטנס עצה, מען זאָל נישט גיין, „קיין וועלט זעצט מען נישט איין", געפינט, נאַטירלעך, ביי קיינעם קיין אָפּקלאַנג נישט. עס געגענט די סוברעווויזיע, עס בלייבט, אַז די, וואָס וועלן אַוועקגיין, דאַרפן באַקומען פון שטאָט שטיצונג. אויפן וועג און פאַר דער פאַמיליע אין דער היים. ר׳ משה וואל שטעלט אַ פּושקע ביי זיך אין דער צווייטער שטוב, און לאָזט אויסרופן, אַז דער יושר איז, אַז אַלע באַלעבאַטים זאָלן אַריינוואַרפן אין פּושקע מעשר פון זייערע רווחים... געוואָרפן ווערט, ווי געזאָגט, אין דער צווייטער שטוב, ביחידות, קיינער זעט נישט, אָבער מען האָט אַזוי מורא עובר צו זיין אויף זיין „גזרה", אַזוי פיל פחד פאַר אַ טעות אין חשבון.

גאַפּט מען!

און ווי עס פאַלגט דאָס ווייבער־פאָלק!

איר וואָלט געדאַרפט זען, ווי מען אַנטלויפט פון די פעסלעך

און שעפּלעך־פיש אויף שבת, אויב דער פישער וויל טייערער מיט אַ גראָשן, און ר׳ משה וואָל, מורא האָבנדיק, אַז אָרעמע לייט וועלן צו קיין פיש נישט קומען, קיין רעכטן שבת נישט האָבן, שיקט אַרויס דעם שמש: קיינער זאָל נישט קויפן!

ווי פון אַ פייער אַנטלויפט מען!

און י. מ. דער גביר אַליין!

ר׳ משה וואָל לעבט מיט אים זייער גוט. „ישיעלע!"... און פון־דעסטוועגן, אַז מען רופט „ישיעלען" צו אַ דין תורה און ער שיקט נאָך אים דעם שמש, און יענער האָט געסט: דעם פּלאַץ־מאַיאָר, דעם סמאָטריטעל און נאָך... און לאָזט זאָגן... ער האָט צינד קיין צייט נישט. לאָזט ר׳ משה וואָל אים אָפּענטפערן: און ווער עס האָט פאַר גאָט קיין צייט נישט, קען גאָט, חס ושלום, אַמאָל פאַר יענעם קיין צייט נישט האָב...

לויפט מען שוין!

— — — — — — — — — — — — —

ווי געזאָגט, די בת־מלכה השכלה וועט ביי אונז קיין שטאָך אַרבעט נישט האָבן. עס וועט זיין אַ ראָמאַנטישע זאַך. יינגלעך וועלן אַרומגיין אין מאַרק און דעקלאַמירן ביים שיין פון דער לבנה...

— — — — — — — — — — — — —

דאָ מוז איך אָבער איבערהאַקן אויף אַ ווײַלע און מאַכן אַ קליי־נעם שפּרונג אין דער צייט — צוריק. און דערנאָך אַ גרויסן שפּרייז פאָרווערטס.

און אַ שפּרונג צוריק מוז איך געבן, ווייל איך האָב אויפן וועג, אין איילעניש, אַ מלמד פאַרלוירן. און דווקא אַ ייד אַ הויכן, וואָס דאַרף זיין שווער צו פאַרלירן. און מיט אַן (ביי אונז וויינקסטנס) אומגעווײנלעכע פּרנסה, וואָס האָט געדאַרפט בלייבן אין זכרון — אַ טאַבאַק־שטויסער געווען! פריער האָט עס געטון די רביצין, איז זי קראַנק געוואָרן און קרענקט שוין אַ צייט, — ליגט זי און קרעכצט. ער שטויסט טאַבעק און הערט, ווי מיר לערנען ביים טיש. איז ער אַ למדן אַ גרויסער. איך האָב אָבער מורא, ער זאָל נישט צוקומען, נישט לעגן די פינגער אויף דער גמרא. דער ייד איז פול טאַבעק, קומט ער צו, הייב איך אָן צו ניסן. און האָט זעקס פינגער אין יעדער האַנט, האָב איך מורא פאַר זיין האַנט!

באַפרייט פון טאַבעק און זעקס פינגער, מעג איך שוין געבן דעם שפּרונג פאָרויס, און אויך אַ גאָר שפּעטערע מעשה פאַרציילן.

די מעשה, וואָס קומט מיר אויפן זינען, ווען איך גיב נאָר אַ טראַכט וועגן השכלה...

דער טאַטע האָט מיך אַמאָל פּלוצלינג (איך ווייס נישט אויב צופעליק) מיטגענומען אין וואַלד אַריין, ווו ער האָט ביימער געהאַקט, נישט ווייט פון אוסטילע.

ער רעדט מיר איין: (צו וואָס? איך וויל דען נישט פאָרן?) „וועסט זען אַ וואַלד, וועסט וועלן און טויגן צום געשעפט, וועסטו בלייבן!" — צום געשעפט האָב איך, זעט אויס, נישט געטויגט. אָבער געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט וואַלד און מיטן טייך בוג.

אָנפאַנגס — אַ לאַנגווייליקער וועג. בערגלעך און טאָלן... פון ביידע זייטן וועג — פלאַכע, אָפּגעשניטענע פעלדער. דאָס שוואַרץ-שטעכעדיקע שטרוי אויפן פעלד דערמאָנט מיך אָן יונהציעס און דיעדעס שלעכט געגאָלטער „מאָרדע"...

פּאַמעלעך הייבט אָבער אָן אָנצוקומען, און אַלץ נעענטער און נעענטער אַ געוויש, וואָס שטאַרקט זיך, כאַפּט אַרום... מיין איך און פרעג איבער:

— אַ וואַסער?

— ניין — זאָגט דער טאַטע — דער וואַלד, וואָס קומט אונז אַקעגן... (זיין אויסדרוק).

איך שטוין:

— ווי אַזוי רוישט עס אַ וואַלד?

— מיט די צווייגן, מיט די בלעטער, וואָס דער ווינט באַוועגט.

— אַהאַ!

און באַלד קומט אָן דער וואַלד. מיר פאָרן אַריין, איך בלייב פאַרכישופט; אַזוינע גבורים, אַזוינע ריזן! איך פאַל ביי מיר אָפּ...

— ווי אַלט איז אַזאַ בוים?

דער טאַטע אַליין ווייסט נישט:

— זייער אַלט...

— וואָס פאַר אַ ביימער זענען עס?

— סאָסנעס... פון אַזוינע הויכע סאָסנעס מאַכט מען מאַשטן (זעגל-ביימער) צו שיפן... דאָס גייט אוועק ווייט, ווייט...

—ווי אַזוי?

— שווימט איבער וואַסער. פון בוג, וואָס וועסט זען, צו דער ווייסל, פון דער ווייסל צום ים אין דאַנציג, פון דאָרט — אויף אַנ-דערע ימים...

— דאָס שטיק וואַלד אָבער איז נאָך נישט פאַרקויפט... איך האַק ווייטער אַ ביסל דעמבעס...

און אַז איך קום צו די דעמבעס און דערזע, ווי אַ קליינער פויער כאַפּט אַ האַק און גיט אַ זעץ אַריין אין אַ דעמב, רייסט זיך מיר עפּעס אָפּ אין האַרץ. געקומען אויפן אָרט, לויף איך צעשראָקן און צערודערט, און מיט אַ געוויין אין האַרץ אין „שרייבערס" שטיבל

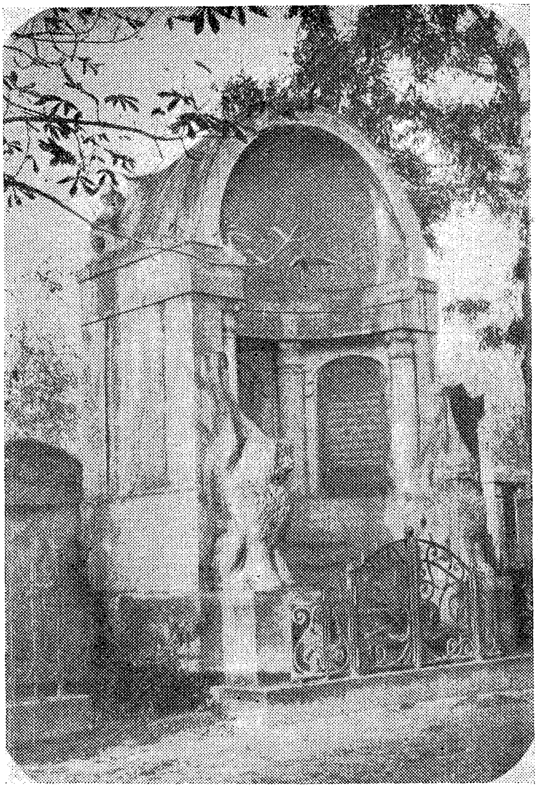

„אהל פּרץ"

די מצבה וואָס שטייט אויפן בית־עולם אין וואַרשע.
אונטער דעם שטיין ליגן י. ל. פּרץ, יעקב דינעזאָן און ש. אַנסקי.

אַריין, וואַרף מיך אויף זיין בעט און גראָב איין דאָס פלאַמענדיקע

פּנים אין קישן און ציטער, ביז דאָס מידקייט איז גובר, און שלאָף איין, און שלאָף ביז צומאָרגנס... צומאָרגנס, איך כאַפּ מיך אויף:

— ווו איז דער טאַטע?

דער שרייבער שמייכלט עפּעס אונטער די וואָנסן:

— אַריינגעפאָרן קיין אוסטילע... פאַרנאַכט צוריקקומען. ווילסט אפשר אין וואַלד אַריין?

איך שאָקל מיך אָפּ:

אַז דער ווינט יאָגט אָן פון וואַלד אַ זעץ פון אַ האַק אָן אַ בוים, ציטער איך.

פאַרנאַכט קומט דער טאַטע צוריק.

— — — — — — — — — — — — — —

קיין טראַגעדיע איז עס נישט געווען. נישט קיין שטאָלערנע שטאַבע האָט זיך איבערגעבראָכן. — אַ בינטל לבנה-שטראַלן. צום וואַלד האָב איך מיך צוגעוווינט. שפּעטער צום בוג צוגעפאָרן. פון בוג אין דער ווייסל, וואָס איך האָב שפּעטער געזען ביי ראַכיוו איז געוואָרן „דער דבוק“...

דאָ מוז איך נאָך מאַכן אַ פּאָסט-סקריפּטום וועגן אַ פאַל מיט ר׳משה וואַל, וואָס איך האָב פּערזענלעך געהאַט.

אַ גאַנץ גייענדיק יאָר דאַוונט ר׳משה וואַל ביי זיך אין מנין, אין בית-דין-שטוב. אין שול אַריין קומט ער נאָר צו „כל נדרי“ און יעדן ערב-ראש-חודש — צו יום-כפור-קטן.

איינמאָל, אַפּנים צו פרי געקומען, די שול נאָך פאַרמאַכט. דאָס שול און בית-המדרש-הויז — ווי באַשריבן „אין פאַליש אויף דער קייט.“ גייט ער אויף אַ ווײלע אַרויף אין בית-המדרש אַריין, שטעלט זיך אַריינקוקן אין אַ ספר, ביי דער לינקער מזרח-וואַנט אין אָרון-קודש-ווינקל. שטענדיק שטייט דאָ אונזער תם, דער אַזוי-גערופע-נער „יהושע בהמה“, וואָס גליסט און האַפּט אַלץ צו אַ כתב-הרבנות, און מיר, חברה, שיקט אים פון צייט צו צייט אונטער — געפעל-שטע, און ער, ווי שוין דערמאָנט, לויפט צום ווייב פרעגן, צי ער זאָל פאָרן, צי עס לוינט?.. טראָגט ער אויך אַזאַ ספּאָדיקל און אָן אַטלעסן קאַפּאָטקעלע... קום איך אַריין, אַהאַ — דער תם! שלייך מיר צו אויף די נעגל — מעסט אים אויס פון הינטן אַ מתנת-ייד, נישט ווי צו טון, צום שפּאַס, — דרייט זיך אום ר׳משה וואַל, און איך בלייב פאַרשטיינערט.

און ער ווענדט זיך אום צעשמייכלט:

—וועמען האָסט עס געמיינט, קונדעס?

שפריצן מיר שוין טרערן פון די אויגן.

— האָסט חרטה?

אַ שאלה! רעדן אָבער קען איך נישט; דאָס לשון אָפּגענומען.

— ווילסט, איך זאָל דיר מוחל זיין? ווילסט אַ תשובה?

נאָך אַלץ אָן לשון, שאָקל איך קוים צו מיטן קאָפּ.

— זאָג זשע מיר צו, אַז דו וועסט שוין קיינמאָל אויף קיינעם קיין האַנט נישט אויפהייבן...

איך וויל געבן די האַנט.

— — — — — — — — — — — — —

און וואָרט האָב איך געהאַלטן... און אויסער איינמאָל, איין־איינציק מאָל, ווען באַהערשן זיך וואָלט שוין געווען איבערמענטשלעך, האָב איך נאָך ביז היינט אויף קיינעם קיין האַנט נישט אויפגעהויבן, נישט אָפּצוגעבן און אפילו נישט זיך צו פאַרטיידיקן.

— — — — — — — — — — — — —

אָבער אָט, מיין וועלטל ווערט אַביסל רייכער... עס ציט זיך פון שטאָט אַרויס, און אַנעקסירט דעם אינזשענערנעם גאָרטן, פון וועלכן עס פלעגן קומען אין שטאָט אַריין די וויסגעקליידטע דאַמען מיט די קוויטן און שפּאַצירן אין שלאָס...

אַ מעשה מיט דעם גאָרטן:

שוין יאָרן, אַז די פעסטונג איז אויס פעסטונג. די שרעק איז פאַרשוואונדן מיט די וואַלן... די אַרמאַטן מיט דער פּאָרךאַט קוילן זענען אַראָפּגענומען. דאָס וואַסער צווישן די פּאָסן — אויסגעטריקנט, די פרעש — אַוועק צום זומפּ אויף דער לאָנקע ביי דער „אוציעצקאַ". דער גאַרניזאָן איז אַוועק; אולאַנען אין קאַזאַרמע, קאָזאַקן! דער פּלאַץ־מאַיאָר מיט די בעזימדיקע וואָנסן האָט זיך שוין אָפּגעזעגנט מיט דער שטאָט, געטרונקען לחיים, אַ מתנה גענומען און ערגעץ אַוועק. פון די בריקן הינטער די דריי בראַמען — קיין זכר. די אָפּגרונטן פאַרשיט, גלייכע, ברייטע אַרויסגאַנגען און אַרויספאָרן צום שאָסיי, און דער „סמאָטריטעל", ווי דערמאָנט, איז געבליבן, ער זאָל נישט לאָזן יידישע קינדערלעך זיך באָדן, און די אינזשענערן, וואָס וווינען אין גאָרטן אונטער דער שטאָט, האָט מען פאַרגעסן... נאָך נישט געענדיקט, זאָגט מען, די חשבונות פון איינלייגן און צערייסן דאָס פעסטונג, און דער „אינזשינערנע גאָרטן", ווו זיי וווינען אין דעם גרויסן ווייסן הויז, וואָס בלאַנקט דורך פון צווישן דיביימער, איז נאָך אַ „גויש פאַרשלאָסענער גן־עדן"...

שפּאַצירט מען אַמאָל איבער שאָסיי, לאָזט מען זיך, ביים אינ־זשענערן גאָרטן, אַראָפּ אין ראָוו אַריין און מען קוקט אין גאָרטן אַריין מיט גרוים גליסטונג... מען שטעקט די קעפּ, מיט די ברע־נענדיקע אויגן, צווישן די שטאַכעטן אַריין וואָס טיפער. — זעט מען ביימער און ביימער, און אַלעען... און דאָס ווייסע הויז, וואָס בלאַנקט פון די גרינע ביימער אַרוים... און דאָס דורכפלאַטערן פון ווייסע קליידער, וואָס די דאַמען, וואָס קומען אַמאָל אין שטאָט אַריין, אין שלאָס אַריין, און שפּאַצירן, באַלייגט מיט קווייטן... אין אַ זייטיקער אַלעע וויגט זיך אַמאָל אַ קליין-גויש, מיידליש-מלאכל אויף אַ „הוידאַ"... דאָס געלעכטערל קלינגט. די גאָלדענע לאָקן — צעפלויגן אין דער לופט, — דער פאָטער, דער גענעראַל, וויגט זי מיט די „אייגענע" הענט... אין אָוונטן פון גאַלאַ-טעג וויגן זיך, הענגענדיק צווישן די גרינע בלעטער אויף די צווייגן איבער דער לענג פון דער מיטעלער אַלעע פאַרן הויז, בליצענדיקע פאַרשידן־פאַרביקע פּאַפּירענע לאַמטערנדלעך... אונטן, איבער דער אַלעע, לייגן זיך שמאָלע, געמישטע פּאַסן פון רעגענבויגן-ליכט. די פּאָל־קאָוואָי מוזיק קומט און שפּילט פאַרן הויז... אינעווייניק אין הויז ווערט געטאַנצט... וואָס אַ רגע קומען אָן נייע מיליטערישע געסט פון „שלאָס"... געטאַנצט ווערט און געטרונקען... הילעכט אויף וואָס-אַמאָל אַ „לחיים" און ווערט באַלד פאַרטרונקען אין אַ נאָך הוי־לעכדיקערן טוש פון דער בלעכענער מוזיק...

מאַנכמאָל, אין שטילע אָוונטן, הערט מען פון הויז אַרוים פּיאַ־נאָ-שפּיל... מיכל, אונזער קאַפּעלמייסטער פון די קלעזמער, מיין שפּעטערדיקער יואל פון „וואָס אין פידעלע שטעקט", שטאָלפּערט שוין (זעלטן גאָר אינגאַנצן ניכטער...) איבערן ראָוו מיט דורשטיקע אויגן און פאַנגט מיט געשפּיצטע אויערן די מוזיק... פון דער מוזיק, זאָגט מען, מאַכט ער מאַראַלישע שטייגערס צום באַדעקנס, מאַרשן צו חופות און פריילעכצער צו דער „וויעטשערע"... מוזיקאַלישע יינגלעך, משררימלעך און גלאַט חברה — מיט די קעפּלעך צווישן די שטאַכעטן, שטייען פאַרגאַפט... באַמערקט מען און מען הויבט אָן פון אינעווייניק צו יאָגן (יידישע קינדער זאָלן נחת האָבן?), די הינטישע כרובים פון דער פאָרטקע ווערן אָפּגעלאָזט פון דער קייט — רייסט מען, צום אַנטלויפן, די קעפּלעך פון צווישן די שטאַכעטן אַרוים, איבערלאָזנדיק שטיקער הויט... און פלוצלינג — דערמאָנט זיך און אָפּגערופן די אינזשענערן... דער גן-עדן אָפּן, ער פאַרברייּ־טערט מיין קינדישע וועלט. שפּעטער וועל איך צו אים צונעמען

אַ שטיק זאַקסישן גאָרטן פון וואַרשע און די רבישע גערטלעך פון סטריקאָוו און ביאַלע און מאַכן אַ רעזידענץ פאַר אַ יידישן גביר אין צפת... דעמאָלט קום איך אָבער אין גאָרטן מיט האַרץ-קלאַפּן, ווי אין „פּרדס" אַריין... — — —

אינטערעסאַנט וועלן זיין מיינע באַקאַנטשאַפטס-מאָמענטן מיטן טויט...

שוין לאַנג, נאָך גאַר קינדוויז האָב איך מיך שיער נישט מיטן מלאך-המות געטראָפן פּנים אל פּנים... איינמאָל, איך גיי צו דער באָבען אין געוועלבל אַריין נאָך וואָכן-געלט (זעקס גראָשן אַ וואָך!) איך קום אין געוועלבל אַריין, ווערט מיר עפּעס שוואַך אַרום האַרץ, עס פאַרדרייט זיך דער קאָפּ, איך שפּאַר מיך אָן אָן וואַנט און קען זיך נישט דערהאַלטן. איך פאַל און פיל, אַז איך פאַל עפּעס אין אַ טיפן, טיפן אָפּגרונט אַריין...

אויפגעכאַפּט האָב איך מיך אין דער באָבעס גרויסער שטוב, אין אַ גרויס בעט, פאַרטאָג... איך האָב אַ שטילן, פרום-האַרציקן לערן-ניגון דערהערט. איך עפן פאַמעלעך די אויגן אויף — ווייט פון בעט, אין ווינקל פון שטוב, ביי אַ ליכט, פאַר מיר מיט אַ ספר פאַר-שטעלט, זיצט מיין פעטער שמואל לייבוש און לערנט... איך הער נאָר דעם ניגון, קיין ווערטער — נישט. כדי בעסער צו הערן, וויל איך מיר צורוקן צום ראַנד פון בעט — דאָס לייב פאָלגט נישט, די ביינדלעך ברעכן; איך דערשרעק מיך, איך מוז זיין קראַנק. פרעגן וויל איך נישט, איך וויל נישט מפסיק זיין... און בין איך קראַנק, לערנט מיין פעטער שמואל-לייבוש דעריבער אַזוי האַרציק, איך זאָל אין דעם זכות גיך און באַלד געזונט ווערן. בלייב איך ליגן אומבאַוועגלעך. דער קאָפּ איז מיר שווער, ריר איך מיט אַ האַנט און טאַפּ אָן אַ גאַנצע טוך, מיט וועלכן דער קאָפּ איז אַרומגעבונדן. איך דערשפּיר דורך די נאָז-לעכער אַ זויערקייט — דער טוך איז גענעצט אין עסיק... איך גיב אַ בליק צום פענצטער שטייען פלעש-לעך מיט מעדיצין... וואָס איז מיר? ווען בין איך קראַנק געוואָרן, און פאַרוואָס ליג איך דאָ?... איך מאַטער מיין שוואַכן קאָפּ און דערמאָן זיך אָן מיין גאַנג צו דער באָבען אין געוועלבל אַריין, מיין פאַלן אין געוועלבל... „איך מוז זיין אַ חולה מסוכן"... „דעריבער לערנט ער אַזוי"... אין מאַרק, צו וועלכן די פענצטער גייען אַרויס, פאָרט דורך אַ פור, עס ווערט אַ געבילעריי פון הינט... און דערוויל ווערט מיר היים און היים. דאָס לייב באַדעקט זיך מיט שווייס און איך הייב אָן איינגאַנצן פלאַמען...

איך האָב מיך (דאַכט זיך, דעמזעלבן טאָג) נאָך אַמאָל אויפֿגעכאַפּט, און איידער איך עפֿן די אויגן, הער איך שטימען אַרום בעט:

— ער איז א ו נ ז ע ר! — די באָבע.

— דאָס געלע פּלעשעלע — די מומע יענטע...

— און איך זאָג — די באַנקעס! — די מומע טעמע... די מאַמע לייגט מיר נאָר די האַנט אויפֿן שטערן...

— פֿון יענער זייט, טאַקע פֿון יענער זייט! — הער איך נאָך אַן יאומבאַקאַנטע שטימע פֿון אַ ייִד און הער זיינע טריט, ווי ער גייט אַרוים, און הער, ווי ער פֿאַרמאַכט הינטער זיך די טיר...

„שיעור, שיעור"... טראַכט איך...

אָבער דעם אמתן טויט-שרעק האָב איך אַרויסבאַקומען פֿון ברונען...

— — — — — — — — — — — — —

אין מיטן פֿון אַ מאַרק-פּערטל שטייט אַ ברונען, אונטער אַ הילצערנעם דאַך אויף פֿיר שווערע זיילן... אַרום ברונען — אַ צעמברינע פֿון באַלקן ביז דער ברוסט פֿון אַ דערוואַקסענעם מענטש... וואַסער ציט מען מיט שעפֿן אויף אייזערנע קייטן, געוויקלט אַרום אַ וואַל, וואָס באַוועגט זיך דורך אַן „אומגעהויער גרויס ראָד מיט שפּיצן...

דאַכט זיך, אַן איינפֿאַך ענין פֿון אַ שטאָט-ברונען? איז אָבער דער ברונען „זייער, זייער" טיף, און אַז מען שפּאַרט זיך אָן מיט דער ברוסט אָן זוים פֿון צעמברינע (יינגלעך מוזן זיך דערצו אויפֿהייבן אויף די שפּיץ נעגל) און מען קוקט אַריין, גלאַנצט עפּעס אַ רעדל פֿון ליכטיקייט איבער שוואַרצלעכן וואַסער. — עפּעס אַ „וואַסער-שמייכל", וואָלט איך היינט געזאָגט. און אַז מען קוקט לענגער אַראָפּ, הייבט זיך אָן צו דרייען דער קאָפּ און עס כאַפּט אָן אַ וווּנדערלעך גליסטונג אַראָפּ, צום וואַסער-שמייכל, וואָס ציט אַראָפּ, ווי אַ מאַגנעט; מען מוז זיך גוט איינהאַלטן, נישט אַראָפּצושפּרינגען... אַזאַ כישוף שטעקט אין דעם שוואַרצלעכן ברונען-וואַסער, מיטן ציטעריקן שמייכל פֿון אויבן...

איז נאָך ווייניק, דערציילן זיך יינגלעך מיט מיידלעך, אַז אויב עס איז נאָר אַ פֿינסטערע נאַכט און אַלע ליכט אַרום אין די פֿענצטער לעשן זיך אויס, די שטאָט איז איינגעשלאָפֿן, — זאַמלען זיך קעץ, ווייסע און שוואַרצע קעץ, ביים ברונען, קומען און זעצן זיך אויף די שפּיצן פֿון גרויסן ראָד, געמישט: אַ שוואַרצע קאַץ, אַ ווייסע קאַץ און הייבן אָן יאָמערן.. און יאָמערנדיק רירן זיי זיך אַלע אויף

אײן זײט און רירן דאָס ראָד, און דאָס הײבט זיך אָן דרײען. און די שעפּן גײען אַרױף, אַראָפּ... װאָס אַמאָל געשװינדער... און דער נאַכט־היטער, װאָס גײט אַרום אין מאַרק (אַן אַלטער גױ, מען זאָגט, אַ נײַנציקער), הערט, װי די קעץ יאָמערן, װי דאָס ראָד סקריפּעט, װי די שעפּ, װאָס קומט אַראָפּ, שלאָגט זיך אָן אין װאַסער, און דאָס װאַסער שפּריצט איר אַקעגן מיט אַ געלעכטערל, און די שעפּ, װאָס קומט אַרױף, קערט זיך אַלײן איבער — פּליוסק. פּליוסק דאָס װאַ־סער אין ברונען אַרײַן... און ער ציטערט און צלמט זיך, ציטערט און צלמט זיך... און אַלטע װײַבער זאָגן: די קעץ זענען קײן קעץ נישט, נאָר נשמות פאַרװאָגלטע, װאָס זוכן תיקון בײַם װאַסער.

װי עס זאָל נישט זײַן, נישט קײן פּראָסטער ברונען...

און אין אַ געװיִסן פּריטיק, לױפנדיק איבערן מאַרק, זע איך, װי מען לעגט אײַן די צעמברינע (מיט דער צײַט פֿויל געװאָרן), װי מען פאַרלעגט דעם צוגאַנג מיט ברעטער, איך הער מיט די אײגענע אױערן, װי מענטשן, װאָס שטײען בײַ דער אַרבעט — צײַט פעלט נישט — זאָגן: „צו דער נײַער צעמברינע װעט מען זיך ערשט שטעלן מאָנטיק"... און פאַרגעס אָן דעם אַלעם, און כאַפּ פּריטיק צו נאַכטס נאָך דער װיעטשערע די קיפּערנע קװאָרט, לױף צום ברונען נאָך פריש װאַסער, — אַ הײסער זומער־אָװנט — און לױף גלײַך צו, װײל זיך אין אײנװעגס אָנשפּאַרן אָן ראַנד פון צעמברינע, צי מען זעט בײַנאַכט דאָס װאַסער־שמײכל, און —

און אָן אַלטע יידענע גיט מיך אַ כאַפּ אָן, אַ שלעפּ צוריק... „רײדל די האַלאַדריגעכע" האָט מיך געראַטעװעט פון אַ זיכערן טױט. —

בײַנאַכט בין איך איבערגעענטפערט דעם טױט און זײַנע שרעקן: װערנד אַ לאַנגע, לאַנגע צײַט פאַל איך נאַכט אױף נאַכט אין טיפן ברונען אַרײַן... דער קאָנטראַסט צו דער ליבע צום לעבן בײַטאָג... עס קומט דערצו, אַז נישט נאָר דער װירקלעכער טױט שרעקט, נאָר אױך זײַן ברודער, דער צײַטװײַליקער טױט — דער שלאָף. איך ליג גאַנצע נעכט און האַלט איבערגעװאָלד די אױגן אָפן, נישט אַרײַנצופאַלן אין יענעם אָפּגרונט, װי בײַ דער באָבען אין גע־װעלב, נישט צו פאַרזינקען אינם פאַרגעסעניש; נישט אָפּצורײַסן זיך פון לעבן...

און װאָס שװערער, בלײַערנער עס װערן מיר די ברעמען, אַלץ געװאַלדיקער װאַקסט די שרעק. און איך שפּרינג צום פענסטער צו, רײַס עס אױף צום מאַרק אָדער לױף אַראָפּ אין מאַרק אַרײַן... אָבער

אויך דער מאַרק שלאָפט, איינגעהילט אין נאַכטיקער בלאָליכקייט...

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

*

און עס פאַלט צו די נאַכט... איך גיי אַרויס אויפן שאָסיי, גיי עטוואָס ווייטער אָפּ פון שטאָט און דערזע (גלייך צום ערשטן מאָל!) — ווי די זון לאָזט זיל אַראָפּ אונטערן גאָרטן — די פורפור פלאַם פון צווישן די צווייגן... און קעגן איבער שיינט אויף אַ בלאַס־געצייכנטע לבנה; קומט העכער, העכער, ווערט בולטער...

איך שטיי אָנגעשפּאַרט אין עפּעס אַ צוים און קוק, און וווּנדער מיך, פאַרוואָס זע איך עס אַזוי צום ערשטן מאָל... יעדן טאָג גייט דאָך אונטער די זון, יעדן אָוונט גייט אויף די לבנה?...

און זי ציט זיך אַרויף, אַרויף...

רירט מיך פלוצלונג עמעץ ביים אַקסל אָן...

מיכל פידלער — ביים פלויט פון זיין התבודדות־הייזל בין איך געשטאַנען. ער איז צו איר אַרויסגעקומען, אַ שטילער, שטיל שלייכנדיקער, מיט טרויעריקע וואַסער־אויגן, אין איין האַנט — אַ ספרל, אין צווייטער — אַ לאַמטערל...

— „מען זאָגט דו ביסט אַן עילוי, קענסט דאָ אַ פּשט?“

און ער ווייזט מיר אַן אָרט אין אַ קבלה־ספרל (דעם נאָמען — פאַרגעסן), עס רעדט זיך וועגן גלגול... איך לעז דורך, פאַרשטיי און פאַרטייטש...

— „ביסטו דאָך טאַקע אַן עילוי... נו וואַרט“. און ער פאַרשווינדט צוריק אין הייזל אַריין...

עס הייבט זיך אין מיר אָן אויסצוּוויקלען אַ געדאַנק... דער געדאַנק דערוויקלט זיך אָבער נישט. ער קומט צוריק אַרויס מיטן לאַמטערל, נאָר אין דער אַנדערער האַנט, אויפן אָרט פון ספרל — אַ גרויסער, שווערער פאַראָסטער שליסל...

דער שליסל צו זיין פאַרמאַכטער ביבליאָטעק אין שטאָט...

— דו ביסט עס ווערט...

*

איך נעם און גיי מיט אים אָפּ שווייגנדיק. דער שליסל וועט עפענען — מיר אַ נייע ביכער־וועלט, אייך — אַ נייעם פרק...

וויכטיקע דאַטעס אין פּרצעס לעבן

יצחק־לייבוש פּרץ איז געבוירן דעם 18־טן מאַי 1852, אין זאַמאָשטש. זיין פאָטער האָט געהייסן — יהודה, זיין מוטער רבקה. ער האָט זיך פון זיינע יונגסטע יאָרן אויסגעצייכנט אין לערנען.

שוין אין יאָר 1874 האָט פּרץ צונויפגעשטעלט אַ ביכל פון אייגענע פּוילישע לידער. אין יענער צייט האָט ער שוין געשריבן אויך לידער אין יידיש, וואָס זיינען באַקאַנט געווען צווישן דער יוגנט פון שטאָט און פון דער אַרומיקער געגנט.

דאָס ערשטע געדרוקטע ווערק פון י. ל. פּרץ, געשריבן אין העברעאיש, איז געווען פאַרעפנטלעכט אין יאָר 1875, ווען פּרץ איז אַלט געווען 23 יאָר. דאָס איז געווען אַ משל א. נ. „השותפות", וואָס איז געווען געדרוקט אין העברעאישן זשורנאַל „השחר", אונטער פּרץ סמאָלענסקי'ס רעדאַקציע.

אין יאָר 1877 גיט י. ל. פּרץ אָפּ דעם עקזאַמען אַלס אַדוואָקאַט. ער פּראַקטיצירט אין זאַמאָשטש צען יאָר. אין יאָר 1887 ווערט אים צוליב אַ מסירה צוגענומען די רעכט צו פּראַקטיצירן. אין דעם זעלבן יאָר שרייבט ער אָן דעם ערשטן וואַריאַנט פון „מאָניש", וואָס ווערט אָפּגע־דרוקט צום ערשטן מאָל אין יאָר 1888.

אויפן 37 יאָר פון זיין לעבן פאָרט פּרץ אַריבער קיין וואַרשע, ווי ער אַנטוויקלט אַ שטאַרקע אַקטיוויטעט.

אין יאָר 1891 הויבט פּרץ אָן צו אַרבעטן אין דער וואַרשעווער גמינע אַלס באַאַמטער. אויף דעם פּאָסטן איז ער געווען 25 יאָר.

אין יאָר 1894, ווען פּרץ איז שוין באַקאַנט און באַליבט אין דער יידישער וועלט, הויבט ער אָן אַרויסצוגעבן די באַקאַנטע „יום־טוב־בלעטלעך", וואָס האָבן געהאַט ביים יידישן לייענער־עולם אַ גרויסן דער־פאָלג.

אין יענעם יאָר ווערן פאַרעפנטלעכט „מקובלים", „אין קעלער־שטוב", „באָנטשע שווייג", א. אַ.

די אַזוי שטאַרק פּאָפּולערע דערציילונגען „אויב נישט נאָך העכער", „צווישן צוויי בערג", „אַ גלגול פון אַ ניגון" זיינען צום ערשטן מאָל געדרוקט געוואָרן אין דער צייטונג „ייד" אין יאָר 1900.

דאָס מאָנומענטאַלע ווערק „די גאָלדענע קייט" איז צום ערשטן מאָל געדרוקט געוואָרן אין יאָר 1907. דער ערשטער וואַריאַנט פון דעם ווערק איז דערשינען אין אַ העברעאישן זשורנאַל אין יאָר 1903 א. נ. „חורבן בית צדיק".

אין יאָר 1908 איז פאָרגעקומען די „טשערנאָוויצער קאָנפערענץ". דאָס איז אַ וויכטיקע היסטאָרישע דאַטע אין יידישן לעבן. פּרץ איז דאָרט געווען פון די ערשטע וואָרט־זאָגער און באַגייסטערער.

1914 — דאָס יאָר פון דער מלחמה. פּרץ העלפט די היימלאָזע יידן. ער שאַפט פאַר די קינדער, צוזאַמען מיט זיין נאָענטסטן פריינד, יעקב דינעזאָן, די ערשטע קינדער־היימען. דעמאָלט שרייבט ער אויך אָן די ערשטע קינדער־לידער.

***

1915 — דעם 3־טן אַפּריל, שבת חול־המועד פּסח, האַלב ניין אינ־דערפרי איז י. ל. פּרץ געשטאָרבן פון אַ האַרץ־אַטאַק.

העברעאישע ווערטער

(ווי אַזוי דאַרף מען לייענען ?)

א

אהבת נפש	אהאוועס נעפעש	אמת	עמעס
אוודאי	אַוואַדע	אסיפות	אסיפעס
אורה	אוירעך	אפיקורס	אַפּיקוירעס
אות	אָס	אפנים	אַפּאָנעם
אימת המלכות	איימעס	אפשר	עפּשער
	האַמאַלכעס	ארון קודש	ארען=קוידעש
אכסניה	אכסאַניע	ארץ=ישראל	ערעץ=ייסראעל
אלמן	אַלמען	אתרוג	עסריג

ב

ב׳אשר בכן	בעאשער בעכיין	בית המקדש	בייס האַמיקדעש
בבלא	באַוולאָ	בנוגע	בענויגייע
בהמה	בעהיימע	בסוד	בעסאָד
בורר	בוירער	בעל=חובות	באַלכויוועס
בוררות	בוירערעס	בעלי=חיים	באַלע כאַיעם
בזיון	בעזאָיען	בעל=חשבון	באַל=כעשבן
בחוש	בעכויש	בר=מצוה	באַר=מיצווע
בחור	באָכער	ברוך=השם	באָרעך=האַשעם
בטול תורה	ביטעל=טוירע	ברית	בריס
ביחידות	בעיעכידעס	בשעת	בעשאַס
בירושה	בעיערושע	בשיתפות	בעשוטפעס
בית המדרש	בעסמעדרעש	בת מלכה	באַסמאַלקע

ג

גבורים	גיבוירים	גמרא	געמאָרע
גדלות	גאַדלעס	גנב	גאַנעוו
גזרה	געזיירע	גנבעט	גאַנוועט

ד

דאגה	דייגע	דיין	דאַיען
דברים	דעוואָרים	דרדקי מלמד	דאַרדעקי
דוד(ל)	דאָווידל		מעלאַמעד
דווקא	דאַווקע	דרשה	דראָשע
דיני נפשות	דיניי נעפאָשעס	דריסת הרגל	דריסעס האַרעגל

ה

הבדלה	האַוודאָלע	הכלל	האַקלאַל
הבלים	האַוואָלים	הקדש	העקדעש
הוספה	הויסאָפע	השגחה	האַשגאָכע
הושענות	הוישאַנעס	השכלה	האַסקאָלע
היות	העיוית		

ו

והילד איננו	וועהאַיעלעד איינענו	ויקרא	וואַייקראָ

ז

זבכים	זעוואָכים	זמן	זמאַן
זוכה	זויכע	זמנים	זמאַנים
זכר	זייכער	זכרון	זיקאָרן
זכות	זכוס		

ח

חבר	כאַווער	חטאים	כאַטאָים
חברים	כאַוויירים	חיונה	כאַיונגע
חגא	כאָגע	חיות רעות	כאַיעס ראָעס
חדר	כיידער	חנה(לע)	כאַנעלע
חדושי תורה	כידושיי טוירע	חס ושלים	כאַס וועשאָלעם
חודש	כוידעש	חסידים	כאַסידים
חוזק	כויזעק	חסיד	כאָסיד
חוקר	כויקער	חפץ	כייפעץ
חזן	כאַזן	חפיצים	כפייצים
חזירים	כאַזיירים	חקירה	כקירע
חורבה	כורווע	חרפה	כאַרפע
חורבות	כורוועס	חשוב	כאָשעוו
חופה	כופע	חשבון	כעשבן
חובת הלבבות	כויוואַס האַלוואָוועס	חשבונות	כעשבוינעס
חולה״מסוכן	כוילע מעסוקן	חתן	כאָסן
חומש	כומעש	חתנים	כאַסאַנים
חטא	כעט	חתימה	כסימע

ט

טועה	טויע	טעות	טאָעס
טלית	טאַלעס		

י

יחזקאל	יעכעזקל	יציאת נשמה	יעציעס נעשאָמע
יומא דפגרא	יוימע דעפּאַגרע	יצר הרע	יעיצער״האָרע
יזכור	ייזקער	יקר המציאות	יקאַר האַמציעס
יום כיפור	יאָמקיפּער	יתום	יאָסעם
יללות	יעלאָלעס		

כ

כורעים	קויראים	כל-ולך	קאָל וועלאָך
כום	קאָם	כמעט	קימאַט
כוסע	קויסע	כנסת ישראל	קענעסעס ייסראעל
כל-נדרי	קאָלנידרע	כעס	קאַאַס
כלי	קיילע	כפרה	קאַפּאָרע
כלב	קעלעוו	כפרות	קאַפּאָרעס
כלבים	קלאָווים	כתב הרבנות	קסאַוו האַראַבאָנעס

ל

להכעים	לעהאַכעס	לקחנט	לאַקכענט
לחיים	לעכאַיעם	לשון	לאָשן
למדן	לאַמדן	לשונות	לעשוינעס
למשל	לעמאָשל		

מ

מבטיח	מאַווטיעך	ממשלה	מעמשאָלע
מבין	מייוון	מסירות	מעסירעס
מגע ומשא	מאַגע-מאַסע	מנהג	מינהעג
מהלך	מעהאַלעך	מעבר לים	מעאייווער לעיאַם
מוח	מויעך	מעלות טובות	מאַלעס טויוועס
מוחל	מויכל	מערב	מיירעוו
מורא	מוירע	מערכה	מאַראָכע
מושל	מוישל	מעשה	מייסע
מושלים	מוישלים	מעשיות	מייסעס
מוצעי שבת	מאָצע שאַבעס	מעשים	מייסים
מזג-טוב	מעיזעג-טאָוו	מפסיק	מאַפסיק
מזרח	מיזראַך	מצבות	מאַצייוועס
מכבד	מעכאַבעד	מצואה	מעאיע
מחיה	מעכאַיע	מצוה	מיצווע
מחנה	מאַכנע	מקום קדיש	מאָקעם-קאָדעש
מחזיר	מאַכזיר	מקיים-פסק	מעקאַיעם-פּסאַק
מחלוקת	מאַכלויקעס	מרדכי	מאָרדכע
מחילה	מעכילע	מרחץ	מערכיץ
מיאוס	מיעס	מרה שחורה	מאָרע שכוירע
מילא	מיילע	משה	מוישע
מייאש	מעיאַעש	משנה	מישנע
מכבד	מעכאַבעד	משוגעת	מעשוגאַס
מכל-טוב	מיקאָל-טאָוו	משלח	מעשאַלייעך
מכל המינים	מיקאָל המינים	מתמיד	מאַסמיד
מלאך	מאַלעך	מתנה	מאַטאָנע
מלאך המות	מאַלעך האַמאָוועס	מתנת יד	מאַטנאַס-יאַד
מלאכים	מאַלאָכים	מתנגד	מיסנאַגעד
מלחמה	מילכאָמע	מתנגדיש	מיסנאַגדיש
מלחמות	מילכאָמעס		

נ

נדבה	נעדאָווע	נוהג	נויהעג
נדבות	נעדאָוועס		

ס

סוחר	סויכער	סעודת מיצוה	סודעס מיצווע
סוחרים	סאָכרים	ספר	סייפער
סימן	סימען	ספרים	ספאָרים
סליחות	סליכעס	ספרי תורות	סיפריי־טוירעס
סם	סם	ספירה	ספירע
סמען	סאַמען	סכנה	סאַקאָנע
סעודה	סודע		

ע

עברי	איוורע	עילוי	אילע
עובר	אויווער	עלינו	אָליינו
עולות	אַוולעס	עם־הארץ	אַמאָרעץ
עולם	אוילעם	עסק	אייסעק
עולם הבא	אוילעם האַבע	עסקים	אַסאָקים
עיקר	איקער	ערב	ערעוו
עולמות העלינוים	אוילעמעם האעליוינים	עשירות	אַשירעס

פּ פ

פאה	פייע	פנימלעד	פענימלעד
פדיון	פידיען	פנחס	פינכעס
פה־על־פה	פע־על־פע	פסקנט	פאַסקענט
פוסק	פויסעק	פרדס	פאַרדעס
פחד	פאַכעד	פריץ	פאָריץ
פסק	פסאַק	פרשה	פאַרשע
פלוניתטע	פלוינּיסטע	פרוטה	פרוטע
פנים	פאָנים	פשטל	פשעטל

צ

צדיק	צאַדיק	צלם	ציילעם
צדיקות	צעדייקעס	צנועה	צנוע
צדקה	צדאָקע		

ק

קול	קאָל	קבר ישראל	קייווער ייסראָעל
קולות	קוילעס	קהל	קאָהעל
קרוע בלוע	קריע בליע	קצב	קאַצעוו
קרוב	קאָרעוו	קצבים	קאַצאָווים
קרבן	קאָרבן	קבלת שבת	קאַבאָלעס־שאַבעס

ר

ראש־חודש	ראָש־כוידעש
ר׳	רעב
רב	ראָוו
רבנים	ראַבאָנים
רביים	ראַביאים
רבותי	ראַבויסיי
רביצין	רעביצין
רוח	רואַך
רווחים	רעוואָכים
רחמים	ראַכמים
רחמנות	ראַכמאָנוים
רפואה	רעפוע
רציעה	רעציע
רשות	רשום
רשע	ראָשע

ש

שבת	שאַבעס
שבתים	שאַבאָסים
שגעונות	שיגוינוים
שוחט	שויכעט
שוחטים	שאָכטים
שחט־הויז	שעכט־הויז
שוכן עפר	שויכן אָפער
שיכור	שיקער
שכן	שאָכן
שכנות	שכיינעם
שמחה	סימכע
שמחת־תורה	סימכעס טוירע
שמש	שאַמעס
שמע־ישראל	שמאַ ייסראָעל
שש	שייש
(מיאית זהובים)	מייעם זעהוווים
שרפה	סרייפע
שתי וערב	שעסי וועאיירעוו

ת

תורה	טוירע
תורה הקדושה	טוירע האַקדוישע
תיכף ומיד	טייכעף אומיאַד
תכלית	טאַכלעס
תכריכים	טאַכריכים
תכשיט	טאַכשיט
תליון	טאַליען
תלמידים	טאַלמידים
תם	טאַם
תנ״ך	טאַנאַך
תפילין	טפילין
תפוס	טאָפעס
תפיסה	טפיסע
תקיפים	טאַקיפים